

**Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ)
Львівський торговельно-економічний університет
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка**

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР

**Матеріали VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

(м. Полтава, 7 червня 2018 року)

**Полтава
ПУЕТ
2018**

УДК 341.9(477):37
ББК 67.9(4Укр)301.12
Т65

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» заборонено

Редакційна колегія

Г. В. Лаврик, д. ю. н., професор, завідувач кафедри правознавства Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;

О. О. Кульчій, к. ю. н., доцент, доцент кафедри правознавства Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Т65 **Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні:** освітній вимір : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 7 червня 2018 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2018. – 206 с.

У збірнику містяться матеріали наукових праць учених, студентів вищих навчальних закладів, присвячені відродженню приватного права в Україні в загальнотеоретичному, галузевому (цивільстичному) та педагогічному вимірах цього процесу.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів, науковців, державних службовців та фахівців гуманітарного профілю.

УДК 341.9(477):37
ББК 67.9(4Укр)301.12

*Матеріали друкуються в авторській редакції мовами оригіналів.
За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори.*

© Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», 2018

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ПРИВАТНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Гладкий С. О. Саморефлексія як методологічний принцип сучасного наукового пізнання	7
Озерський І. В. Процедура долучення психологічних знань до матеріалів справи у цивільному судочинстві для відшкодування моральної шкоди	11
Геєць І. В. Юридичні процедури і реалізація прав людини	15
Селіхов Д. А. Сільськогосподарський кредит в системі земського самоврядування (на прикладі Полтавської губернії ХІХ – ХХ ст.)	19
Сало В. А., Піднебесна Ю. Ю. Правова регламентація шлюбно-сімейних відносин в період Гетьманщини	22
Сало В. А. Поняття аргументу як складової юридичної аргументації	25
Зідрашко О. С. Теоретико-методологічні засади внутрішньої диференціації публічної служби	28
Юрченко Р. Ю. Правовий звичай як джерело цивільного права, звичай ділового обороту	31
Кальян О. С. Особливості нормативної регламентації принципу верховенства права за цивільним процесуальним законодавством України	33

СЕКЦІЯ 2. РОЗВИТОК ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ГАЛУЗЕВИЙ (ЦИВІЛІСТИЧНИЙ) РАКУРС

Деревянко Б. В. Щодо перспектив розвитку кооперації в Україні	36
Стрілець В. В. Шлюб як покарання за правом США	39
Кульчій О. О. Вплив GDPR на регулювання відносин щодо персональних даних за участю вітчизняних фізичних та юридичних осіб	41
Боберська К. Г. Проблеми лексикологічного застосування терміну «право на зайняття підприємницькою діяльністю» в Україні та країнах Західної Європи	44
Караулов О. О. Правовий статус криптовалют в Україні та відносин, що виникають у результаті їх використання	49
Бороденко А. О. Теорія та практика визнання недійсності правочинів	52

Гомбаш Т. В. Проблемні питання використання об'єктів інтелектуальної власності у мережі Інтернет	54
Грігорян М. А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання	61
Жарко О. Г. Цивільно-правова охорона прав співавторів	63
Красіцька Т. С. Спадковий договір у структурі цивільного права України.....	65
Мостепанюк Є. М. Неюрисдикційні форми захисту цивільних прав та інтересів	68
Мйошина А. С. Удосконалення правового регулювання безготівкових розрахунків	72
Нога П. П. Державний контроль якості лікарських засобів в процесі обігу як форма участі держави у сфері господарювання.....	76
Пипко О. В. Речі як об'єкти цивільних прав.....	78
Попова К. А. Перспективи вдосконалення порядку укладення мирової угоди в процедурі банкрутства	82
Псьол Є. А. Правові основи набуття та припинення суб'єктивних корпоративних прав.....	84
Явдоченко А. Г. Поняття та види представництва в цивільному праві.....	87
Жалій М. С. Поняття, ознаки та види державного боргу	90
Ракович О. М. Удосконалення форм господарсько-правової відповідальності за порушення антимонопольного законодавства	94
Тилюк Б. В. Blockchain як інноваційна технологія: правові аспекти	101

СЕКЦІЯ 3. ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Лаврик Г. В. Верховенство права як підґрунтя реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів в Україні	104
Білокінь Р. М. Співвідношення примусу та відповідальності в кримінальному процесі	108
Дудченко О. С. Повноваження органів державного управління у сфері зовнішньої торгівлі УСРР в першій половині 1920-х рр.	111

Колеснік Л. І. Органи недержавного фінансового контролю у сфері грошового обігу	114
Кузнецова Л. В. Сучасні виклики в трудовому праві України	116
Кульчій І. О. Правові аспекти стратегічного управління в органах державної влади України	119
Терела Г. В. Місце інституту нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю у системі трудового права	121
Харченко Т. О., Посєва А. С. Екологічні наслідки військових дій: міжнародно-правове і національне регулювання	125
Яковенко М. О. Актуальні питання запровадження відновного правосуддя та інституту медіації у кримінальному процесі України	129
Мисак О. І. Становлення та розвиток міжнародно-правової відповідальності як виду юридичної відповідальності	132
Сарана С. В. Податкове право: тенденції розвитку на сучасному етапі правового регулювання податкових правовідносин	135
Стрілець Б. В. Види інвестицій за законодавством Європейського Союзу	137
Бовкун М. В. Несанкціонований доступ в інформаційне середовище як загроза національній безпеці держави	140
Грицай С. О. Необхідність вдосконалення адміністративної процедури внесення даних до єдиного державного реєстру обумовлена врегулюванням процесу звільнення керівника юридичної особи	144
Дем'янова П. В. Право на інформаційну безпеку: правове забезпечення в Україні	147
Журавльова К. В. Фінансово-правова відповідальність за порушення податкового законодавства	149
Загребя І. О. Перспективи законодавчого врегулювання необанкінгу в Україні з урахуванням досвіду ЄС	152
Котов Є. О. Форми прояву корупції у сфері публічних закупівель та їх кримінально-правова кваліфікація	155
Курило В. В. Удосконалення банківського нагляду відповідно до міжнародних стандартів	158

Мантій І. О. Правові аспекти удосконалення бюджетної системи України.....	161
Музиченко Д. М. Система фінансового права та місце в ній інституту фінансового контролю.....	165
Рибалко С. В. Адаптація трудового законодавства України до права Європейського Союзу.....	167
Рибась В. В. Особливості бюджетних правовідносин	170
Усенко Д. В. Особливості формування особи, яка вчиняє насильницькі злочини	174
Коваленко В. Ф. Поняття та значення кримінально- процесуального доказування	178
Борисенко М. О. Удосконалення податкового законодавства	181
Процедімова А. М. Бюджетний процес: проблеми та перспективи розвитку	183

СЕКЦІЯ 4. ВИВЧЕННЯ (ВИКЛАДАННЯ) ПРИВАТНОГО ПРАВА У ВНЗ УКРАЇНИ

Коваль І. Ф. Щодо посилення ролі інтелектуальної власності в освітньому процесі	188
Дудка Л. О. Особливості використання ділових ігор при викладанні методико-правознавчих дисциплін.....	192
Боберська К. Г., Олійник А. О. Уповноважений з прав студентів: український та зарубіжний досвід.....	195
Сарапин В. В. Василь Милорадович – юрист, етнограф, фольклорист, громадянин	199

СЕКЦІЯ 1. ПРИВАТНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

САМОРЕФЛЕКСІЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПРИНЦИП СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Гладкий С. О., д.ю.н., проф.

*професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі» (далі – ПУЕТ)*

Одне з найпроблемніших питань сучасної методології наукового пізнання має вигляд класичної дилеми: дослідник обирає методологію чи методологія обирає дослідника? Хоча існує загальновідоме правило, згідно з яким метод «слідuje» за предметом дослідження, однозначної відповіді на це питання не можна дати ні в контексті загальних наукових уявлень щодо психологічного механізму наукової творчості, ні стосовно окремого конкретного дослідника та його дослідження. Причина такої невизначеності криється у несвідомому характері джерел людської творчості загалом та наукового пізнання (як процесу творення справді нового наукового знання) зокрема. Перспектива вирішення цієї пізнавальної проблеми, як видається, пов'язана з таким психологічним явищем, як саморефлексія (самопізнання) – його опануванням науковцями і достатнім для вирішення наукових завдань розвитком. У межах класичної наукової парадигми з її постулатом щодо об'єктивності наукового знання (наукової істини) та непримиренністю стосовно будь-яких проявів суб'єктивізму в наукових дослідженнях така проблема не поставала. Для некласичної та постнекласичної парадигм ця проблема стала іманентною. Тож тему цієї наукової розвідки можна вважати достатньо актуальною.

Первинним суб'єктом наукового пізнання є людина, наділена свідомістю та самосвідомістю, яка засвоїла історично вироблені у процесі розвитку суспільства форми та методи пізнавальної діяльності. Це твердження має аксіоматичний характер. Проте очевидний практичний висновок з цього вихідного положення, що полягає в необхідності цілеспрямованого розвитку як свідомості, так і самосвідомості науковця (тобто головних «інструментів» наукового пізнання в їх цілісності та функціональній єдності), рідко вербалізується у науковому середовищі з достатньою ясністю та конкретністю. Втім для такої постановки проблеми сьогодні існують цілком достатні підстави.

Невід’ємною рисою інтелектуально розвиненої людини в сучасних соціокультурних умовах є здатність і потреба в саморефлексії, самопізнанні. Доцільно спрямована, конструктивна суспільна активність людини (у тому числі пізнавальна) зумовлюється, передусім, її духовністю. Духовність досягає розвиненої форми тоді, коли свідомість людини переростає у самосвідомість, утворюючи єдине ціле.

Сучасна людина, прагнучи пізнати себе, перебуває у надзвичайно складному процесі самоідентифікації: вона намагається усвідомити своє місце й призначення у світобудові в цілому, у земному житті, у ноосфері, у людській історії, світовому співтоваристві, соціальній структурі, колективі. Така універсальна і перманентна самоідентифікація є неодмінною умовою життєдіяльності людини як розумної істоти. Науковець також приречений на самовизначення в побудованій на плюралістичних засадах строкатій системі світоглядних, теоретико-методологічних та інших координат, що «форматують» науковий пошук та комунікацію в науковому середовищі.

Сьогодні вміння і навички самопізнання набувають важливого значення для здійснення методологічно коректного наукового пошуку. Важливий наслідок формування посткласичної парадигми наукового пізнання стосується традиційного поняття наукової об’єктивності. Прибічники картезіанської парадигми вважали, що наукові описи об’єктивні – в тому сенсі, що вони незалежні від спостерігача і процесу пізнання. Сучасна парадигма виходить з того, що епістемологія – опис процесу пізнання – повинна бути включена в опис феноменів, на які спрямоване пізнання. Таким чином, системне мислення включає перехід від об’єктивної до епістемічної науки; до структури науки, в якій епістемологія як «спосіб постановки питань» стає складовою частиною наукових теорій.

Глибоке усвідомлення процесу постановки наукових питань передбачає вивчення інтелектуально-психологічних особливостей суб’єкта, який ці питання ставить, саморефлексію як мінімум особливостей світогляду дослідника, тобто зумовлює необхідність самопізнання.

Утвердження цінності самопізнання простежується у багатьох релігійних, філософських, наукових (насамперед, психологічних) та інших концепціях, які мали значний вплив на формування світогляду індивідів і соціальних груп. У людини як істоти розумної існує фундаментальна потреба в самопізнанні. Потреба в пізнанні себе в праві та права у собі (правовому самопізнанні) – це новоутворення новітньої доби історії людського суспільства, хоча зародки такої інтенції свідомості формувалися ще в античності. Належною мірою

соціалізована людина в сучасному суспільстві – це, крім іншого, носій достатньо розвинутої правосвідомості.

Розуміння людиною феномена правосвідомості та власного праворозуміння загалом певним чином «форматують» її пізнавальну активність.

Зокрема, з погляду прибічників феноменології, що сформувалася в річищі неklasичної парадигми розуміння свідомості та її відношення до зовнішнього світу, людська свідомість характеризується інтенціональністю (спрямованістю) й темпоральністю. При цьому зовнішній світ – світ феноменів – конституюється свідомістю, наділяючи його відповідними значеннями. Тому ми маємо справу не з предметами об'єктивної реальності як такими, а з їх сенсами. Отже, світ, в якому живе людина, трактується як світ створених її свідомістю феноменів. Людина – не тільки тілесно-психічний феномен, але й суб'єктивність, яка конституює свій власний смисловий світ. З такого погляду самоусвідомлення виступає невід'ємною і визначальною складовою пізнавального процесу.

Дослідники зазначають, що самосвідомість і самооцінка в сукупності утворюють головний стрижень особистості, навколо якого формуються риси характеру, мотиви й інтереси, переконання й ціннісні орієнтації, світогляд і соціальні почуття, правосвідомість і права культура.

З погляду психологічного аналізу самосвідомість являє собою складний психічний процес, сутність якого полягає в сприйманні особистістю численних образів самої себе в різноманітних ситуаціях діяльності та поведінки, в усіх формах взаємодії з іншими людьми, та в поєднанні цих образів у єдине цілісне утворення – поняття Я, власної індивідуальності. Самосвідомість є ядром особистості, необхідною умовою її становлення та розвитку, що полягає у здатності людини виокремлювати себе з об'єктивного світу, усвідомлювати й оцінювати своє ставлення до світу та до самої себе.

Результати наукових досліджень самосвідомості засвідчують універсальний характер цього феномена, його багатогранний взаємозв'язок з різними складовими структури особистості, визначальний спричинювальний вплив на внутрішнє життя і зовнішню (соціальну) активність індивіда, в тому числі у таких сферах життя, як правове спілкування та наукове пізнання.

Самопізнання науковця-правника – це насамперед пізнання ним тих компонентів власної правосвідомості, які утворюють так звану наукову правосвідомість. Щоправда, остання, характеризуючись певною систематизованістю та раціоналізованістю, нерозривно пов'язана з буденною (стихійною, побутовою, нефаховою)

правосвідомістю, взаємодіє з нею і розвивається у єдиному потоці психічного життя.

Методика інтроспективного вивчення правосвідомості була запропонована ще століття тому видатним ученим, основоположником психологічної школи права Л. Петражицьким. Невдовзі з'явилися складніші методики, вироблені на основі феноменологічного та психоаналітичного учень. З того часу палітра методик ауторефлексивно-психологічного вивчення права ставала все більш строкатою. Сьогодні практичний інтерес до цих методик має зростати як унаслідок дії закономірностей розвитку самої науки, загальна сутність яких була викладена вище, так і в силу поглиблення диспропорцій антропогенного та техногенного розвитку людства, що чимдалі стають очевиднішими.

Повертаючись до дилематичного питання, з якого було розпочато цю статтю (дослідник обирає методологію чи методологія обирає дослідника?), слід зазначити, що власний досвід саморефлексії, осмислений у контексті сучасних філософських і наукових поглядів, може привести дослідника до висновку, що його вирішення у формально-логічній площині взагалі неможливе і недоцільне. Так, з погляду синергетичного вчення дослідник обирає методологію та методологія обирає дослідника одночасно. Цей процес є нелінійним. Дослідник, реалізуючи свободу вибору, будує план, розробляє логічну схему дослідження, реалізуючи при цьому свої світоглядні уявлення, цінності, установки, фахові знання. Проте здійснюючи пошук нового знання і потрапляючи в еволюційне річище, в «конус тяжіння певного аттрактора», він «притягується» майбутнім. Дослідження з такого погляду ніби «виростає» з майбутнього, а його методологія «будується» з майбутнього. Відбувається гра свободи вибору і переддетермінації, потягу до майбутнього (план) і тяжіння з майбутнього (аттрактор, майбутній стан) [1, с. 10]. Визначальними у цьому процесі стають інсайти, що виникли у стані нестабільності, нерівноваги системи, у точках біфуркації. Ідеї ніби «шукають людей», спроможних їх сприйняти та ясно й чітко сформулювати мовою, зрозумілою сучасникам.

Таким чином, саморефлексія в контексті наукової методології сьогодні є актуальною, перспективною, багатоаспектною і доволі складною проблемою, яка чекає на своїх дослідників.

Список використаних джерел:

1. Князева Е.Н. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – Изд. 3-е. – М.: КомКнига, 2010. – 232 с.

ПРОЦЕДУРА ДОЛУЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ДО МАТЕРІАЛІВ СПРАВИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ДЛЯ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Озерський І. В., д.ю.н., доц.

*кафедра національної безпеки та політології, Національний
університет «Острозька академія»*

Законом України від 06.05.93 р. № 3188-ХІІ (3188-12) «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» передбачено такий спосіб захисту цивільних особистих прав як компенсація моральної шкоди. Чинний ЦК України (435-15) зберігає зазначений спосіб захисту цивільних особистих прав споживачів шляхом компенсації моральної шкоди. Моральна шкода полягає (ст. 23 Цивільного кодексу України): у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Більш широко розкрито поняття та зміст моральної шкоди у Листі Мінюстиції України від 13.05.2004 № 35-13/797, де під моральною шкодою розуміються втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Тут визначена і мета психологічної експертизи моральної шкоди, а саме: наявність/відсутність моральних страждань внаслідок «незаконних дій, або бездіяльності інших осіб»; причинний зв'язок між ситуацією спричинення шкоди та стражданнями; встановлення, в чому саме полягають моральні страждання в юридично визначених обставинах; інтенсивність, глибина та тривалість страждань [1]. До речі, експертиза моральної шкоди є однією з найбільш поширених предметних видів психологічної експертизи на даний час. Моральна шкода, згідно постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4, це: «...втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній

чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб...».

Наразі, після прийняття суттєвих змін до Цивільного процесуального кодексу України, перед споживачем будь-якої послуги у разі оскарження її неналежного, неякісного надання в порядку цивільного судочинства виникає проблема залучення до означеного процесу психологічних знань для визначення розміру (міри, ступеня) відшкодування моральної шкоди. Як відомо, про завдану моральну шкоду можуть свідчати такі характеристики як: тривалість суперечки між споживачем (позивачем) та виготовлювачем з приводу усунення порушень умов договору або вимог законодавства про захист прав споживачів; кількість часу, витраченого позивачем на вирішення питання щодо виконання робіт (послуг), підготовку заяв, скарг, в тому числі до суду; наявність факту розладу здоров'я, спричиненого ситуацією, пов'язаною із невиконанням зобов'язань і таке інше [2].

Раніше, в Цивільному процесі України (до грудня 2017 року) за клопотанням позивача (споживача) можна було залучити спеціаліста (у нашому разі психолога), котрим згідно ч. 1 ст. 54 ЦПК України була особа, яка володіє спеціальними знаннями та навиками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навиків. Відтак, позивач у цьому разі міг скористатися у суді усіми консультаціями або письмовими роз'ясненнями (висновками) спеціаліста-психолога (ч. 1 ст. 190 ЦПК України) у частині визначення розміру та ступеня нанесення моральної шкоди, і таким чином обійти більш складнішу процедуру призначення та проведення з цього приводу судово-психологічної експертизи. Втім, визначення розміру компенсації моральної шкоди, як доречно зауважено в п. 6.4. методичних рекомендацій відображених у Листі Мініюстиції України від 13.05.2004 № 35-13/797, не може бути адекватною дійсним стражданням, тому будь-який її розмір може мати суто умовний характер [1]. Адже, відомо, що на практиці, в абсолютній більшості випадків суд визначає розмір моральної шкоди самостійно, керуючись абз. 2 ч. 3 ст. 23 ЦК України.

Наразі щодо участі спеціаліста у цивільному процесі є суттєві зміни, що виписані у ч. 1 ст. 74 ЦПУ України (назва – «Спеціаліст») в оновленій редакції, не на користь позивача (споживача), оскільки визначає лише технічну компетенцію такого фахівця, лишаючи поза увагою інші знання (психологічні, економічні, медичні тощо). Відтак, позивач вже обмежений у клопотанні перед судом про залучення спеціаліста-психолога згідно ст. 74 ЦПК України, і може скластися враження, що особі лишається лише клопотати про призначення

судово-психологічної експертизи. Однак, вихід є, адже для залучення фахівця-психолога особі достатньо відвідати психолога та пройти в останнього психологічне обстеження, наприклад щодо ступеня, міри душевних страждань, депресивного стану тощо.

Психолог обертає психологічну роботу з клієнтом (у нашому разі – споживачем) у форму «Висновку індивідуальної психологічної консультації», що може бути проведеною і в онлайн-режимі. У змісті наданого висновку психолога має міститися визначена останнім за допомогою відпрацьованої методології міра душевних страждань клієнта та рекомендації для подальшої нейтралізації чи поліпшення такого негативного емоційного, нервового стану клієнта. Щодо рекомендацій встановлення розміру компенсації моральної шкоди висновки психолога носять імовірний характер та є науковою рекомендацією по визначенню можливого розміру компенсації моральної шкоди судом [3].

Відтак, якщо суд задовольняє позовні вимоги позивача, то останній може клопотати про відшкодування завданої моральної шкоди, що цілком узгоджується з положеннями ч. 2 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» (1991 р.), де вписано: «при задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди». Якраз у цьому разі позивачу варто надати суду висновок індивідуальної психологічної консультації чи витяг з протоколу такого психологічного обстеження, що послужить визначенню міри нанесення моральної шкоди та заявленню (визначення) її розміру в грошовому еквіваленті. Звичайно, що такий висновок краще всього подавати разом з позовною заявою, чи окремо шляхом заявлення клопотання згідно ст. 83 ЦПК України про приєднання у якості доказів спричинення моральної шкоди до матеріалів справи «витягу протоколу індивідуальної психологічної консультації» чи «висновку індивідуальної психологічної».

Що стосується надання консультації (висновку, витягу з протоколу тощо) фахівця-психолога статусу доказу в судовому процесі з цивільної справи, то тут є вагомі на користь цього аргументи, закладені у відповідних нормах процесуального права самим законодавцем. Так, законодавець у ч. 1 ст. 76 (назва – «Докази») ЦПК України, вписав, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ба більше у п. 1 ч. 2 цієї ж норми наголошується, що ці дані встановлюються такими засобами як письмові докази.

«Письмовими доказами», як визначено у ч. 1 ст. 95 ЦПК України, «є документи (крім електронних документів), які містять дані про

обставини, що мають значення для правильного вирішення спору». У ч. 2 цієї норми також вписано, що письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, якщо інше не передбачено ЦПК України. Якщо для вирішення спору має значення лише частина документа, подається засвідчений витяг з нього. Також, неабияким аргументом та законодавчою підставою для визнання судом міри спричинення моральної шкоди позивачу, саме завдяки психологічному обстеженню останнього, є правова позиція Європейського суду з прав людини, що полягає у присудженні потерпілому компенсації моральної шкоди з огляду на об'єктивні оцінки психотравмуючої ситуації (Рішення ЄСПЛ у справі «Шевченко проти України») [4].

Таким чином, висновок чи витяг з протоколу психологічної консультації фахівця-психолога цілком підпадає під дію наведених норм. Більш того, законодавець ствердно надає їм доказового значення після допиту таких фахівців як свідків (ст.ст. 90, 91 ЦПК України). Тож, такий висновок фахівця – психолога є окремою формою застосування спеціальних психологічних знань в цивільному процесі України та передусє якісному призначенню судово-психологічної експертизи (ст.ст. 103, 105-108, 110 ЦПК України) з визначення міри спричинення моральної шкоди, зокрема душевних страждань позивача (споживача).

Хоча, вважаємо, що призначення психологічної експертизи у справах про відшкодування моральної шкоди це судовє марнотратство, оскільки як справедливо зауважено у правовій позиції Верховного Суду України № 6 – 28008св10 від 13.07.2011 року «Моральну шкоду, зважаючи на її сутність, не можна відшкодувати в повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю. Зважаючи на це, будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною дійсним стражданням, тому її розмір може мати суто умовний вираз». Тому, абсолютно логічно, що 29 січня 2016 року Мінюст України припинив використання у якості методології для визначення розміру спричинення моральної шкоди на ґрунті проведення судових експертиз, психологічну методик (реєстр методик проведення судових експертиз, параграф 1 глава 7) російського юриста О.М. Ерделєвського, що була раніше покладена в основу проведення судово-психологічних експертиз.

Список використаних джерел:

1. Додаток до Методичних рекомендацій «Відшкодування моральної шкоди» для використання в роботі юридичних служб [Електронний ресурс] // Лист Мінюстиції України від

- 13.05.2004 № 35-13/797 (в редакції від 20.09.2013 р.). – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04
2. Нечипорук С. Виконавці та споживачі [Електронний ресурс] // Деякі питання регулювання правовідносин. – Режим доступу: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/4712/doc/20054.html>
  3. Асоціація адвокатів України [Електронний ресурс] // Психологічна експертиза – Режим доступу: http://www.uaa.org.ua/advocacy_school/page1.php
  4. Рішення ЄСПЛ у справі «Шевченко проти України») // Офіційний вісник України. – 2006. – № 33.

ЮРИДИЧНІ ПРОЦЕДУРИ І РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Геєць І. В., к.ю.н.

кафедра політології, права та філософії, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (далі – НДУ ім. М. Гоголя)

Проблема забезпечення реальності, охорони і захисту, розробка механізму реальності прав та свобод громадян на нинішньому етапі розбудови правової держави набула особливої актуальності. Особливої значущості у зв'язку з цим набуває такий принцип правової держави, як принцип реальності прав і свобод громадян. Він у сучасних умовах виступає в якості одного з найголовніших принципів правової демократичної держави, з якого випливають і на якому базуються усі інші принципи.

Так, принцип реальності прав і свобод громадян закріплено в основному Законі України, який встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. А.М. Колодій та А.Ю. Олійник вважають, що сутність цього принципу полягає в тому, що права, свободи і законні інтереси людини та громадянина повинні бути не тільки продекларовані у законодавчих актах, але й забезпечені та гарантовані всіма соціальними суб'єктами і насамперед державою [2, с.126]. А.М. Шульга пояснює, що реальність прав і свобод громадян забезпечується відповідним юридичним механізмом їх реалізації та захисту [3, с.38]. А, наприклад, М.В. Цвік, О.В. Петришин та деякі інші науковці здійснення контролю за додержанням та захистом прав і свобод вважають однією з головних умову реальності прав людини, зазначаючи, що декларування пріоритетності прав людини і навіть їх формальне закріплення в Конституції і чинному законодавстві, якщо воно не супроводжується

створенням дієвого механізму контролю за додержанням проголошених прав, перетворює їх на фікцію [4, с.513].

В системі юридичного регулювання прав людини їх реалізація виступає як підсумкова, заключна стадія, що має на меті втілення прав людини в життя. Ця мета обумовлює і відповідні правові та інші засоби, які в своїй сукупності утворюють механізм реалізації прав людини.

Невід'ємною частиною механізму реалізації цілого ряду прав людини виступає та чи інша юридична процедура. Тому аналіз юридичних процедур реалізації прав людини заслуговує підвищеної наукової уваги, так як у своїй основі процедури покликані бути гарантіями реалізації, що забезпечують отримання індивідом благ, які лежать в основі прав.

У концентрованому розумінні юридична процедура – це особливий нормативно встановлений порядок здійснення юридичної діяльності суб'єктів права для досягнення певних правових цілей безпосередньо в процесі правового регулювання, що передбачає, як правило, спеціальну правову охорону.

Виділяються такі характерні риси юридичної (правової) процедури: 1) це особлива процедура, яка чітко викладена і закріплена в законах і підзаконних нормативних актах; 2) вона являє собою нормативно встановлений порядок здійснення юридичної діяльності; 3) її нормативний режим передбачає охорону від порушень правовими санкціями, що являють собою вид і міру юридичної відповідальності; 4) вона має орієнтуюче значення для досягнення певної правової мети, тим самим гарантуючи правомірність і результативність юридичної діяльності.

Реалізація права в юридичній науці визначається неоднозначно: як процес, результат, втілення правових вимог у поведінці учасників суспільних відносин, форма вираження прав, необхідний етап правового регулювання, пов'язаний з правотворчістю спільною метою.

У науково-теоретичному плані реалізацію прав людини та їх гарантування слід розглядати як взаємопов'язані, але відносно самостійні елементи загального механізму здійснення прав людини, де категорія здійснення прав людини є базовою, вихідною для дослідження понять, реалізації та забезпечення (включаючи гарантії) прав людини.

Безпосередня реалізація прав людини в процедурному плані відрізняється рядом специфічних рис: по-перше, в даному процесі бере участь особистість, а не спеціально уповноважений орган; по-друге, спеціальна процедура реалізації або відсутня, і в кожному конкретному випадку людина самостійно визначає порядок реалізації

свого права виходячи з власних інтересів і можливостей, або дотримується процедури, встановленої законом; по-третє, відсутній акт застосування права, який індивідуалізує норму права щодо конкретної особи; по-четверте, людина сама визначає обсяг реалізації свого права і в будь-який момент може відмовитися від цієї реалізації. Безпосередня реалізація прав людини включає в себе як ініціативну, так і просту процедурно-правову форму їх реалізації.

Значна кількість прав людини, хоча і є всі фактичні обставини для їх втілення в життя, не може бути реалізована людиною без винесення відповідними органами необхідних актів правозастосування. В даному випадку процедура реалізації прав людини передбачена в нормативно-правовому порядку як обов'язкова до дотримання.

Аналіз законодавства і правозастосовчої практики дозволяє стверджувати, що реалізація більшості особистих прав людини здійснюється в ініціативному порядку, організовується особистістю самостійно. Тим часом процес безпосередньої реалізації окремих особистих прав людини, наприклад, право на свободу пересування і вибору місця проживання, може передбачати використання спеціальних правозастосовних процедур реєстраційно-повідомного або навіть дозвільного характеру (наприклад, в'їзду в прикордонні райони або закриті адміністративно-територіальні утворення).

Політичні права і свободи безпосередньо зачіпають інтереси не тільки окремої особистості, а й багатьох інших людей, часом всього суспільства. Тут виникає потреба всебічного поєднання і взаємоузгодження цих інтересів, бо безвідповідальна поведінка індивіда може спричинити несприятливі політичні наслідки, шкоду для прав і свобод інших громадян. Тому політичні права і свободи вимагають спеціального механізму реалізації, що включає в себе різні види порядку реалізації (ініціативного, процедурно-правового), а також особливі правозастосовчих процедур (процедуру державної реєстрації, дозвільно-ліцензійну процедуру, та ін.), які підвищують ефективність процесу реалізації політичних прав.

Економічні права людини використовуються з метою об'єктивно необхідного державного контролю за окремими видами економічної діяльності, з метою пред'явлення державою певних вимог до суб'єктів економічних відносин. Сюди відносяться права, в основі яких лежать суттєві блага матеріально-майнового плану і користування якими, як правило, означає одночасний розподіл фондів споживання (ресурсів) між правовласниками. Для реалізації економічних прав людини особливого значення набувають реєстраційна та ліцензійно-дозвільна юридичні процедури.

Культурні права людини, в силу загальної свободи творчості, як правило, реалізуються в ініціативному і простому процедурно-

правовому порядку. У той же час для реалізації окремих культурних прав використовуються спеціальні реєстраційні та ліцензійно-дозвільні процедури, пов'язані з державним контролем за наданням певного роду публічних послуг в сфері культури (наприклад, створення і експлуатація розважальних атракціонів у парках культури і т.п.).

У свою чергу, процедури реалізації окремих прав людини в демократичному суспільстві можуть іноді ускладнюватися в інтересах безпеки суспільства, забезпечення і захисту прав і свобод інших громадян (наприклад, ускладнення процедури отримання громадянства, отримання дозволу на трудову діяльність мігрантів і їх реєстрація за місцем проживання та ін.).

Слід визнати, що юридичні процедури реалізації прав людини в демократичному суспільстві повинні відповідати ряду вимог: бути соціально обґрунтованими і відповідати принципам демократії; бути достатніми і зрозумілими; бути закріпленними на рівні закону; не створювати штучних перешкод для реалізації прав; відповідати змісту прав, щодо яких вони встановлені; бути забезпечені як юридично, так і організаційно та матеріально і т.ін.

Відповідно, необхідне послідовне вдосконалення чинного національного законодавства, що регулює юридичні процедури реалізації прав людини з метою підвищення ефективності і оптимізації процедур. Потрібно завершити повномасштабний перехід до безконтактних технологій документообігу при реалізації державних функцій і надання публічних послуг населенню, наприклад, через створення державного реєстру населення. Це дозволить особистості реалізовувати свої права без збору додаткових, найчастіше зайвих довідок в різних структурах влади, що є актуальним з точки зору розвитку в Україні демократії, розвитку громадянського суспільства, в якому людина має можливість повноцінно здійснювати свої права і свободи.

У підсумку слід зазначити, що зріле громадянське суспільство характеризується цілісністю, гармонійністю всіх його сторін, інтенсифікацією суспільних процесів і їх модернізацією. Все це обумовлює вдосконалення механізму реалізації прав людини. Одним з важливих умов такого вдосконалення, його тенденцією є посилення процедурно-правової упорядкованості реалізації прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Офіц. текст із змін. станом на 08 грудня 2004 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.

2. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 336 с.
3. Шульга А. М. Теорія держави і права : навчальний посібник: стислий курс / А. М. Шульга. – Х. : ХНУВС, 2009. – 260 с.
4. Загальна теорія держави і права : підручник [для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584с.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ КРЕДИТ В СИСТЕМІ ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ХІХ – ХХ СТ.)

Селіхов Д. А., к.ю.н., доц.

*Криворізький факультет Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Ухвалення Верховною Радою проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) має на меті суттєве підвищення ролі місцевого самоврядування у розв'язанні нагальних проблем чи не в усіх сферах життєдіяльності мешканців конкретно взятого регіону. Серед нерозв'язаних з точки зору вищезгаданого проекту закону питань сьогодення залишається кредит, який взагалі не згадується у відповідному законодавстві, тоді як вітчизняний історичний досвід щодо цього є і його не варто недооцінювати. Маємо на увазі досить активну свого часу діяльність органів земського самоврядування цій важливій для економіки держави справі. Окремі аспекти земського кредитування дрібних товаровиробників Наддніпрянської України загалом і Полтавщини, зокрема, вже висвітлювались у працях О.М. Краснікової, А.О. Пантелеймоненка, Л.М. Крот та деяких інших дослідників. Проте цілісного погляду на дане питання до цього часу ще не сформульовано, а точка зору автора цих рядків є лише спробою хоча б у загальних рисах охарактеризувати основні форми і методи організаційно – правового регулювання земством дрібного кредиту в конкретно-історичних умовах Полтавщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Як свідчать відповідні джерела земство, як орган місцевого самоврядування, майже відразу після затвердження 1 січня 1864 р. «Положення про губернські і повітові земські установи» звернуло свою увагу на необхідність розбудови у державі кредитної системи,

про що свідчить, зокрема, заснування на початку того ж 1864 р. «Статуту земського банку Херсонської губернії», який був, за своїм характером, не чим іншим, як кредитним товариством [1, с. 3]. Земські діячі Полтавщини теж не стояли осторонь проблем сільськогосподарського кредиту, ініціювавши на рубежі 60-х – 70-х років організацію цілої низки позичково – ощадних товариств, перше з яких з'явилося у м. Гадячі 28 квітня 1869 р. У тому ж році губернські збори на черговій сесії обговорили питання щодо облаштування в губернії системи дрібного кредитування сільських станів, сформувавши цією метою спеціальний Комітет, завданням якого була розробка конкретних заходів щодо організації в губернії якомога більшої кількості ощадно – позичкових товариств. У якості методичних рекомендацій щодо створення такого типу кооперативних об'єднань земська управа рекомендувала відповідні брошури А.В. Яковлева «Очерк народного кредита в Западной Европе и России» [2] і А.В. Яковлева та В.Ф. Лугініна «Сельские ссудные товарищества» [3]. На пропозиції земства щодо активізації формування на селі сітки ощадно – позичкових товариств відгукнулось і Міністерство фінансів, затвердивши у 1872 р. зразковий статут таких громадських об'єднань [4, с. 1]. Так протягом 1872 – 1893 рр. з допомогою земства в губернії було створено 17 позичково-ощадних товариств. Проте Полтавське земство не задовольняла ситуація, коли фінансування незаможних верств населення було покладено, по суті, на самих селян, у яких коштів для цієї справи було дуже мало. Саме тому наприкінці 70-х років губернське земство ухвалило рішення за прикладом херсонських колег заснувати власний сільськогосподарський банк [5, с. 61]. Земці розробили навіть проект статуту такого банку, проте Міністерство фінансів його не схвалило [6]. Сподіваючись обійти урядові перешкоди губернське земство у тому ж 1881 р. вирішило скористатись ім'ям вбитого терористами 1 березня 1881 р. царя Олександра II, оголосивши про своє бажання створити при губернській управі так званий Олександрівський капітал для допомоги малоземельним селянам в купівлі землі за допомогою 5 % кредиту з коштів цього фонду. Однак через незначні його фінансові ресурси (100 тис. руб.) про суттєву допомогу селянству у доступі до дешевих кредитів годі було мріяти. Тому у 1902 р. під впливом масових аграрних заворушень у Полтавській губернії земство знову підняло перед урядом питання про власний земельний банк, потребу у якому обґрунтувало економічне бюро Полтавської земської губернської управи [8, с. 5 – 37]. Це ж саме бюро запропонувало і «Схему Статуту банку Полтавського земства [8, с. 39 – 67], а також «Проект Статуту банку Полтавського земства», складеного комісією, яка була обрана

Економічною радою Полтавського земства 1 вересня 1902 р. [8, с.69 – 87]. Але і черговий варіант земського банку царським урядом підтримано не було, хоч земські кредити сільськогосподарським товаровиробникам все ж таки стали надходити хоч і не через банк, а за допомогою значно скромнішої фінансової інституції – земської каси. Правовою основою функціонування земських кас був закон від 7 червня 1904 р. під назвою: «Положення про установи дрібного кредиту», та «Зразковий Статут земських кас дрібного кредиту», затверджений Міністерством фінансів 14 червня 1906 р. [10]. Згідно вищезгаданого Статуту земські каси, ухвалу про відкриття яких приймали відповідні земські збори, могли видавати як короткотермінові (до одного року), так і довготермінові (до 5 років) позики під певні відсотки, встановлені відповідними зборами. При цьому позики могли бути видані як внаслідок особистої довіри, так і за умови поручительства або застави. На Полтавщині, як і по усій Україні, земські каси не набули особливого розповсюдження, адже земство (як губернське, так і повітове) мало право видавати кредит безпосередньо зі свого наявного кошторису на різні цілі, включаючи меліорацію, боротьбу з пісками чи розвиток кустарних промислів [11, с. 217]. Про загальні розміри кредитування земством безпосередніх товаровиробників можна скласти уявлення після аналізу діяльності Полтавського повітового земства. Так, протягом 1894 – 1910 рр. згаданий орган земського самоврядування видав позик на загальну суму 105652 руб, яких було погашено 72518 руб, або 68,6 % [11, с. 263]. Загалом же, хоч і не значні кредитні кошти використовували полтавські земці, проте відсоток за наданні позики були незначними, у межах 8 – 10 %, а у випадку з меліорацією чи лісонасадженнями це було у межах 4 % річних, є усі підстави говорити про його позитивний вплив на економіку краю, адже кредит у місцевих лихварів, за свідченням тогочасних публіцистів, сягав неймовірних 50, а інколи і 1000 відсотків [12, с. 1]. Отже, при усіх складнощах і очевидних недоліках участі земства у кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників відповідний досвід цих органів місцевого самоврядування заслуговує на увагу і подальше вивчення фахівцями історії держави і права України.

Список використаних джерел:

1. Устав земского банка Херсонской губернии. – Одесса. Тип. «Товарищество», 1874. – 42, 9 с.
2. Яковлев А.В. Очерк народного кредита / А.В.Яковлев. – СП б., 1869. – 41 с.
3. Яковлев А.В. Сельские ссудные товарищества (их устройства и назначение) / А.В.Яковлев и А.В.Лугинин. – СП б., 1870. – 49 с.

4. Сборник сведений, относящихся к делу устройства ссудо – сберегательных товариществ в Полтавской губернии. Издано согласно постановлению Полтавского губернского земского собрания. – Полтава: Тип. Пигуренко, 1872. – 98 с.
5. Полтавське товариство сільського господарства (журнали засідань з 5 серпня 1878 р. по 29 травня 1883 р.)/Уклад.: В.А. Вергунов, Н.Ф. Гриценко, К.О.Черноколова, Н.М. Опара; ННСГБ НААН; під заг. ред. В.А. Вергунова. – Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2015. – Вип. 1. – 356 с.
6. Проект устава Полтавського земельного банку. – Полтава, 1881. – 6 с.
7. Проект Положення об Александровском капитале Полтавского губернского земства // Полтавскому губернскому земскому собранию XXXIII-го очередного созыва. Полтавской губернской земской управы доклады 1897 года. – Полтава: Типо – литогр. Л.Фришберга, 1897. – с. 135 – 142.
8. Приложение к журналу «Хуторяни». № 10. Экономическая и сельскогосподарственная деятельность Полтавского земства. – Полтава: Типо – литогр. губерн. правления, 1902. – 74 с.
9. Высочайше утвержденное Положение об учреждениях мелкого кредита // Полное собрания законов Российской империи. – Собр. 3-е. – Т. XXIV. – СПб б.: Гос. типогр., 1907. – №24737.
10. Образцовый устав земских касс мелкого кредита (утвержден министром финансов 14 июня 1906 г. // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – СПб б.: Гос. типогр., 1906. – Отдел II. – №55 – Ст. 499.
11. Отчет уездный земской управы за 1910 год. – Полтава: Электр. тип. Д.Н. Подземского, 1911. – 165, 349 с.
12. Катаев Н. Сельский кредит и крестьянское хозяйство в России / Н.Катаев. – М.: Типо – литогр. В. Рихтер, 1902. – 43 с.

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В ПЕРІОД ГЕТЬМАНЩИНИ

Сало В. А., кафедра правознавства, ПУЕТ;

Піднебесна Ю. Ю., студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Сучасне шлюбно-сімейне право зберегло чимало українських звичаїв та традицій. Мова йде про такі актуальні питання, як-то юридичне оформлення поняття шлюбу та порядку його укладання та розірвання, визначено умови розподілу спільного майна подружжя, порядок усиновлення тощо.

Хронологічно період існування козацької держави, офіційна назва якої Військо Запорозьке, охоплює 1649-1783 рр. Сучасники називали державу Гетьманщиною.

Сімейне право Гетьманщини чітко регулювало порядок, умови та укладання або розірвання шлюбу; встановлювало особисті та майнові відносини подружжя батьків і дітей; порядок усиновлення, опікувства.

У результаті проведення кодифікаційних робіт у другій половині XVIII ст. з'явився проект кодексу під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ», у якому X главу «Про весільні зговори, про придане і віно, про спадкування чоловіка після жінки і жінки після чоловіка, і про розлучення» присвячено сімейному праву.

Фрагментарно шлюбно-сімейне право Гетьманщини розглядалося в працях І. Бойко, В. Кульчицького, К. Софроненко, І. Терлюка, та інших дослідників українського права. Значний внесок зробили історики, правознавці в діаспорі, серед яких Д. Дорошенко, А. Яковлів та ін. Частково розглядали питання сімейного права в Гетьманщині О. Лазаревський, Д. Міллер, Ф. Леонтович, О. Кістяківський та ін.

Метою доповіді є дослідження сімейного права Гетьманщини, яке регулювало відносини, що виникали із шлюбу; визначало порядок, умови його укладання, розірвання; встановлювало особисті та майнові відносини подружжя, батьків і дітей; порядок усиновлення та ін.

Сім'я починалася зі шлюбу [1, с. 219]. Термін «шлюб» у Гетьманщині мав два значення: по-перше, шлюб як визначений законом та заснований на добровільній згоді договір між чоловіком і жінкою про спільне життя аж до смерті з метою створення сім'ї та продовження людського роду; по-друге, шлюб як подружнє життя.

У Гетьманщині для нареченої шлюбний вік встановлювався з 13, для нареченого – з 18 років [5, с. 193].

Шлюбу передувала весільна домовленість, яка укладалася батьками майбутнього подружжя. Угода між батьками ставала дійсною шлюбною угодою тільки після взаємної згоди майбутнього подружжя. Взаємна згода дітей на шлюб вимагала дозволу батьків, а після їх смерті – старших родичів чи опікунів. Внаслідок порушення цієї норми батьки могли позбавити посагу і права спадкування батьківського майна. Однак дочка мала право звернутися до місцевої адміністрації, яка давала дозвіл на укладання шлюбу замість батьків. Згода дітей могла бути дана на словах. Проте мовчання вважалось згодою з домовленістю батьків. Ніхто не мав права насильно примушувати когось вступати в шлюб.

У Гетьманщині була лише одна перешкода вільного вибору подружньої пари – це заборона укладання шлюбу між близькими родичами, на основі церковних правил. Порушення цього правила призводило до визнання шлюбу недійсним. Розлучені особи мали

право укласти новий шлюб, але не раніше як після шести місяців від дня розірвання попереднього шлюбу [6, с. 136].

З кінця XVII ст. згідно з «Правами ...» легальне подружнє життя починалося як з дня весілля, так і з дня вінчання. Припинявся шлюб зі смертю одного з подружжя чи з розлученням [4, с. 68]. Вирішення справ законності шлюбів і офіційних розлучень, а також питання віри й моралі належали до компетенції церковних судів. Однак питання про майнові спори розлучених вирішували місцеві судові установи.

Відносини між подружжям мали особистий і майновий характер. З укладенням шлюбу дружина підпадала під владу чоловіка як глави сім'ї. Вона запозичувала його прізвище і користувалася пошаною, яка належала його чоловікові з огляду на його соціальне становище, службу або заняття за його життя чи після його смерті [2, с. 135]. Чоловік був законним опікуном дружини, тому вона не мала повної юридичної самостійності.

Майно подружжя ґрунтувалося на правах роздільної власності (майна жінки – посагу й майна чоловіка – віна) [4, с. 67]. Однак, починаючи спільне життя, подружжя повинно виділити з власного майна певну частину для утворення майнового фонду. Як посаг дружини, так і віно чоловіка впродовж подружнього життя перебували у віданні чоловіка. Якщо подружжя на початку спільного життя не мало майна, а придбало його впродовж спільного життя, тоді після смерті чоловіка вдова одержувала у власність 1/3 частину майна (за умов наявності дітей).

За борги, що виникли під час спільного подружжя, однаково відповідали обоє спільним майном. У тому випадку, коли чоловік не призначав заповітом окремого опікуна, то вдова по його смерті ставала опікункою малолітніх дітей і одержувала право розпоряджатись як своїм майном (посагом), так і чоловіковим (віном), і дитячим майном аж до своєї смерті або до виходу вдруге заміж.

«Права ...» містили інститут усиновлення [1, с. 228]. Усиновленням вважався правовий акт, за яким батьки брали чужих дітей як своїх і допускали їх до спадщини. Право усиновлення мали особи, старші віком від усиновлюваних, а також особи вільного стану і такого самого, як усиновлені. Усиновлення мало бути добровільним, заснованим на взаємній згоді і записане в урядових книгах. Усиновитель мав таку саму владу, як і рідний батько. Після смерті бездітного усиновителя його майно успадковував усиновлений, а після смерті бездітного усиновленого успадковував усиновитель. У разі смерті усиновителя, а потім і бездітного усиновленого спадщина поділялася на дві частини, з яких одну одержували родичі усиновителя, а іншу – родичі усиновленого. Якщо в усиновителя

народжувалися діти, тоді усиновлений одержував 1/3 частину майна усиновителя, а решту спадкували рідні діти усиновителя [3, с. 156].

Отже, шлюбно-сімейне право періоду Гетьманщини досягло високого рівня, врегульовуючи відносини подружжя, батьків і дітей, опікунів, усиновителів та усиновлених та ін. Регламентація цієї сфери суспільного життя в ті часи засвідчує розвинений характер шлюбно-сімейного права Гетьманщини в другій половині XVII – першій половині XVIII ст. Вивчення сімейного права Гетьманщини другої половини XVII – першої половини XVIII ст. сприяє розумінню походження і сутності правових засад та інститутів сучасного сімейного права України.

Список використаних джерел:

1. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX–XX ст.): [навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів] / І. Й. Бойко. – К.: Атіка, 2013. – 348 с.
2. Історія держави і права України: підручник / Гончаренко В. Д., Єрмолаєв В. М., Рум'янцеv В. О. [та ін.]; за ред. В. Д. Гончаренка. – Х.: Право, 2013. – 704 с.
3. Кистяковський А. Ф. Дослідження «Прав, за якими судиться малоросійський народ» / А. Ф. Кистяковський. – К.: Університетська типографія, 1879. – 276 с.
4. Кульчицький В. С. Кодифікація права на Україні у XVIII столітті / В. С. Кульчицький. – Л., 1958. – 409 с.
5. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / Національна Академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корещького, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К.: Глобус, 1997. – 547 с.
6. Яковлів А. Український кодекс 1743 р. «Права, по которм судитя малоросійський народ». Його історія, джерела та системний виклад змісту. – Мюнхен, 1949. – С.136.

ПОНЯТТЯ АРГУМЕНТУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Сало В. А.,

кафедра правознавства, ПУЕТ

Нагромадження юридичних конструкцій, відсутність належної аргументації здійснює негативний вплив на умотивованість судових рішень, дієвість захисних промов адвоката, якість роботи прокурора, характер юридичного письма тощо.

Недарма до сучасного юриста висуваються високі вимоги: володіння комунікативними навичками, ораторськими здібностями, вміння критично і логічно мислити тощо. Успішний правник має чітко формулювати і обґрунтовувати свої думки, грамотно будувати власну позицію, вміти об'єктивно і ґрунтовно аналізувати аргументи, які використовують його опоненти, переконувати їх та арбітрів у суперечці тощо [4, с. 269].

На жаль, у наш час люди перестали прислухатися один до одного, інтелектуальний диспут найчастіше перетворюється на сварку, лайку. Для того, щоб уникнути безпідставних спорів, потрібно звернутися до теорії аргументації.

Раціональність дискусії залежить від того, чи задовольняє процедура обговорення формальним і матеріальним критеріям прийнятності, в цьому контексті юридична аргументація є формою раціональної комунікації.

Здавалося б, зазначена проблематика давно досліджена у філософії, логіці, риториці чи, принаймні у теорії соціальної комунікації. Навпаки, сьогодні теорія аргументації – тема, що відкривається для національної науки з нового боку, є ніби «свіжим ковтком повітря», що особливо помітно в юриспруденції.

Юридична аргументація є неупередженим процесом логічного і мовного доведення тієї чи іншої думки з використанням характерних елементів – тези, аргументу, форми, і яка має на меті досягнення правового результату. Наведене визначення вказує на основні елементи юридичної аргументації, серед яких: теза (твердження, гіпотеза, концепція), аргумент (доказ), форма (демонстрація, схема).

Істинність тези – результат істинних і правильно пов'язаних з нею аргументів. Якщо аргументи (засновки) істинні й висновок (теза) логічно випливає з них, то висновок буде істинним (теза доведена) [4, с. 269]. Хоча на переконання людей можуть впливати також їх емоції, настрої, почуття, схильності і навіть упередження, все ж найбільш переконливими є, безсумнівно, аргументи (доводи, докази), що спираються перш за все на розум і факти.

Аргумент (з лат. *argumentum* – основа доведення, доказ) – це вихідне теоретичне чи фактичне положення (судження), за допомогою якого обґрунтовується теза (положення, яке необхідно обґрунтувати). Аргумент не потребує доведення, він є підставою доведення, істинним положенням (судженням) про будь-що.

Термін «доказ» в юридичній літературі використовується на позначення фактичних відомостей – головного виду аргументів у суді, якими є свідчення свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, речові докази, висновки експертів, протоколи слідчих дій, інші документи тощо. Все це іменується в суді доказами [4, с. 269]. Докази

в юридичні аргументації виходять за рамки традиційного розуміння цього поняття, адже вони є допоміжними інструментами для самого аргументу.

Види аргументів дослідники виділяють різні: моральні, юридичні, соціальні, аргументи про сподівання. Провідним для теорії юридичної аргументації вважаємо аргументи юридичні – норми, нормативно-правові приписи, принципи права, правові дефініції, аксіоми, правова доктрина, теорії, концепції, усталені правила, створені юридичною практикою [1, с. 22]. Ю. Циппеліус зазначає про аргументи, які випливають з мети закону, з контексту, справедливості тощо [3].

Логічно структурований аргумент має бути заздалегідь підготовленим, обережно організованим та ефектно представленим. Аргумент може підкріплюватися поглядами інших людей або базуватися на не підтримуваних думках. Однією з важливих умов вибору аргументів також є їх чіткість і точність, лаконічність.

Стародавні греки одними з перших почали аналізувати причини, чому одні промови переконують слухачів, а інші – ні. В результаті вони прийшли до висновку, що переконливість промови залежить від обґрунтованості, надійності і достовірності тих аргументів або доказів, на які оратор спирається в своїх міркуваннях; від способу зв'язку аргументів умовиводом або висновком, тобто від логічних правил побудови міркувань [2].

Основним засобом аргументації Арістотель вважав доказові міркування, оскільки при істинних аргументах вони призводять до логічно необхідних, достовірних висновків.

Для доведення певної тези можна скористатися довільною, проте заздалегідь визначеною для себе кількістю аргументів. Знання з логіки допомагають вибрати ті положення, які за формою можуть слугувати аргументами. Основою доведення можуть бути: судження про факти; аксіоми; визначення; норми, положення законодавства; встановлені наукою закони і принципи; раніше доведені положення. Ці форми аргументів різною мірою застосовуються в різних ділянках науки і практики, зокрема судження про норми – в юриспруденції та психології [4, с. 266].

Тобто аргументація не обмежується лише логічними міркуваннями, вона має спиратися на емоції, почуття аудиторії. Саме тому в теорії юридичної аргументації склалися три підходи щодо її аналізу: логічний, риторичний, діалектичний. Для аргументації, спростування чи диспуту, роботи з гіпотезами необхідні рівною мірою і логічна строгість, і психологічна переконливість. При цьому аргументи мають відповідати певним критеріям їх побудови.

Список використаних інформаційних джерел:

1. Луць Л. Аргументация и судебные правовые позиции / Л.А. Луць // Юридическая техника. – 2013. – № 7. – С. 19-22.
2. Рузавин Г.И. Логика и аргументация: Учебн. пособие для вузов. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. – 351 с. – Режим доступу: <https://chairoflogicphiloscult.files.wordpress.com/2013/02/d180d183d0b7d0b0d0b2d0b8d0bd-d0b3-d0bbd0bed0b3d0b8d0bad0b0-d0b8-d0b0d180d0b3d183d0bcd0b5d0bdd182d0b0d186d0b8d18f.pdf>.
3. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.
4. Чорнобай О. Доведення (доказ) і спростування як види аргументації [Електронний ресурс] / О. Чорнобай // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 855. – С. 264-273. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_43.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Зідрашко О. С.,

студент спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Суспільна вимога щодо зміни системи влади спонукала до того, що у Коаліційну угоду у Верховній Раді України VIII-ого скликання, Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», схвалену Президентом України, Стратегію реформування державного управління, затверджену Кабінетом Міністрів України, а також інші стратегічні акти і документи співпраці між Україною та Європейським Союзом були закладені завдання стосовно розробки та втілення у життя комплексної адміністративної реформи. Цими завданнями передбачається здійснення реформи формування та організації діяльності Уряду, міністерств, інших органів виконавчої влади, реформи державної служби, адміністративної процедури, запровадження електронного урядування та вирішення багатьох інших пов'язаних із ними питань.

Подальший розвиток і вдосконалення законодавства про публічну службу дозволяє вирішити, зокрема питання виключно конкурсного добору на усі посади державної служби; чіткого відмежування від посад державної служби інших типів посад (політичних, патронатних тощо); встановлення обмежень політичної діяльності для державних

службовців; створення нової системи управління державною службою (в тому числі утворення нового колегіального органу – Комісії з питань вищого корпусу державної служби), запровадження посад державних секретарів міністерств, зміна принципів оплати праці державних службовців і багато іншого.

Під публічною службою розуміється врегульована виключно Конституцією та законами України професійна публічна діяльність осіб, які заміщують посади в державних органах і органах місцевого самоврядування щодо реалізації завдань і функцій держави та органів місцевого самоврядування [1, с. 9], підзаконна діяльність публічного службовця, передбачена й обумовлена його посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування й безпосередньо пов'язана з виконанням завдань і функцій цих органів [2, с. 194] тощо. Нормативне визначення поняття публічної служби вміщується в п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України як узагальнююче щодо різних видів служби в межах різних суб'єктів публічної адміністрації. Публічна служба розглядається як діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [3]. В означеній нормі поняття публічної служби розкривається через види служби, перелік яких не є вичерпним.

Будучи результатом суто науково-дослідницької діяльності поділ (класифікація) публічної служби нині здійснюється за різними критеріями, котрі характеризують сутність та особливості відповідного виду публічної служби та публічних службовців [4, с. 201-207]. Поступово реалізуються положення Концепції адміністративної реформи в Україні від 22 липня 1998 року, згідно якої державні посади поділяються залежно від змісту та характеру діяльності, способу обіймання посади та надання повноважень на політичні, адміністративні та патронатні [5]. Законом України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу, відносяться посади членів Кабінету Міністрів України [6]. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. до них також відносяться посади першого заступника міністра та заступників міністра [7]. Скажімо, визначальними критеріями віднесення посад до державних політичних є характер повноважень, порядок призначення

на посади та звільнення з посад. До державних політичних посад відносяться ті, які визначені Конституцією України та законами України, обіймаються через обрання на них народом або призначаються всенародно обраними носіями влади на визначений строк для реалізації політичної програми.

Поділ (класифікація) публічної служби на види має не лише науково-теоретичне (пізнавальне, систематизуюче), а й прикладне значення, оскільки через процедуру співвіднесення (порівняння) різних видів публічної служби за їх сутнісними ознаками можна правильно вирахувати (зарахувати) стаж публічної служби при переході особи з одного виду публічної служби на іншу тощо.

Таким чином наукове значення наведених положень і висновків стосовно внутрішньої диференціації полягає не лише в розвитку знання про публічну неї, а й у можливості їх використання для планування подальших змін в організації публічної служби в Україні. Сьогодні в поле зору Національного агентства України з питань державної служби та інших органів управління розвитком державної (публічної) служби мають перебувати всі суб'єкти, які визначають ефективність і результативність публічної служби в державі. Їх узагальнення, встановлення ролі в розвитку держави, зв'язків і принципів функціонування є важливим для формування ефективної моделі організації публічної служби в Україні.

Список використаних джерел:

1. Цуркан М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів: монографія /М. І. Цуркан. – Х.: Право, 2010. – 216 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2010/Curkan_2010.pdf
2. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. та інші]; за заг. ред. І.С. Гриценка. – К.: Юрінком інтер, 2015. – 568 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747 – IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32 – Ст. 1918 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-152>
4. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. та інші]; за заг. ред. І.С. Гриценка. – К.: Юрінком інтер, 2015. – 568 с.

5. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98, редакція від 28 травня 2006 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21. – Ст. 943 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98>
6. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 20. – Ст. 619.
7. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 27 – Ст. 1123.

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА, ЗВИЧАЙ ДІЛОВОГО ОБОРОТУ

Юрченко Р. Ю.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Першою історичною формою (джерелом) права є правовий звичай. Місце звичаю в системі джерел права в різні епохи було різним

Звичай був першим виразом та формою становлення і розвитку права майже кожного народу, воно є обов'язковою складовою предмета, а відтак – і об'єкта історико-правової науки. Більше того, до моменту формування джерел права письмової форми (зокрема, законодавства) історія права цього архаїчного періоду і є історією виключно звичаєвого права.

Головними чинниками появи правового звичаю є розширення суспільства, поява порушень сталих звичаїв, а також писемності, створення держави і відповідно закріплення звичаїв на державному рівні.

Звичайне право є визнаним джерелом права в межах юрисдикції цивільно-правової традиції, де вона може бути підпорядкована як законам, так і нормам.

Розглядаючи етимологію звичаю та різні його синонімічні терміни можна прослідкувати передбачення, яке полягає в активній, цілеспрямованій дії чи діяльності, яка закладена в нього. Інколи до категорії «звичай» вживають – вдача, узвичаєність, що підкреслює його морально-позитивну природу.

З аналізу юридичної літератури вбачається, що категорії «звичай» та «правовий звичай» не мають досить чіткої визначеності і часто підмінюються один одним. Тобто звичай стає правовим тоді, коли з'являється держава. У цьому випадку він спирається на можливість застосування примусу з боку державних органів і стає обов'язковим.

Правовий звичай, подібно до суспільного звичаю, характеризується постійним виконанням, дотриманням на практиці. Як тільки його припиняють дотримуватись, звичай зникає. Ця особливість правового звичаю не характерна для закону, правова сила якого не залежить від того, як часто створюються умови для його виконання, як і коли він виконується.

Звичаї можуть застосовуватись у будь-якій сфері цивільних правовідносин (зобов'язальні, речові, спадкові тощо).

Правовий звичай знайшов своє відображення у багатьох системах різних країн, на сьогоднішній день найпоширеніше – Азія та Африка.

У юридичній літературі під звичаєм ділового обороту, слід розуміти правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є ustalеним у сфері ділового обороту.

Звичаї обороту знаходять свій прояв у примірних формулярах для договорів. Ці формуляри включають всі конкретні умови певного типу договору дуже детально і на підставі норм цивільного права дають сторонам готовий зразок, згідно з яким такий договір може бути укладеним.

Традиційно найпоширенішими звичаями ділового обороту є звичаї в торгівлі, розрахункових операціях, торговельному мореплавстві тощо.

Список використаних джерел:

1. Бедрій М. М. Звичай ділового обороту: роздуми щодо змісту поняття та його доцільності / М. М. Бедрій // Часопис Київського права. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1590%3A130617-21&catid=187%3A3-062017&Itemid=232&lang=ru
2. Бедрій М. М. Звичаєве право як об'єкт історико-правових досліджень / М. М. Бедрій // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 30-33. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_2_8.
3. Толкачова Н. Є. Правовий звичай, узвичаєність, звичай ділового обороту – форми права сучасної України: проблеми застосування / Н. Є. Толкачова // Соціологія права. – 2011. – № 2. – С. 34-38.

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЗА ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Кальян О. С., к.ю.н., доц.

*кафедра правознавства, Полтавський інститут економіки і права
Університету «Україна»*

Згідно до положень ч.1., ст. 8 Конституції України визначено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1].

Під верховенством права розуміють керівну роль права у регулюванні суспільних відносин.

Так умовами реалізації принципу верховенства права є його безпосереднє втілення у правотворчу та правозастосовчу діяльність держави, зокрема у закони, які повинні бути пронизані ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи.

Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. У сфері реалізації права справедливість проявляється, зокрема, у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення» [3].

Принцип верховенства права є новим для національної юридичної практики. Закріпивши принцип верховенства права, Конституція проголосила перехід від пануючої в минулому ідеології «домінування держави» над людиною до нової ідеології «служіння держави» інтересам людини.

Під верховенством права розуміють «верховенство розуму»; «панування права, пріоритетність у суспільстві, насамперед, прав

людини»; «кодекс правил, які легітимізовані суспільством і базуються на досягнутому рівні соціальної етики», «сукупність морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатися справи у судах» тощо.

Принцип верховенства права є принципом природного права як сукупності ідеальних, духовних і справедливих понять про право. Справедливість, добро, гуманізм як складові верховенства права є моральними категоріями, елементами суспільної свідомості. Визнання конституційним принципом верховенство права означає, що закони держави, як і їх застосування, повинні відповідати праву як мірі загальної та рівної для всіх свободи та справедливості. Крім того, в законах має обмежуватись свавілля як фізичних, юридичних осіб, так і держави задля загального добра.

Що стосується реального впровадження принципу верховенства права в судочинство України, треба наголосити, що саме принцип верховенства права надає можливість судді при розгляді конкретної справи застосувати не тільки норми закону, а й визнані та приписані йому верховенством права інтерпретаційні правила.

Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тобто суд не повинен застосовувати положення правового акту, у тому числі закону, якщо його застосування суперечить конституційним принципам права або порушуватиме права та свободи людини і громадянина.

Верховенство права передбачає пріоритет загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права щодо національного законодавства. Європейський суд з прав людини орієнтує національні суди на прецедентне застосування його практики [4].

Згідно до нормативних положень ст. 10 ЦПК України визначено, що суд при розгляді справи керується принципом верховенства права.

Суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Суд застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Суд застосовує норми права інших держав у разі, коли це передбачено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії [2].

Однак, з аналізу положень вищезазначеної статті, впливає пріоритет застосування норм закону, а не застосування норми права, що за змістом не збігається із назвою статті ЦПК України. Це підтверджується також тим, що законодавець у новій редакції ЦПК України чітко визначає порядок дій суду у разі невідповідності будь – якого правового акту лише Конституції України, як основному закону держави, а не зважає на необхідність визначеної згідно до правової сутності принципу верховенства права, відповідності правового акту праву взагалі. Отже має місце підміна понять, які іноді ототожнюються у англосаксонській правовій системі: право та закон.

Крім того визначено практику Європейського суду з прав людини як джерело права, але взагалі не згадуються інші важливі джерела права.

Зважаючи на вищевикладене, слід відзначити, що у цивільному процесуальному законодавстві немає чіткої вказівки на пріоритет права, яке ґрунтується на загальноновизначених цінностях та соціальних стандартах натомість фактично закріплено пріоритет у застосуванні судом норм закону, а це як відомо дещо інший принцип.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р (зі змінами) // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 18.03.2004, редакція від 24.02.2018 [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
3. Сergygin С.В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування. Монографія. – Дніпропетровськ: Середняк Т.К., 2014. – 124 с.
4. Шемшученко Ю.С. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: Монографія / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка / Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / Відп. ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2008. – 314 с.

СЕКЦІЯ 2.
РОЗВИТОК ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ:
ГАЛУЗЕВИЙ (ЦИВІЛІСТИЧНИЙ) РАКУРС

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Дерев'янко Б. В., д.ю.н., проф.

кафедра юридичних дисциплін,

Донецький юридичний інститут МВС України (м. Кривий Ріг)

Сьогодні Україна переживає чергову комплексну кризу, що безумовно впливає і на розвиток різних організаційно-правових форм господарської діяльності. Вітчизняні дослідники справедливо визначали позитиви першого серед загальних принципів господарювання – забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання [1], адже Господарським кодексом України усім суб'єктам господарювання та їх засновникам надається право вільного вибору організаційно-правової форми. Серед останніх чи не найменш помітною організаційно-правовою формою суб'єктів господарювання чи суб'єктів цивільного права є форма кооперативної організації будь-якого типу (виробничого, обслуговуючого чи споживчого кооперативу, а також організації, що заснована та діє на основі кооперативних принципів). Таке ставлення держави і підприємців до кооперативів є несправедливим, адже поняття «кооперація» повинно розглядатися у вузькому (1) та широкому (2) значеннях, зокрема, як (1) система кооперативних організацій, створених з метою задоволення соціальних, економічних і культурних потреб її членів, а також як (2) форма економічної співпраці господарських організацій, які не належать до кооперативних, з іншими учасниками відносин у сфері господарювання задля досягнення певної економічної мети [2, с. 6]. Відповідно, і значення кооперативних організацій має полягати у можливості одночасного задоволення значної кількості як приватних інтересів (засновників та учасників), так і публічних інтересів (територіальної громади і держави). Метою створення усіх кооперативів є задоволення інтересів їх членів [3, с. 243]. І саме ця мета є основною у діяльності споживчих кооперативів, а основною метою виробничих та обслуговуючих кооперативів крім названої є мета отримання прибутку шляхом виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг якомога ширшому колу населення [3, с. 242]. І

ця продукція реалізується за гроші, роботи і послуги мають вартісний характер і цінову визначеність.

Масове поширення в Україні господарських товариств, з одного боку, і створення на державному рівні законодавчих перепон у реєстрації підприємств колективної форми власності, з іншого, певною мірою сприяло тому, що кооперативні організації втратили перевагу у питомій вазі. На жаль і сьогодні утворення кооперативів не видається пріоритетом при обранні організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, навіть тими, хто є прихильниками ідеї державно-приватного партнерства й безпосередньої участі працівників в управлінні підприємством. А дарма, оскільки останні дослідження вказують, що організаційну форму кооперації необхідно розглядати як встановлений кооперативним законодавством і локальними правовими актами кооперативних організацій спосіб організації внутрішнькооперативних відносин (установчих, членських, управлінських та майнових), які в сукупності визначають мету і характер господарської діяльності кооперативної організації та її місце в ієрархічній системі кооперації [4, с. 105].

На жаль необхідність розвитку кооперації краще усвідомлюється вченими і підприємцями у розвинених європейських та азійських країнах, ніж у нас. Втім перевагою кооперативної форми організації діяльності є подолання розходження в інтересах найманих працівників і власників. У розвинених європейських державах, як правило, кооперативний рух підтримується державою, яка надає різноманітну підтримку (зокрема і фінансову) кооперативам, які крім названого як суб'єкти малого бізнесу сприяють реалізації ще одного публічного інтересу – забезпеченню зайнятості населення.

На жаль, в Україні через різноманітні об'єктивні та суб'єктивні причини спеціальне законодавство про кооперацію потребує удосконалення у бік забезпечення відповідності положенням Господарського кодексу України; є наявною необхідність вдосконалення правового забезпечення діяльності кооперативних організацій відповідно до міжнародних кооперативних принципів.

Філософсько-аксіологічним підґрунтям формування норм кооперативного права, яке базується на теорії позитивного права, є моральність, справедливість і дієвість, а також узгодження приватних інтересів окремих членів кооперативних організацій з публічними інтересами територіальних громад. А останні дослідження правового статусу кооперативних організацій та правового режиму їх діяльності вказують на доцільність нормативного закріплення нової правової конструкції – «державно-кооперативного партнерства», яким слід вважати тривале (від 5 років) співробітництво кооперативних організацій з органами державної влади і органами місцевого

самоврядування, що базується на договорі і спрямоване на реалізацію спільних соціально-економічних проєктів з метою задоволення суспільних інтересів, з одного боку, а також інтересів кооперативної організації – з іншого боку [2, с. 5-6]. Тобто державно-кооперативне партнерство має увійти у теорію та господарське законодавство як окрема складова частина державно-приватного партнерства. Більше того, В.О. Коверзнев стверджує, що в світлі розроблених сучасною наукою критеріїв поділу права на публічне і приватне, правовий статус кооперативних організацій є змішаним [2, с. 6]. У цьому зв'язку необхідно погодитися із наявністю змішаного статусу у кооперативних організацій. Однак слід не погодитися із твердженням про те, що критерії поділу права на публічне і приватне розроблено сучасною наукою. Такий поділ було здійснено ще у праві Давнього Риму. І він залишився у багатьох державах світу у переважній мірі завдяки позиції представників шкіл цивільного права. Сьогодні ж більш точно казати про наявність приватних і публічних інтересів у суб'єктів будь-якої галузі права. Суб'єкти цивільного права у переважній більшості мають приватні інтереси, суб'єкти адміністративного права – публічні. Суб'єкти інших галузей права, беручи участь у тих чи інших відносинах, можуть мати більший чи менший обсяг приватних та публічних інтересів. Кооперативи, які створюються значною кількістю людей і серед іншого мають на меті забезпечення інтересів своїх учасників, переслідують досягнення значної кількості і приватних, і публічних інтересів одночасно. Цим підтверджується змішаний правовий статус кооперативних організацій. І саме їх активна участь (на жаль, частіше в інших європейських та азійських країнах) у житті людей (споживчі, обслуговуючі) та господарській діяльності (виробничі), а також поєднання публічних і приватних інтересів мають стимулювати новітній активний розвиток кооперативного руху в Україні.

Список використаних джерел:

1. Хозяйственный кодекс Украины: Науч.-практ. коммент. / Под общ. ред. А.Г. Бобковой. – Х.: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. – 1296 с.
2. Коверзнев В. О. Господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.04 „Господарське право, господарсько-процесуальне право» / В. О. Коверзнев. – Київ, 2018. – 32 с.
3. Господарське право: Навч. посібник у схемах і таблицях / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Шелухіна М.Л. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 616 с.

4. Коверзнев В. О. Господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні : монографія / В.О. Коверзнев. – Чернігів: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2017. – 384 с.

ШЛЮБ ЯК ПОКАРАННЯ ЗА ПРАВОМ США

Стрілець В. В., к.ю.н., проф.

кафедра суспільного врядування, Всеукраїнський центр підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування

До середини ХХ століття шлюб використовувався у праві США як один із видів покарань за злочин розбещення. Такий вид покарання існував у законодавствах більшості штатів.

У середині та наприкінці ХІХ сторіччя приблизно в 40 штатах було прийняті закони, за якими визнавалися злочином такі дії: «спокушування та незаконний зв'язок із незаміжною цнотливою жінкою» з використанням «обіцянки одружитися». Розбещення було кримінальним злочином в більшості юрисдикцій і покарання за нього було суворим. Першим став штат Пенсильванія, де 1843 року був прийнятий закон про розбещення. 1848 року штат Нью-Йорк здійснив те саме, охарактеризувавши розбещення як «злочин проти суспільства» [1]. Тобто об'єктом посягання була не статевая свобода та статева недоторканість особи, а суспільні відносини, суспільна мораль, яка засуджувала сексуальні контакти поза шлюбом.

Особи, які були визнані винними в скоєнні злочину, часто отримували позбавлення волі на строк від одного до п'яти років у виправній установі. У деяких штатах за цей злочин передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі терміном до двадцяти років. При цьому у більшості юрисдикцій була передбачена можливість уникнути позбавлення волі за допомогою укладення шлюбу [1]. Отже, обвинувачений і жертва мали право скасувати звинувачення і нівелювати злочин двома простими словами: «Я згоден (згодна)» (англ. «I do»). Коли обвинувачений стикався з перспективою засудження і тюремного ув'язнення за тяжкий злочин, він міг просто взяти в дружину жертву, тим самим уникаючи відповідальності за злочин. Але шлюб не функціонував виключно як перешкода для кримінального переслідування за розбещення. Він вважався покаранням за злочин. Незважаючи на те, що шлюб явно відрізнявся від відбування покарання у місцях позбавлення волі і примусової праці, його бачили в якості альтернативної санкції, здатної виправити шкоду, спричинену розбещенням.

Як зазначає М. Мюррей, шлюб зі сподіваннями про моногамність, домашність і взаємну підтримку, позбавляв чоловіків і жінок певних свобод, одночасно змушуючи їх до дисципліни, необхідної для виконання сімейних обов'язків. Наприклад, чоловіки повинні були забезпечувати фінансову та економічну підтримку своїх дружин та дітей. Для цього вони повинні були мати стабільну та легальну роботу, яка б дозволяла їм виконувати вказані обов'язки. В свою чергу, дружини не могли чинити так, як їм заманеться. Вони були зобов'язані вести себе як поважні дами та не бути легковажними, цілком віддаючи себе чоловікам та дітям [2]. В якості критики цих тверджень, американська дослідниця Б. Косман зазначає, що в аспекті розуміння шлюбу М. Мюрреєм як прищеплення самодисципліни членам подружжя, можливо, існують деякі неточності. На її думку, дисципліна, якої дотримувалися в сім'ї, не була покаранням, а управлінням через дисципліну. Проте, Б. Косман визнає, що шлюб в США деякий час дійсно існував як форма покарання в рамках мінливого розуміння покарання як дисципліни. Вона слушно зазначає, що в сучасному правовому регулюванні шлюб – це перш за все дисципліна, тому його навряд чи можна вважати покаранням [3, р. 222].

Таким чином, хоча шлюб сам по собі не пов'язаний з фізичним ув'язненням та застосуванням суворого покарання, він вимагав від сторін відмови від економічної, сексуальної і соціальної свобод, якими користуються особи, які не перебували в шлюбі, з тим щоб взяти на себе жорсткі гендерні ролі та дотримуватися дисципліни, яку накладав цей інститут. У зв'язку з цим, шлюб, як і тюремне ув'язнення, розумівся як належне покарання за злочин, що мало реабілітувати і дисциплінувати обидві сторони, перетворивши порушників закону в добропорядних сім'янинів.

На думку М. Мюррей, у США XIX століття державне регулювання сексу і сексуальності було тотальним, воно опиралось на шлюб та кримінальне право як на два основних інструменти для дисциплінування і регулювання сексуальності [1]. Проте Б. Косман вважає, що зазначене твердження було дещо гіперболізованим в плані «тотальності» заборони сексу та сексуальності поза рамками шлюбу [3, р. 226].

Вищевказані правові норми показують, що шлюб може бути формою санкціонованої державою дисципліни, що направляє неналежну сексуальну поведінку в рамки, які держава вважає корисними і доречними. Звісно, в сучасних умовах подібні норми не повинні існувати, адже право на шлюб, закріплене у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [4] є саме правом, а не обов'язком: за статтею 12 чоловік і жінка, що досягли

шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права. Хоча жертва злочину в США зазначеного періоду також повинна була дати згоду на шлюб, ця згода могла бути вимушеною, оскільки злочинець міг перекопати жертву в необхідності прийняття такого рішення. Проте, шлюб як покарання за правом США позаминулого сторіччя – це не просто примха історії. З цього інституту можливо почерпнути важливі ідеї для сучасних обговорень правових проблем сім'ї та шлюбу.

Список використаних джерел:

1. Murray M. Marriage as Punishment (November 1, 2011). Columbia Law Review, Vol. 100, No. 2, 2012 ; UC Berkeley Public Law Research Paper No. 1952311. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ssrn.com/abstract=1952311>
2. Murray M. The strange history of marriage as court-ordered punishment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msnbc.com/msnbc/when-marriage-punishment>
3. Cossman B. Marriage as? A reply to Marriage as punishment // Columbia law rev. – N.Y., 2012. – Vol. 112, October. – p. 220–227.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004

ВПЛИВ GDPR НА РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЗА УЧАСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

*Кульчій О. О., к.ю.н., доц.
кафедра правознавства, ПУЕТ*

Термін «персональні дані» доволі давно увійшов у свідомість українських громадян, як і розуміння важливості їх правової охорони та захисту. Правове регулювання відносин, пов'язаних із захистом персональних даних пройшло фазу стрімкого розвитку, відтак на сьогодні вітчизняне законодавство у цій сфері є відносно стабільним. Одна слід враховувати, що у зв'язку з процесами глобалізації на відносини за участю вітчизняних фізичних та юридичних осіб можуть впливати й інші нормативні регулятори, окрім національного законодавства. Особливо це характерно для інформаційних відносин, які за своєю природою легко (і іноді навіть непомітно для їх суб'єктів)

можуть ставати транскордонними, а відтак – обтяжуються іноземними елементами.

Саме з цієї причини потребує уваги факт набрання чинності Постановою Європейського парламенту та Ради ЄС від 27.04.2016 р. «Про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та щодо вільного руху таких даних та щодо визнання нечинною Директиви 95/46/ЄС» (On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation)). Скорочену назву документа можна перекласти як «Генеральна постанова щодо захисту даних», однак в усьому світі вона відома за своєю англомовною аббревіатурою – GDPR.

Перш за все громадяни України отримали відомості про нові правила роботи з персональними даними від різноманітних Інтернет-сервісів, сервери і головні офіси яких знаходяться за кордоном, зокрема, у країнах ЄС. Це зумовлено тим, що ці суб'єкти є найбільш вразливими до доволі суворих санкцій, передбачених GDPR. П. 4 ст. 83 GDPR передбачає, що у разі порушення його положень до суб'єктів відповідальності може бути застосовано адміністративний штраф у розмірі до 20 млн. євро, або до 4 відсотків світового річного доходу порушника за попередній фінансовий рік (залежно від того, що буде вищим).

Відтак є актуальним питання, якою ж мірою GDPR може зачіпати права та інтереси вітчизняних суб'єктів, та яким є ризик застосування до них санкцій у разі порушення правил обробки персональних даних.

З одного боку пп. а ч. 2 ст. 2 GDPR передбачає, що вона не застосовується до обробки персональних даних, що відбувається у процесі здійснення діяльності, що здійснюється за межами права ЄС. Але більш детально територіальні межі застосування постанови визначаються у ст. 3. Вона передбачає, що Постанова застосовується до обробки персональних даних у процесі діяльності організації, що є контролером чи обробником персональних даних, якщо вона знаходиться на території ЄС незалежно від того, чи здійснюється сама така обробка у ЄС, чи ні. З огляду на те, що більшість світових ІТ компаній мають свої представництва на території країн ЄС – стає зрозумілим, чому громадяни України отримують повідомлення про зміну правил обробки персональних даних, хоча, на перший погляд, зміна правил у ЄС на них безпосередньо впливати не має.

Окрім того, GDPR має застосовуватися і у випадку обробки персональних даних суб'єктів таких даних, котрі перебувають на території ЄС розпорядниками або обробниками, що не зареєстровані у

країнах ЄС за умов, що процес обробки таких даних пов'язаний з пропозицією товарів чи послуг (незалежно від їх оплатності) або з мониторингом поведінки суб'єктів персональних даних, яка має місце на території ЄС. Додатково передбачається застосування GDPR розпорядниками персональних даних, що зареєстровані не у ЄС, але у країні, у якій застосовується право країни-члена ЄС в силу міжнародного публічного права (ч. 3 ст. 3).

При цьому слід зауважити, що GDPR не підлягає застосуванню до обробки персональних даних фізичними особами з суто особистою чи побутовою метою. Відтак, є підстави вважати перебільшеними чутки про те, що тепер туристи будуть боятися робити у країнах ЄС фото на вулиці, оскільки у кадр можуть потрапити випадкові перехожі. Водночас, якщо такі кадри особа буде поширювати за допомогою соціальних мереж – ці кадри будуть оброблятися уже за участі суб'єктів господарювання і зареєстровані у ЄС. Як наслідок – перешкоди у цьому може здійснювати сама соціальна мережа (її оператор), оскільки санкції можуть загрожувати йому.

Щодо вітчизняних суб'єктів господарювання – під дію GDPR можуть потрапити такі, які так чи інакше мають відношення до ринків країн-ЄС чи обслуговують їх громадян, збирають якусь інформацію про них. Наприклад, це може стосуватися вітчизняних транспортних компаній, оскільки при придбанні квитків споживачі залишають свої персональні дані. Крім того, повертає увагу використане у ч. 2 ст. 2 GDPR формулювання, яке передбачає, що суб'єкт персональних даних має просто передувати на території ЄС для того, щоб до осіб, які оброблятимуть його дані з комерційною метою підпадали під дію Постанови. Це означає, що навіть якщо громадянин України перебуваючи у країні ЄС вирішить придбати квиток на потяг чи автобус за допомогою вітчизняних електронних сервісів – така операція теоретично підпадатиме під регулювання GDPR.

Відтак, для вітчизняних суб'єктів, навіть у тому разі, якщо вони не надають послуг/не виконують робіт і не продають товарів за межами території України є ризик порушення досліджуваної Постанови, оскільки такі суб'єкти, переважно, мало цікавляться зарубіжними нормативними актами. З іншого боку і застосувати санкції до таких порушників буде доволі складно у разі відсутності у таких суб'єктів активів за кордоном.

Таким чином, імплементація GDPR може мати наслідки для вітчизняних суб'єктів господарювання навіть якщо вони не здійснюють зовнішньоекономічної діяльності. Тільки ретельний

правовий аналіз власної діяльності дозволить вберегтися від проблем у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) : Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0679>

ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКОЛОГІЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНУ «ПРАВО НА ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ» В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Боберська К. Г.,

кафедра правознавства, ПУЕТ

Досліджуючи проблему права на зайняття підприємницькою діяльністю в спеціально-юридичному аспекті, необхідно також зазначити, що розкриття змісту зазначеного права не можливо без структурно-функціонального, системного, а також граматичного аналізу його сутності.

Для досягнення цієї мети – необхідно провести лексикологічне юридичне тлумачення не тільки «права на зайняття підприємницькою діяльністю», але й інших понять і словосполучень, які використовуються для конструювання даного права у вітчизняному та європейському законодавстві.

У Конституції України статтею 42 закріплено право на підприємницьку діяльність, але фактично у законодавстві України використовується велика кількість синонімічних заміників даної конструкції.

Передусім слід зазначити, що всі варіації формулювання терміну «право на підприємницьку діяльність» можна поділити на два види. Перший виокремлює і уточнює суб'єкта такої діяльності. Також у даному випадку слід зважати на той факт, що формулювання та окреслення суб'єктів права на зайняття підприємницькою діяльністю має подекуди галузевий характер.

Наприклад, ст.50 Цивільного кодексу України проголошує право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності. Відповідно до п.1 даної статті право на здійснення підприємницької діяльності,

яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. А у п.2 вищевказаної статті стверджується, що фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист» від 12 січня 2005 р. № 2322-IV. Ухвала Конституційного Суду України від 12 жовтня 2005 р. № 32-у/2005, Указ Президента України «Про стимулювання розвитку підприємницької діяльності в умовах світової фінансової кризи» від 22 червня 2009 р. № 466/2009 містить термін «конституційне право громадян на підприємницьку діяльність».

Другий вид варіації формулювання терміну «право на підприємницьку діяльність» стосується тих конструкцій, що мають на меті не лише точніше вказати, описати дію, процес, що пов'язаний з підприємницькою діяльністю.

Лист Міністерства юстиції України від 27 жовтня 2010 р. № 20377-0-33-09-22 стосовно надання роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» містить право на заняття підприємницькою діяльністю [79]. Роз'яснення Міністерства юстиції України від 14 січня 2011 р. під назвою «Статус фізичної особи-підприємця: проблеми застосування законодавства» використовує одночасно з терміном «право на підприємницьку діяльність» поняття «право особи на заняття підприємницькою діяльністю».

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III містить ст. 22, що має назву «Право на зайняття підприємницькою діяльністю» [146].

Тож, проаналізувавши все вищезазначене, можна зробити висновок, що конструкція «право на підприємницьку діяльність» часто включає допоміжні слова як «зайняття», «заняття», «здійснення», «проведення» кожне з яких вживається в тому чи іншому нормативному акті щодо підприємницької діяльності.

Найбільш поширеними у законодавстві України є варіанти «права на підприємницьку діяльність» зі словами «зайняття» та «здійснення», які не є тотожними, є носіями різних змістових навантажень та потребують додаткового аналізу. Звичайно, у смисловому значенні термін «здійснення» є набагато вужчим від «зайняття».

Так, іменник «здійснення» має багато джерел походження та означає «дію за значенням здійснити, здійснитися, здійснити,

здійснювати». Дієслово «здійснити» має два значення: по-перше, запроваджувати, втілювати в життя, робити щось дійсним, реальним; по-друге, виконувати, робити [119, с. 541]. У нормативно-правових актах зустрічається у словосполученнях «право на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майном боржника, керуючого санацією, ліквідатора)», «право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності» та ін. На відміну від слова «здійснення» вираз «зайняття» походить лише від одного дієслова «зайняти», що означає: по-перше, брати, обирати що-небудь для користування, закріплювати за собою (наприклад, у підприємництві – приміщення, земельну ділянку); по-друге, заповнювати собою якусь частину в чомусь-небудь (наприклад, певний відсоток ринку чи територію); по-третє, продовжуватися, тривати (наприклад, систематичний характер підприємницької діяльності) [119, с. 133]. У нормативно-правових актах зустрічається у словосполученнях «право на зайняття адвокатською діяльністю», «право на зайняття нотаріальною діяльністю» та ін.

В нормативно-правових актах розвинутих європейських демократій дуже рідко зустрічається право на зайняття підприємницькою діяльністю. Це пов'язано з низкою причин політичного та історико-правового характеру. «Поняття підприємництва, на думку В.І. Крусс, в теоретичному плані – явище перш за все конституційного характеру» [76, с. 8]. У багатьох світових конституціях поєднуються обидва способи формулювання прав і свобод, однак негативний спосіб більш характерний для країн з англосаксонською системою права, тоді як позитивний – для правових систем країн континентальної Європи. Також слід зазначити, що у країнах Західної Європи право на зайняття підприємницькою діяльністю виступає у формі таких лексичних конструкцій як: «свобода підприємництва» (Королівство Іспанія), «свобода торгівлі і промисловості» (Велике Герцогство Люксембург) та ін.

Якщо звернутися до тексту Закону УРСР від 7 лютого 1991 р. «Про підприємництво» № 698-ХІІ, що був прийнятий до Конституції України, то можна констатувати, що ст. 3 закріплювала «свободу підприємницької діяльності», відповідно до якої підприємці мали право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству [145].

У Договорі про заснування ЄС від 25 березня 1957 р. у Розділі III «Вільне пересування людей, послуг і капіталу», підрозділ 2 має назву «Свобода підприємницької діяльності». «Хартія основних прав Європейського Союзу» від 7 грудня 2000 р. у Главі II «Свободи» містить статтю 16, що має назву «Свобода підприємства».

Сучасна дослідниця німецького господарського законодавства Н.М. Дятленко у монографічному дослідженні використовує поняття «економічна свобода» та «свобода економічного розвитку» та їх форми [88. с. 160].

Отже, для країн Західної Європи більш прийнятним є термін «свобода підприємницької діяльності» у якості замітника українського «права на зайняття підприємницькою діяльністю». Але і саме поняття «країни Західної Європи» не є до кінця однозначним та всіма визнаним. Відповідно до наказу Державної служби статистики від 30 грудня 2013 р. № 426 «Про затвердження Класифікації країн світу» даний документ, розроблений відповідно до Національного стандарту України «Коди назв країн світу» (ДСТУ ISO 3166-1:2009) та вводиться в дію з 1 січня 2014 р. Окрім того, класифікація країн світу використовує розроблений статистичним відділом ООН список «Standard Country or Area Codes for Statistical Use» та наводить коротку назву країн, яка відповідає «Термінологічному бюлетеню» ООН. Ці назви на практиці використовуються в діяльності ООН, але в основному не співпадають повній назві країн, яку використовують у міжнародно-правових документах [21]. Відповідно до «Структури макрогеографічних (континентальних) регіонів, географічних субрегіонів і окремих економічних та інших груп» за класифікацією Організації Об'єднаних Націй та «Статистичного щорічника Організації Об'єднаних Націй (2011)» Європа поділяється на чотири географічних регіони : Східна, Північна, Південна та Західна. До останньої належать такі країни, як: Австрія, Бельгія, Франція, Німеччина, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди та Швейцарія [161; 162]. Відповідно до Всесвітньої книги фактів (The World Factbook), щорічного видання ЦРУ США про країни світу, Королівство Іспанія відноситься до країн південно-західної Європи [163].

Свобода підприємницької діяльності у країнах Західної Європи виражається також як свобода заснування. Свобода заснування та економічної діяльності передбачає як право самостійної економічної діяльності громадян держав-членів ЄС у будь-якій іншій державі-члені, в якій вони перебувають, так і право на створення та управління суб'єктами такої діяльності відповідно до умов, встановленими законодавством країни перебування для власних фізичних або юридичних осіб. Відповідно до рішення Суду ЄС, свобода заснування та економічної діяльності поширюється на всіх суб'єктів підприємницької діяльності, які діють з метою одержання прибутку (справа T-7/89 SA Hercules Chemicals NV [1991]), до який також належать установи державної форми власності, якщо вони здійснюють

економічну діяльність з метою одержання прибутку [154, с. 207]. Ст. 54 Договору про заснування ЄС встановлює вимогу відповідності законодавству держави-члена ЄС, наявності власного зареєстрованого офісу, центральної адміністрації або головного місця підприємницької діяльності в межах ЄС та діяльності на основі цивільного і комерційного права країни походження до юридичних осіб, які прагнуть отримати аналогічні повноваження як і фізичні особи країни перебування. Але законодавство ЄС визначає неможливим одночасне користування свободою заснування та свободою надання послуг [23].

Слід констатувати, що свобода заснування і економічної діяльності є елементом свободи руху послуг. Різниця між ними залежить від часового характеру економічної діяльності, пов'язаної зі здійсненням цієї свободи. Право на заснування та економічну діяльність закріплене у статтях 49-55 Договору про заснування ЄС. Відповідно до положень ст. 49 «забороняються будь-які обмеження свободи заснування та економічної діяльності громадян держав-членів та території іншої держави-члена. Подібна заборона стосується також обмежень щодо створення агентств, філій чи дочірніх компаній громадянами будь-якої держави-члена на території іншої держави-члена. Свобода заснування включає право на самостійну діяльність, а також на створення компаній або фірм відповідно до положень ст. 54 та згідно з умовами, встановленими на законодавчому рівні для громадян власної держави-члена, у випадках, які стосуються створення підприємств, відповідно до положень глави, що стосується капіталів». Свобода заснування та економічної діяльності означає заборону прямої або непрямой дискримінації суб'єктів підприємницької діяльності держав-членів та території іншої держави-члена [154, с.199-201].

Отже, без сумніву, Конституція України слугує орієнтиром для правотворчої та правозастосовчої практики щодо права на зайняття підприємницькою діяльністю, але термінологія на даний момент не вирізняється стабільністю не лише в межах вітчизняного, а й зарубіжного законодавства. Вона постійно перебуває у стані розвитку. Вироблення єдиного терміну та подальша уніфікація його у законодавстві є необхідною умовою для стабільного розвитку правової системи України.

На нашу думку, термін «зайняття» більш повно відображає і характеризує саму суть підприємництва, тому найкраще доповнюватиме вислів «право на підприємницьку діяльність», в сукупності утворюючи термін «право на зайняття підприємницькою діяльністю».

ПРАВОВИЙ СТАТУС КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ ТА ВІДНОСИН, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ У РЕЗУЛЬТАТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Караулов О. О.,

кафедра правознавства, ПУЕТ

У сучасному світі технології розвиваються з неймовірною швидкістю. На сьогоднішній день не вщухає ажіотаж навколо криптовалют. Все більше країн проявляють своє дружнє ставлення до віртуальної валюти визнаючи, що вона має потенціал стати частиною світової економіки.

Національне законодавство не закріплює правовий статус криптовалют. Це можна пояснити тим, що криптовалюти є відносно новим явищем, але держава не повинна ігнорувати той факт, що операції з віртуальною валютою стали непоодинокими випадками, а тому є очевидною необхідність законодавчого врегулювання даного питання.

Дослідженням проблеми правового статусу криптовалют в Україні та відносин, що виникають в результаті їх використання займалися Некіт К.Г., Лов'як О.О., Лозова Т.А., Ярова К.О., Радутний О.Е., Костюченко В.М., Поплавський О.О., Чаплян С.Є. та інші.

Криптовалюта – це цифрова (віртуальна) валюта, з одиницею «coin» (монета), яка емітується в мережі за певними принципами криптографії для забезпечення операцій та контролю створення нових монет [1, с. 97].

Проблема відсутності законодавчого закріплення в Україні криптовалюти, а відтак – і нормативного визначення, полягає у тому, що досконально не визначено саму природу та правову кваліфікацію криптовалют. Різноманітність підходів та відсутність усталеної позиції породжує більше запитань ніж відповідей, адже незрозуміло чим є криптовалюта: грошима, товаром, засобом обміну або розрахунку?

У Сполучених Штатах Америки криптовалюта має статус товару, у Великобританії до криптовалюти ставляться як до «приватних грошей», у Японії цифрові валюти були визнані інструментом з такими ж платіжними функціями, як і національна валюта [2, с. 1119].

В 2014 році НБУ у роз'ясненні визначив криптовалюту як певний грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами [3]. Звісно таке роз'яснення не має нормативного характеру і взагалі

піддавалось критиці економістами, правовими експертами та іншими спеціалістами, але з плином часу в Україні дещо змінювалась позиція щодо визначення правового статусу криптовалюти.

На теперішній час у Верховній Раді України зареєстровано два законопроекти щодо обігу криптовалют. Треба сказати, що у цих законопроектах можна побачити різні підходи до розуміння цього інституту. Проект Закону України № 7183 «Про обіг криптовалюти в Україні» (далі – законопроект 7183) визначає криптовалюту як програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду) [4]. Проект Закону України № 7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» (далі – законопроект 7183-1) пропонує визначити криптовалюту як децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений у цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку [5].

У висновку Головного науково-експертного управління на законопроект № 7183 зазначено, що вимагає свого доопрацювання термінологічний апарат проекту, потребує належного обґрунтування та редакційного корегування припис щодо покладання на суб'єкта криптовалютних операцій зобов'язання зберігати дані щодо проведених транзакцій протягом 5 років, а також те, що взагалі проект вимагає техніко-юридичного та редакційного доопрацювання [6]. У висновку Головного науково-експертного управління на законопроект № 7183-1 зазначено, що у запропонованому проекті потребують конкретизації заходи щодо стимулювання ринку криптовалют в Україні, а також чіткіше повинні бути викладені положення про регулювання відповідальності учасників ринку криптовалют [7].

Очевидним є те, що обидва законопроекти потребують доопрацювання. Запровадження правового регулювання криптовалюти в Україні неможливе без ґрунтовної теоретичної бази, а тому дослідження віртуальної валюти вбачається вельми перспективним напрямком.

Криптовалюти досить швидко стали частиною суспільних відносин, що підтверджується судовою практикою. Наприклад, є ряд ухвал щодо вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, так чи інакше пов'язаного з криптовалютою. Крім того, актуальним є питання щодо можливості криптовалюти бути об'єктом цивільно-правових відносин. В контексті цього питання можна згадати рішення Апеляційного суду м. Києва. Суд дійшов висновку, що Bitcoin не є

продукцією, відхилив посилання позивача на те, що цифрова продукція Bitcoin – це майнові права, а також констатував, що Bitcoin не є річчю в розумінні ст. 179 ЦК України та не має ознак матеріального світу [8]. Така позиція звісно є цікавою, але оскільки в Україні немає як такого прецедентного права, зупиняти детально увагу на цьому рішенні не має сенсу.

Отже, розповсюдження криптовалют свідчить про необхідність нормативного врегулювання, зволікання з вирішенням даного питання призведе до виникнення ряду спірних ситуацій. Держава повинна належним чином реагувати на виклики сьогодення, але очевидно, що в даному випадку для виваженого нормативного врегулювання необхідні глибокі теоретичні знання.

Список використаних джерел:

1. Костюченко В. М., Малиновська А. М., Мамонова А. В. Передумови запровадження обліку та оподаткування операцій із криптовалютами в Україні [Електронний ресурс] / В. М. Костюченко, А. М. Малиновська, А. В. Мамонова // Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics». – 2017. – вип. №6. – С. 94-102. – Режим доступу: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/6-2017/UKR/kostyuchenko.pdf>
2. Ярова К. О. Криптовалюта: визначення правового статусу в Україні / К. О. Ярова // Молодий вчений. – 2017. – № 10. – С. 1117-1120. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/251.pdf>
3. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/ крипто валюти» Bitcoin [Електронний ресурс] // Національний банк України. – 10.11.2014. – Режим доступу: <http://chp.com.ua/all-news/item/31601-roz%E2%80%99yasnennya-schodo-pravomirnosti-vikoristannya-v-ukrayini-%E2%80%9Cvirtualnoyi-valyuti/kripto-valyuti%E2%80%9D-bitcoin>
4. Про обіг криптовалюти в Україні: Проект Закону України від 06.10.2017 №7183 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
5. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні : Проект Закону України від 10.10.2017 № 7183-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
6. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» (реєстр. № 7183 від 06.10.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ХН5JJ00А.html

7. Висновок Головного науково-експертного управління на проект ЗУ «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» (реєстр. № 7183-1 від 10.10.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=62710&pf35401=446029>
8. Рішення Апеляційного суду міста Києва у справі № 753/599/16-ц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62052778>

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

Бороденко А. О.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Інститут правочину став новим для Цивільного кодексу України 2003 р., зайнявши центральне місце в системі цивільного права, це зумовлено тим, що реформування цивільного законодавства України призвело до оновлення цього інституту, розвитку теоретичних положень щодо визнання недійсності правочину.

Метою доповіді є дослідження теорії та практики визнання недійсності правочинів.

Недійсним є правочин, який хоч і спрямований на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, але не створює цих наслідків в зв'язку із невідповідністю цих дій вимогам актів цивільного законодавства.

Постановою Пленуму Верховного Суду України № 9 від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» [3] встановлено, що судам відповідно до ст. 215 ЦК необхідно розмежовувати види недійсності правочинів: нікчемні правочини – якщо їх недійсність встановлена законом (ч. 1 ст. 219, ч. 1 ст. 220, ч. 1 ст. 224 тощо), та оспорювані – якщо їх недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує їх дійсність на підставах, встановлених законом (ч. 2 ст. 222, ч. 2 ст. 223, ч. 1 ст. 225 ЦК тощо).

За нормами ЦК нікчемними правочинами є:

1) укладені з недодержанням обов'язкової письмової форми, якщо недійсність прямо передбачена законом, а саме: ст. 547, 719, 981, 1055, 1059, 1107, 1118 ЦК тощо;

2) укладені з недодержанням обов'язкової нотаріальної форми та/або які підлягають обов'язковій державній реєстрації – ст. 210, 219, 640, 1257 ЦК, але у виключних випадках, встановлених ст. 218 та 220

ЦК такі правочини, окрім визнання дійсним заповіту, який є нікчемним у зв'язку із порушенням вимог щодо форми його недійсності, можуть бути визнані дійсними в судовому порядку;

3) укладені із малолітньою особою, за межами її цивільної дієздатності без належного схвалення – ст. 221 ЦК; правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування – ст. 224 ЦК;

4) укладені недієздатною фізичною особою – ст. 226 ЦК;

5) правочини, які порушують публічний порядок, тобто які посягають на суспільні, економічні та соціальні основи держави, спрямовані на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина та на знищення, пошкодження майна фізичної, юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади – ст. 228 ЦК.

До оспорюваних ЦК відносить правочини:

1) вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності – ст. 222 ЦК;

2) вчинені фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності – ст. 223 ЦК;

3) вчинені дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та/або не могла керувати ними – ст. 225 ЦК;

4) вчинені юридичною особою, без відповідного дозволу/ліцензії – ст. 227 ЦК;

5) вчинені під впливом помилки – ст. 229 ЦК;

6) вчинені під впливом обману – ст. 230 ЦК;

7) вчинені під впливом насильства – ст. 231 ЦК;

8) вчинені в результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною – ст. 232 ЦК;

9) вчинені під впливом важких обставин – ст. 233 ЦК;

10) фіктивний – ст. 234 ЦК;

11) удаваний – ст. 245 ЦК.

Відповідно до діючого законодавства та судової практики, суди переважно правильно визначають питання визнання правочинів недійсними, в основному, дотримуються вимог норм матеріального та процесуального права.

Ст. 216 Цивільного кодексу України визначає такі правові наслідки недійсності правочину:

1. Недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю.

У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном,

виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

2. Якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.

3. Правові наслідки, передбачені частинами першою та другою цієї статті, застосовуються, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів.

4. Правові наслідки недійсності нікчемного правочину, які встановлені законом, не можуть змінюватися за домовленістю сторін.

5. Вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою [5].

Недійсним може бути визнаний як правочин в цілому, так і його окрема частина або частини: недійсність окремої частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини.

Список використаних інформаційних джерел:

1. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 6 листопада 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v00097-00-09>
2. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду [Електронний ресурс]// №11 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Гомбаш Т. В.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Говорячи про об'єкти права інтелектуальної власності в мережі Інтернет, слід зазначити, що серед численної інформації, яка заповнює всесвітню мережу Інтернет, на особливу увагу заслуговують

результати інтелектуальної, творчої діяльності. Поява мережі Інтернет привнесла чимало суттєвих змін у сфері інтелектуальної власності, в тому числі стосовно об'єктів інтелектуальної власності, обумовивши появу нових результатів творчої діяльності, зміну об'єктивної форми вираження вже існуючих об'єктів тощо. Внаслідок зазначених процесів актуального значення набуло питання визначення правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності в мережі Інтернет.

При визначенні суб'єктного складу відносин, що виникають у мережі Інтернет, слід пам'ятати про те, що віртуальний простір є новим людським і технологічним середовищем, яке, з одного боку, складає спільність великої кількості осіб, з різноманітністю культур, мов та професій, які пропонують та запитують інформацію, а з іншого боку, всевітню комп'ютерну мережу, яка з'єднує їх завдяки інфраструктурам телекомунікацій.

Аналіз суб'єктного складу суспільних відносин, що виникають у зв'язку з використанням Інтернету, приводить до висновку про те, що даний суб'єктний склад «слабо корелює» з видами суб'єктів правовідносин. Так, в Інтернеті не принципово, чи є користувач мережі фізичною або юридичною особою, або чи зареєстрований оператор мережевих послуг в якості платника податків. Причому це стосується не тільки таких суб'єктів правовідносин, як фізичні та юридичні особи. Як суб'єкти правовідносин можуть виступати і органи державної влади, а також органи місцевого самоврядування.

Водночас, не можливо оминати увагою у даному питанні проблематику соціальних мереж як поля для використання об'єктів інтелектуальної власності.

Так, без сумніву створені як засіб комунікації, соціальні мережі швидко завоювали прихильність користувачів Інтернету. Наведена соціологами статистика свідчить, що з-поміж користувачів Інтернету відсоток користувачів соціальних мереж становить від 58 % у Китаї до 98 % у США [6, с. 181]. Одним із чинників зростання інтересу до соціальних мереж стало використання їх функцій для поширення музики, відео, фото та документів [7, с. 119].

Як зазначено в Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» (Постанова Верховної Ради України від 3 липня 2014 р. № 1565-VII), сучасне суспільство характеризується якісно новими тенденціями розвитку в інформаційній сфері, насамперед стрімким формуванням глобального інформаційного простору та глобальним інформаційним протиборством, розробкою і використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, виникненням принципово нових суспільних відносин за різноманітними відносинами інформаційної діяльності [3].

Право на доступ до Інтернету як універсальну (загальнодоступну) послугу закріплює Директива Європейського Союзу про універсальну послугу в редакції 2009 року (2009/136/ЕС), яка встановлює, що кожен в ЄС повинен мати доступ до мінімального переліку електронно-комунікаційних послуг доброї якості і за доступною ціною, включаючи доступ до Інтернету. В юридичній літературі навіть порушується питання про визнання права на доступ до мережі Інтернет в якості самостійного конституційного (основного) права людини [9, с. 45].

У національному законодавстві, як і в міжнародних договорах, не використовується поняття «Інтернет» як середовище використання творів та об'єктів суміжних прав [13]. Норми вітчизняного законодавства (Цивільний кодекс України, Закон України «Про авторське право і суміжні права») містять більш широкі поняття, що розповсюджуються на цифрові технології, а саме, відтворення, право на розповсюдження серед широкої публіки (доведення до відома, надання доступу).

Особливості соціальної мережі, а саме доступність, безоплатність, активне поширення інформації, можуть становити загрозу правам власників товарних знаків. Використання об'єктів інтелектуальної власності у соціальній мережі поряд із позитивними наслідками може мати і негативні. Один із таких наслідків – це реєстрація назви сторінки у соціальній мережі суб'єктом, що не має прав на товарний знак. Принцип приєднання до соціальних мереж надає право обрання назви першому, хто її запропонує. Якщо першим таку реєстрацію здійснив суб'єкт, який не має прав на знак для товарів і послуг, у свідомості учасників спільноти можуть виникнути хибні асоціації. Відповідні дії, за яких особа реєструє у соціальних мережах аккаунт із назвою, на яку претендує третя сторона, можна називати «аккаунт сквоттінг», що існує як окреме правопорушення поряд з кіберсквоттінгом [8, с.24].

Захист прав інтелектуальної власності в такому разі є утрудненим через те, що вимагає залучення у цей процес третьої особи – адміністратора такої мережі, адже у разі відмови добровільно припинити порушення адміністратор мережі повинен буде запобігти цьому через видалення аккаунту або інформації, що містить порушення з нього.

Зазвичай, передбачаючи таку можливість, соціальні мережі містять відповідні положення у правилах користування, що згодом дають їм можливість реагувати на такі порушення. Так, серед правил користування Facebook міститься правило (стаття 4), відповідно до якого користувачі використовують власні імена та назви у своїх аккаунтах [11], а отже, відповідно до правил, сторінка з однойменною

назвою бренду або публічної особи може піддаватися адмініструванню тільки уповноваженим представником бренду, юридичної особи або публічною особою. Відповідні положення містяться і в правилах користування Instagram: «Ми забезпечимо вас можливостями захистити своє право інтелектуальної власності. Якщо ви неодноразово порушуєте права на об'єкти інтелектуальної власності, що належать іншим людям, ми у відповідних випадках відімкнемо ваш обліковий запис» [12].

У цілому слід констатувати, що законодавче регулювання мережі Інтернет в Україні знаходиться на дуже низькому рівні, нормативно-правові акти не розкривають поняття «Інтернет», а деякі з них зовсім не містять даного терміна. Проблематика визначення поняття мережі Інтернет призвела до того, що законодавець, по суті, вирішив зовсім не використовувати даний термін. Також проблемним є питання виявлення суб'єкта правопорушення, оскільки законодавство не дає чіткої відповіді на дане питання, це може бути як користувач, так і володілець сайта. У проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав» передбачена відповідальність також і провайдера [4]. Ще одна проблема, яка виникає в момент доказування вчинення правопорушення в мережі Інтернет, – це складність та неврегульованість процесу надання та фіксації доказів. Отже, ці проблеми та багато інших свідчать про те, що в законодавстві України відсутні норми, які б повно та конкретно регулювали відносини захисту об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет.

Основним законом, який регулює відносини авторського права і суміжних прав, є Цивільний кодекс України, який, по суті, оперує лише загальними положеннями та не містить в собі специфічних статей, пов'язаних з мережею Інтернет. Однак в ньому врегульоване питання про відтворення твору, відповідно до ст.441 ЦКУ відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі є його використанням, по суті дана стаття також включає в себе і відтворення за допомогою мережі Інтернет [1]. Закон України «Про авторське право і суміжні права» містить у собі певні необхідні терміни та положення, що стосуються захисту авторських і суміжних прав у мережі Інтернет: піратство; контрафактний примірник твору; опублікування твору, фонограми, відеограми (яке включає в себе випуск твору також і в електронній формі); плагіат; способи захисту авторського права і суміжних прав. Однак даний закон також не містить специфічних положень, які стосуються мережі Інтернет.

Потрібно зауважити, що певні положення щодо захисту об'єктів права інтелектуальної власності в мережі Інтернет роз'яснюються у рамках Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами

норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав». В Пленумі надано тлумачення розміщенню творів у мережі Інтернет – це подання творів до загального відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця і у будь-який час за їх власним бажанням, таке розміщення є правомірним лише з дозволу автора чи іншої особи, яка має авторське право [5].

Отже, з огляду на усе вище викладене підсумовуємо, що на сьогоднішній день правове регулювання відносин, що складаються у сфері використання об'єктів інтелектуальної власності у мережі інтернет представлена у наступній структурній системі: 1) міжнародно-правові та європейські стандарти; 2) національне законодавство. Особливої уваги заслуговують правила, які визначаються соціальними мережами.

Наслідком порушення права інтелектуальної власності є настання цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності. Ступінь шкідливості правопорушення визначається характером діяння, його наслідками тощо.

Національне законодавство у ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» містить перелік дій, які можуть кваліфікуватися як порушення авторського права, а відтак, і як підстави для звернення до суду за захистом.

Відповідно до даного Закону, порушенням авторського права є:

- вчинення будь-яких дій, які порушують особисті немайнові права та майнові права авторського права;
- піратство у сфері авторського права, тобто опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних);
- плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;
- ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних);
- вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права;
- підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами;
- розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права, з яких без дозволу суб'єктів авторського права вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі [2].

Зазначений перелік є загальним і невичерпним. Такий підхід законодавця є абсолютно вірним, оскільки він обумовлений тим, що сучасний розвиток технологій значно розширив діапазон можливих правопорушень у сфері реалізації результатів творчої, інтелектуальної діяльності, у тому числі й у сфері авторського права [10, с. 5].

Потрібно зазначити, що єдиного нормативно-правового акту в вітчизняному законодавстві, який би регулював питання переліку порушень авторського права в мережі Інтернет немає, тому застосовуються загальні положення, що стосуються права інтелектуальної власності в цілому.

На сьогодні найпоширенішими порушеннями авторського права є правопорушення, пов'язані з незаконним використанням виключних майнових прав авторів творів та незаконне розповсюдження творів. Так, прикладом зазначених порушень авторського права є розміщення без отримання відповідного дозволу автора (або авторів) чи інших правласників творів на Internet-сайтах для вільного (платного чи безплатного) доступу, оприлюднення творів у громадських закладах за плату чи без такої (без сплати закладом роялті), завантаження твору або його частини в пам'ять мобільного телефону, планшету за плату або без такої тощо.

Підсумовуючи, враховуючи усе вище викладене, вважаємо, що важливим напрямом розвитку вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності, зокрема авторського права та практики його застосування, має бути посилення режиму правової охорони об'єктів авторського права, зокрема розроблення спеціального нормативно-правового акту, що регулював би питання авторського права в Інтернет мережі, адже ефективність захисту авторського права залежить від наявності відповідного державного механізму попередження й припинення правопорушень, а також спрощення процедури доведення порушення в сфері авторського права та притягнення порушника до відповідальності.

Захистом права слід вважати діяльність уповноважених осіб, а також юрисдикційних органів, що спрямована на забезпечення здійснення та відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та інтересів у спосіб, встановлений законом.

Доцільно погодитися з позицією про те, що серед інших форм саме судова форма захисту є універсальною, історично сформованою, докладно регламентованою нормами цивільного процесуального права та забезпечує надійні гарантії правильного застосування закону, встановлення реально існуючих прав і обов'язків. Адже законодавцем саме суду надано більш широкі повноваження у сфері захисту цивільних прав порівняно із повноваженнями інших юрисдикційних органів.

Проведений аналіз наукової доктрини, цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а також законодавства у сфері інтелектуальної власності у контексті розуміння змісту понять «захист права» та «права автора» дає підстави для висновку про те, що під захистом прав автора у порядку цивільного судочинства слід розуміти діяльність суду, що спрямована на відновлення та визнання порушених, невизнаних чи оспорюваних особистих немайнових та майнових прав автора у спосіб, встановлений законом.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 23.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 року № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13.
3. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 03.07. 2014 року № 1565-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 33.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав: Законопроект від 15.06.2010 року № 6523 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
5. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 року № 5 // Вісник Верховного суду України. – 2010. – № 6.
6. Данько Ю.А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси / Ю.А. Данько // Сучасне суспільство, політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. – 2012. – С. 179–184.
7. Ковалевич Б.В. Соціальні мережі як новий інструмент ведення інформаційних війн у сучасному світі / Б.В. Ковалевич // Соціологія. – 2014. – № 4 (108). – С. 118–121.
8. Огнев'юк Г. Особливості використання об'єктів інтелектуальної власності в соціальних мережах / Г. Огнев'юк // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 7. – С. 21-25.
9. Середа М. Ю. Закрепление права на доступ в сеть Интернет в международно-правовых актах и законодательстве зарубежных стран / М. Ю. Середа // Международное публичное и частное право. – 2013. – № 5. – С. 44-47.
10. Штефан А.О. Деяко до питання про порушення у сфері авторського права / А.О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 6.– С.3-12.

11. Правила користування Фейсбук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/legal/terms>.
12. Правила користування Інстаграм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://help.instagram.com/478745558852511>.
13. Рекомендації для Інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та рекомендувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sips.gov.ua/ua/ip.html>.

ВИКРАДЕННЯ ЕЛЕКТРИЧНОЇ АБО ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ ШЛЯХОМ ЇЇ САМОВІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Грігорян М. А.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Метою даної роботи є аналіз законодавства з приводу викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання, а також розгляд суперечностей з даного приводу та визначення відповідальності за дане правопорушення.

Викрадення електричної або теплової енергії в Україні є діянням, яке має достатній для його криміналізації ступінь суспільної небезпечності. Це визначається насамперед розміром заподіяної шкоди, демонстративним ігноруванням суб'єктом загальнозрозумілих правил використання цих видів енергії, чітким усвідомленням факту відвертого порушення цих норм та бажанням задовольнити корисливі потреби за рахунок власника чи постачальника енергії.

Статті 188-1 Кримінального кодексу України наголошує, що викрадення гарячої або питної води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку, результати вимірювання яких використовуються для здійснення комерційних розрахунків (якщо використання приладів обліку обов'язкове), або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди, – карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років [1].

На нашу думку, причиною є недосконалий механізм виявлення порушень правил використання електроенергії. Але при дослідженні даної теми перед нами виник ряд вкрай важливих питань, а саме: «Чи відноситься цей вид правопорушення до кримінального? Можливо його характер більше адміністративний? То яка ж все таки настає

відповідальність кримінальна чи адміністративна? Адже в Кримінальному кодексі вже є більш загальні статті, такі як 185 Крадіжка чи стаття 190 Шахрайство, до яких сміливо можна було б віднести цей вид правопорушення. Проте не потрібно забувати, що Кодекс України про адміністративні правопорушення також передбачає ряд статей з цього приводу. При дослідженні зрозумілим стає такий розподіл, адже викрадення може відбуватися у різних формах, масштабах, способах, за яких не доречним було б притягувати правопорушника до кримінальної відповідальності.

Визнання електричної та теплової енергії предметом зазначеного злочину ґрунтується, по-перше, на наявності параметрів енергії, що дають змогу визначати розмір їх споживання, і, по-друге, на розумінні предмета злочину як матеріальних (фізичних) утворень, що можуть бути сприйняті за допомогою органів чуття людини або спеціальних технічних засобів. Відповідальність за самовільне використання енергії без приладів обліку настає в тих випадках, коли винна особа споживає енергію безконтрольно, тобто без відповідних приладів обліку за умови, що використання таких приладів обліку є обов'язковим, у 100 й більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян.

Об'єктом злочину є відносини в галузі використання електричної або теплової енергії, а додатковим безпосереднім об'єктом – відносини, пов'язані із забезпеченням електричною або тепловою енергією споживачів.

Предметом злочину, передбаченого ст. 188–1 КК України, є енергія, електрична та тепла, що виробляється на об'єктах електроенергетики і є товарною продукцією, призначеною для купівлі-продажу [2].

Ми вважаємо хибною точку зору науковців, які торкаючись питання можливості віднесення енергії до предмета крадіжки, зосереджують увагу на тому що у енергії немає фізичних ознак предмета крадіжки, тобто «уречевленості».

Отже, на наш погляд, якщо настає кримінальна відповідальність, то даний вид правопорушення слід віднести до статті 185 Кримінального кодексу України, адже ця стаття чітко розтлумачує нам, що крадіжкою є таємне розкрадання чужого майна, за яке передбачена кримінальна відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 Верховна Рада України. Офіційний інтернет-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran1247#n1247>.

2. Обушенко О. М. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 188–1 кримінального кодексу України / О. М. Обушенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 3. – С. 162–173. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknusv_2014_3_16.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРАВ СПІВАВТОРІВ

Жарко О. Г.,

кафедра права, Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Стан сучасного авторського законодавства України відображає відсутність системного підходу до регулювання відносин у сфері співавторства в умовах інформаційної епохи, що проявляється у нечіткості правової термінології, двоякому тлумаченні та наявності суперечностей між нормами Цивільного кодексу України і Закону України «Про авторське право і суміжні права» та власне нормами цих законодавчих актів між собою, прогалинами у законодавстві в питаннях, які стосуються визначення правового статусу об'єктів права співавторства.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає поняття «співавторство» як сумісну творчу працю двох або кількох авторів по створенню спільного твору [1]. Цивільно-правова теорія розрізняє такі види співавторства: нероздільне і подільне. Нероздільним співавторством визнається таке, за яким виділити частину твору, створену конкретним співавтором неможливо, тобто такий твір є єдиним цілим. При нероздільному співавторстві спільний твір, створений спільно творчою працею кількох співавторів може використовуватися лише за їхньою спільною згодою щодо способів розпорядження таким спільним твором. В свою чергу, при подільному співавторстві кожна частина написаного твору конкретним співавтором чітко визначена і може використовуватися окремо у вигляді самостійного твору та ніяким чином не зв'язана з іншими частинами такого спільного твору. На практиці така згода усіх співавторів виражена у формі договору про співавторство, в якому передбачаються особисті немайнові та майнові права і обов'язки кожного із співавторів та вказується відповідальність за порушення прав кожного із співавторів. У разі відсутності такого договору, при наявності спорів або порушених прав співавторів, закон передбачає звернення до суду з метою захисту прав співавторів. При подільному співавторстві кожен із співавторів має право використовувати свою

частину твору самостійно на свій розсуд, якщо інше не передбачено угодою між співавторами [2].

В будь-якому випадку, авторське право на твір, що створено у співавторстві належить кожному із співавторів, незалежно від того, чи утворює такий твір одне розривне ціле чи складається із частин, кожна з яких має самостійне значення. Право на розпорядження спільним твором належить усім співавторам, в межах передбачених законодавством або договором між ними. Також важливо зазначити, якщо твір, створений у співавторстві, утворює одне нерозривне ціле, то жоден із співавторів не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору. Умови надання чинним законодавством охорони правам співавторів визначені ст. 3 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Межі охорони встановлюються нормами чинного цивільного законодавства, які визначають, з одного боку, правомірність набуття прав співавторами, а з іншого боку, межі набутих суб'єктивних прав співавторів. Правомірність набуття співавторами авторських прав визначається загальними нормами Цивільного кодексу України та спеціальними нормами Закону, які визначають два способи набуття авторських прав кожного із співавторів: внаслідок створення твору та переходу авторських прав.

Винагорода за використання твору, створеного в співавторстві, належить співавторам у рівних частках, якщо в угоді між ними не передбачається інше. Якщо твір, створений у співавторстві, є одним нерозривним цілим і частка кожного із співавторів не може бути виділена, винагорода співавторам належить у рівних частках. При роздільному співавторстві винагорода за використання твору визначається угодою між ними. Якщо такої угоди немає, то розмір винагороди визначається відповідно до частки твору, створеного конкретним співавтором. Проте співавтори можуть домовитися й про інший розподіл винагороди за використання твору, створеного спільною творчою працею. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» при розгляді спорів про співавторство на твір, який утворює одне нерозривне ціле, судам слід виходити з факту визнання співавторства на момент оприлюднення твору. Це може бути підтверджено волевиявленням співавторів, вираженим у договорах про передачу прав, публічних заявах, листах тощо. Однак при цьому судам необхідно мати на увазі, що авторське право на твір, у тому числі створений у співавторстві, виникає з моменту створення твору. Якщо твір, створений у співавторстві, складається з частин, кожна з яких має самостійне значення, то кожен із співавторів має право

використовувати створену ним частину твору на власний розсуд, якщо інше не передбачено договором між співавторами [3].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що на практиці здебільшого авторами творів науки, літератури або мистецтва виступають декілька осіб – співавторів. Тому важливим є наявність способів захисту та охорони таких відносин співавторства, а також своєчасне попередження здійснення неправомірних дій щодо об'єктів права співавторства. На нашу думку, ефективним та дієвим способом запобігання певним правопорушенням у цивільно-правових відносинах співавторства є наявність у спеціальному законодавстві норми про обов'язковий характер підписання договору між співавторами.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 43. – Ст. 214.
2. Право інтелектуальної власності / за ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 624 с.
3. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 5.

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР У СТРУКТУРІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Красіцька Т. С.,

студентка 4 курсу спеціальність «Правознавство», Полтавський інститут економіки і права

На сьогоднішній день, небагато українців знають, що, крім спадкування за заповітом або за законом, майно може перейти до іншої особи після смерті власника на підставі спадкового договору.

Слід зазначити, що багато дискусійних питань виникало, коли йшлося про місце спадкового договору в структурі Цивільного Кодексу України (далі -ЦК України). Очевидно, що як і будь-який інший договір, спадковий договір, у випадку його укладення, передбачає виникнення певних зобов'язань між його сторонами. Законодавець визначив за доцільне включити спадковий договір до Книги шостої, що регламентує спадкові відносини, тим самим констатуючи його тісний зв'язок із спадкуванням. Це, в свою чергу,

зумовило необхідність визначення правової природи спадкового договору, встановлення його специфічних ознак [3, с.630].

Юридична практика щодо спадкових договорів ще не напрацьована, тому виникає чимало запитань, на які сьогодні важко знайти відповіді, потрібен деякий час, щоб всі проблеми були визначені і вирішені.

Відповідно до статті 1302 ЦК України визначено, що за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [1].

Слід відмітити, що спадковий договір не забезпечує захисту прав набувача, оскільки у разі розірвання договору за ініціативою відчужувача набувач не має певного порядку на компенсацію його витрат, пов'язаних з виконанням його зобов'язань за договором.

До спадкового договору також не застосовуються норми спадкового права. На відміну від спадкування за законом чи за заповітом, право власності на майно за спадковим договором переходить до набувача безпосередньо після смерті відчужувача, для цього від набувача не потрібно вчинення будь-яких додаткових дій, пов'язаних з прийняттям спадщини.

Крім того, якщо до спадкоємців переходять всі права та обов'язки спадкодавця, крім тих, які нерозривно пов'язані з його особою, то до набувача за спадковим договором переходить тільки право власності на майно, визначене договором.

Відповідно до ЦК України відчужувачем у спадковому договорі може бути подружжя, один із подружжя або інша особа, а набувачем у спадковому договорі може бути фізична або юридична особа [1].

Варто зазначити, що спадковий договір укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, а також державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, дані вимоги мають законодавче закріплення.

Проте, в юридичній літературі немає єдиної позиції, ані стосовно спадкового договору, ані щодо його правової характеристики. Між вченими виникають розбіжності з приводу правової природи спадкового договору, останнім часом на сторінках юридичної літератури. Так, Васильченко В.В. характеризує спадковий договір як двосторонній, оскільки правами та обов'язками наділяються обидві сторони: з однієї сторони, набувач набуває право власності на майно відчужувача і має право вимагати розірвання договору в разі неможливості виконання ним розпоряджень, а з іншої – зобов'язаний належним чином виконувати розпорядження контрагента [6, с.15].

Майданик Р.А. зазначає, що спадковий договір є «одностороннім, консенсуальним, безоплатним або оплатним, алеаторним, особистого

характеру, довготривалим, з ускладненим порядком зміни і дострокового розірвання правочином з надання послуг під умову відчуження на користь набувача належного відчужувачеві майна на випадок його смерті» [5, с.970] .

Ромовська З.В. не вважає спадковий договір двостороннім, зазначаючи, що «спадковий договір, будучи двостороннім правочином, одночасно є одностороннім договором. Відчужувач у спадковому договорі не має обов'язків, це пояснюється особливістю даного інституту» [4, с.629].

Виходячи з вище наведеного, слід зазначити, що різні науковці мають, свої підходи щодо визначення поняття спадкового договору, його правової природи, тому дане питання є актуальним на даний час. Адже багато людей, часто плутають спадковий договір та договір довічного утримання. Обидва договори, як спадковий, так і договір довічного утримання, спрямовані на передачу однією стороною іншій стороні майна у власність, за що інша сторона зобов'язується виконати якісь розпорядження відчужувача, передбачені договором. Проте різниця між двома видами договорів є і вельми істотною.

По-перше, за спадковим договором на набувача може бути покладено виконання обов'язків як майнового, так і немайнового характеру, в той час як за договором довічного утримання набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача довічно доглядом і змістом, інші обов'язки на набувача не покладаються.

По-друге, право власності на майно за договором довічного утримання переходить до набувача з моменту укладення договору, в той час як, набувач за спадковим договором стане власником майна лише після смерті відчужувача [2].

На наш погляд, для подальшого розвитку спадкового договору, слід проінформувати населення про засоби та можливості при вирішенні питань спадкування, насамперед це буде стосуватися молоді, адже для них можна проводити різні лекції, семінари, надавати консультації, для людей похилого віку, розмістити інформацію у газетах, можливо навіть по телебаченню, де буде докладно розказано про договір спадкування, позитивні та негативні сторони його укладення .

Тому, у разі, якщо все ж таки ви вирішили укласти подібний договір, то без юридичної кваліфікованої допомоги краще не робити цього, адже укладення спадкового договору є досить проблемним, тому що у законодавстві не повно окреслено всі сторони укладення та розірвання такого договору.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради. – № 435-IV
2. Міністерство Юстиції України // Роз'яснення від 12.02.2013 // Спадковий договір – № 0001323-13 // Електронне джерело // Інтернет ресурс // Режим доступу: [http:// zakon3. rada. gov. ua / laws / show / n0001323-13](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-13)
3. Цивільне право України: Підручник : У 2-х кн. – Кн. 2 // За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – с.639
4. Українське цивільне право // Загальна частина // Академічний курс: підручник // За ред. З. В. Ромовська.- 3-те вид., допов. – К., 2013.- с.672
5. Аномалії в цивільному праві: навч.-практ.посіб.// За заг. редакцією Р. А. Майданика. – 2-є вид., переробл. та доповн. – К.: Юстініан, 2010. – с.1008
6. Васильченко В. В. Спадковий договір: Деякі міркування з приводу нормативності / Васильченко В.В. // Підприємництво, господарство і право. -2003. – № 12. – с.35.

НЕЮРИСДИКЦІЙНІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Мостепанюк Є. М.,

студентка 4 курсу спеціальності «Правознавство»,

Полтавський інститут економіки і права

Під формою захисту розуміється комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів із захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів.

Розрізняють дві основні форми захисту – юрисдикційну та неюрисдикційну. Неюрисдикційну форму захисту цивільних прав та інтересів становить самозахист цивільних прав.

Підставами для захисту цивільного права є його порушення, невизнання або оспорювання.

Дану тему також досліджували такі науковці, як: Борисова В. І., Баранова Л. М., Жилінкова І. В., Клименко С.В., Ільченко Г.О., Ярема А.Г.

У даній розвідці досліджується неюрисдикційна форма захисту цивільних прав та інтересів виражена у формі самозахисту як, що направлена на захист порушених, невизнаних, оспорюваних суб'єктивних прав та інтересів.

Актуальність даної статті полягає в тому, що захист цивільних прав та інтересів є одним з надзвичайно складних соціальних явищ. Без основоположних знань про захист цивільних прав та інтересів та його форм як явища, що має свою власну цінність неможливо сформулювати ефективні механізми втілення в життя положень нормативно-правових актів та забезпечити реальне функціонування принципу верховенства права.

Порушення цивільного права – це результат протиправних дій, внаслідок чого воно зазнало зменшення або ліквідації, що позбавляє його носія можливості здійснити, реалізувати це право повністю або частково.

Невизнання цивільного права – це дії носіїв пасивного цивільного обов'язку, які полягають у запереченні цивільного права уповноваженої особи, внаслідок чого остання повністю або частково позбавляється можливості реалізувати своє право. Несприятливий наслідок може мати як при абсолютному, так і при відносному цивільному правовідношенні [6].

Оспорювання цивільного права – це такий стан цивільного правовідношення, при якому між його учасниками існує спір з приводу наявності чи відсутності у них суб'єктивного права, а також щодо приналежності такого права певній особі. Оспорюване цивільне право ще не порушене, але виникає невизначеність у праві, що зумовлює неможливість його повного або часткового використання. Наприклад, при розгляді справи про визначення частки майна у спільній власності сторони правовідносин спільної власності (співвласники) звертаються до суду для того, щоб вирішити цей спір і визначити дійсну частку кожного із співвласників.

Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто через застосування належних форм, способів та засобів.

Розрізняють дві основні форми захисту – юрисдикційну та неюрисдикційну [3].

В рамках неюрисдикційної форми захисту, особа, право якої порушене чи оспорується, також може використати різноманітні способи самозахисту, якщо вони відповідають змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. До таких, відносяться: дії, у стані необхідної оборони або крайньої необхідності, застосування до порушника мір оперативного впливу, наприклад, відмова вчинити певні дії в інтересах неправного контрагента (відмова платити, передати річ і т.і.), притримання речі боржника, інші дії.

Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

У цивілістичній доктрині формами самозахисту цивільних прав вважаються:

- необхідна оборона;
- крайня необхідність;
- притримання майна;
- інші способи самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. [4]

У чинному Цивільному кодексі України відсутня самостійна стаття, яка б визначала поняття необхідної оборони в цивільному праві. Поняття та ознаки необхідної оборони розкриваються у Кримінальному кодексі України [1, ст. 36]. Відповідно, необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, а також суспільних інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом завдання тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої у даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення її меж.

Під перевищенням меж необхідної оборони розуміється умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту [1, ч. 3 ст. 36]. Відповідно до ч. 1 ст. 1169 ЦК України, шкода завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі, не відшкодовується. Разом з тим, у даному випадку треба враховувати правило ст. 1193 ЦК України, відповідно до якого наявність вини потерпілого у завданні йому шкоди є підставою для зменшення розміру відшкодування. Частина 2 ст. 1169 ЦК України встановлює, що шкода, завдана третій особі у разі здійснення особою права на самозахист, відшкодовується особою, яка її завдала. У подальшому особі, яка відшкодувала шкоду, надається право звернутися з регресною (зворотною) вимогою до особи, в інтересах якої вона діяла. Однак, якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію, що викликала необхідність застосування мір самозахисту [3].

У новому ЦК України норма про крайню необхідність знайшла також своє відображення [2, ст. 1171]. Поняття крайньої необхідності розкривається як правомірні дії, спрямовані на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам та інтересам іншої фізичної або юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами. У КК України передбачена умова, яка

відсутня в ЦК України – розмір завданої шкоди не повинен перевищувати розміру відверненої шкоди [1].

Способи самозахисту можуть бути обрані самою особою, а також можуть бути визначені в договорі, законі або в інших нормативно-правових актах. В залежності від часу застосування їх класифікують на два види:

- превентивні;
- оперативні.

Превентивний самозахист – це сукупність прийомів протидії за допомогою яких, особа, право якої може бути порушене в майбутньому, має можливість попередити таке порушення. Особливістю зазначеної групи способів самозахисту є те, що вони повинні визначатися в договорі (крім законодавчого закріплення). Превентивним способом самозахисту є, наприклад, контроль спадкоємців за діями виконавця заповіту [2, ст. 1292].

Оперативний самозахист – це сукупність засобів протидії за допомогою яких, особа, право якої порушене, може швидко усунути неправомірне посягання та відновити порушене право. Так, ст. 615 ЦК України дозволяє кредиторю в разі порушення зобов'язання боржником, частково або в повному обсязі відмовитися від цього зобов'язання, але лише в тому випадку, коли така можливість закріплена договором або прямо визначена законом [5].

Особливим способом самозахисту є притримання, що не може бути віднесений ані до превентивних, ані до оперативних.

Специфіка притримання полягає в тому, що це єдиний спосіб забезпечення виконання зобов'язань, який виникає безпосередньо із закону і не потребує передбачення можливості притримання в договорі.

Цивільний інтерес підлягає захисту, якщо він не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Суб'єкт цивільного права може обрати один або кілька способів захисту.

Неюрисдикційна форма захисту охоплює собою дії громадян і організацій із захисту громадянських прав і охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до державних та інших компетентних органам.

Право особи на самозахист можна визначити як можливість, у разі порушення свого цивільного права або інтересу, цивільного права чи інтересу іншої особи, виникнення реальної загрози такого порушення, застосувати доцільну та адекватну протидію, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на попередження або припинення цього порушення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 16.01.2003.
3. Борисова В. І., Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького Цивільне право України. т.1 Навчальний посібник. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 480 с.
4. Клименко С.В., Льченко Г.О. Захист цивільних прав та інтересів при здійсненні суб'єктивного права фізичними особами // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – №6 (29). – с. 119-124.
5. Ярема А.Г. Система способів захисту цивільних прав судом // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12 (112). – С. 34-39.
6. Електронне джерело// Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/4267235/page:5>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Мйошина А. С.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Розрахунки з використанням готівки дорого обходяться не тільки з точки зору випуску нових купюр, утримання персоналу та обміну старих купюр на нові, але і з точки зору збільшення тіньового обороту готівки. Світовий досвід показує, що базою для функціонування тіньової економіки зазвичай слугує надмірно велика питома вага готівки у загальній структурі грошової маси. У свою чергу держави, у котрих недостатньо розвинений безготівковий оборот, також характеризуються великими масштабами тіньового сектору та постійним його збільшенням.

Однією з проблем забезпечення зменшення питомої ваги готівки в обігу є низький рівень оснащення зчитуючими пристроями торговельних точок, суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, породжує цілий ряд правопорушень, пов'язаних із порушенням фінансової дисципліни.

Проблемами регулювання відносин, пов'язаних із безготівковою формою розрахунків, займалися провідні юристи, фінансисти та

банкіри України, а саме: Внукова Н. М., Єфанова Є. Ю., Пиріг С. О. Єлезаров О. П.

Метою дослідження є поглиблення теоретичних та методичних засад щодо безготівкового регулювання та підвищення рівня використання електронного обігу грошей в Україні.

Широкий спектр нормативно-правового регулювання безготівкових розрахунків потребує системного його дослідження на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, оскільки такі розрахунки займають лівову частку серед інших. Безготівкові розрахунки становлять приблизно 65% усіх розрахунків у вітчизняному господарському обороті. Зростання обсягу бартерних операцій свідчить про наявність неефективної системи регулювання розрахункових операцій в Україні. Бартер, на відміну від безготівкових розрахунків, значно зменшує оборотність коштів, що негативно впливає на економіку країни. Тому першочерговим є вдосконалення нормативно-правових засад безготівкових розрахунків для мінімізації їх бартерного прояву.

Регулювання безготівкових розрахунків здійснюється такими нормативно-правовими засобами: Конституцією України, Господарським та Цивільним Кодексами України, Законом України «Про Національний банк України», Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», Законом України «Про міжбанківські розрахунки в Україні», Інструкцією «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», Інструкціями «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», Інструкцією з організації емісійно-касової роботи в установах банків України, Постановою Верховної Ради України «Про застосування векселів в господарському обороті України», «Про обіг векселів в Україні», «Положенням про емісію платіжних карток і здійснення операцій з їх використанням», та ін.

Згідно п. 1.2 Інструкції Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», встановлюються загальні правила, види і стандарти розрахунків юридичних і фізичних осіб та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюється за участю банків [3].

У законодавстві України відсутнє чітке визначення форм безготівкових розрахунків, так само, як і в Цивільному кодексі (далі ЦКУ) таке поняття не трактується.

Відповідно до ст. 1088 ЦКУ, яка має назву «Види безготівкових розрахунків», безготівкові розрахунки здійснюються зі застосуванням платіжних доручень, розрахункових чеків, акредитивів, розрахунки за інкасо, та інші розрахунки, передбачені законом, банківськими

правилами, процесами ділових операцій. Сторонам надається можливість в договорі самостійно обирати будь-який вид безготівкових розрахунків [2].

У Господарському кодексі (далі ГКУ) відповідно до ст. 341, формами безготівкових розрахунків названі: платіжні доручення, платіжні вимоги, платіжні вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки, інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються в міжнародній банківській практиці [1].

У ст. 1088 ЦКУ та у Законі «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», платіжні інструменти є засобами здійснення безготівкових розрахунків.

Отже простежуємо певну некоректність використання словосполучення «платіжний інструмент» у ст. 341 ГКУ, що суперечить статтям ЦКУ і Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», адже платіжний інструмент не може бути нічим іншим, як засобом здійснення розрахунків, оскільки під безготівковими розрахунками розуміється певний процес, а не документ. Тому ототожнення форм (видів) розрахунків зі платіжними інструментами є неправильним, а частина 3 ст. 341 ГКУ потребує доопрацювання [1,2,3].

Спірною є позиція щодо можливості здійснення безготівкових розрахунків за платіжними інструментами, передбаченими звичаями ділового обороту, відповідно до ст. 1088 ЦКУ. Адже, згідно п. 4.1 ст. 4 Закону «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», види безготівкових розрахунків визначаються законами та, прийнятими на їх основі, нормативно-правовими актами Національного банку України. Таким чином, передумовою для здійснення розрахунків є закріплення відповідного платіжного інструменту в законодавстві, що саме по собі нівелює значення звичаю ділового обороту як джерела права, що врегульовує суспільні відносини в галузі безготівкових розрахунків та повністю відповідає фінансово-правовій ознаці безготівкових розрахунків.

Доцільно законодавчо виокремити форми і види безготівкових розрахунків. Тож, погоджуючись із Д. О. Гетьманцевим і Н. Д. Щукліною, під видом безготівкових розрахунків треба розуміти визначений законодавством спосіб переказу коштів через кредитні організації, що характеризується використанням певного платіжного інструменту, порядком документообігу та умовами надання коштів у розпорядження одержувача [4; ст.155].

Доречно такі види репрезентувати за окремими ознаками, для прикладу, за територіальним розміщенням ділових партнерів: місцеві, міжміські, міжнародні, або за змістовим наповненням: товарні, нетоварні і т.д. Стосовно форм безготівкових розрахунків, то

зважаючи на те, що розрахунковий документ – це відповідно оформлений документ для переказу грошових коштів, то залежно від форми такого документа, варто виокремити форми безготівкових розрахунків: платіжні доручення, платіжні вимоги, платіжні вимоги-доручення, векселі, чеки, акредитиви, інкасові доручення, банківські платіжні картки

У ході виконання даного дослідження зроблені наступні висновки:

– розглянувши ряд літературних джерел, законодавчих і нормативних актів в роботі були вирішені поставлені завдання: вивчений і проведений аналіз структури, організації і способів безготівкових розрахунків і досягнута основна мета – визначений стан безготівкового платіжного обігу в Україні і запропоновані шляхи його вдосконалення;

– міжнародні розрахунки – це система організації, регулювання та здійснення платежів за грошовими вимогами й зобов'язаннями, які виникають при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності між державами, підприємствами і громадянами різних країн. Міжнародні розрахунки охоплюють зовнішню торгівлю товарами й послугами, міжкраїнний рух факторів виробництва, а також некомерційні операції;

– система безготівкових розрахунків є складовою загальної національної грошової системи.

Оскільки безготівкові розрахунки мають вирішальне значення у здійсненні народногосподарського обороту, необхідний контроль за станом розрахунків, законністю проведення грошових операцій, правильним оформленням розрахункових документів та вчасністю їх проходження.

– природа міжнародних розрахунків та їх організація пов'язані із розвитком і інтернаціоналізацією товарного виробництва і обертання. В них відображається певна форма руху вартості в міжнародному обороті через неспівпадіння часу виробництва, реалізації та оплати товарів, а також територіальної відокремленості ринків збуту.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної ради України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні. Закон України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 29, ст.137) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
4. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України 2007.

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В ПРОЦЕСІ ОБІГУ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Нога П. П.,

аспірант кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»

За ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом [1]. Свобода підприємницької діяльності проголошується також в ст. 6 та ст. 43 Господарського кодексу України. Разом з тим, у ч. 3 ст.19 Господарського кодексу України вказується на право держави втручатися у сферу господарювання у формі контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів господарювання, але у визначених законом сферах [2].

Необхідність державного регулювання ринкової економіки беззаперечна. В усіх країнах світу держава більшою чи меншою мірою втручається в економіку як шляхом розширення державного сектору економіки, так і шляхом регулювання підприємницького сектору [3].

Однією з сфер втручання держави у формі контролю та нагляду за діяльністю суб'єктів господарювання є сфера споживання, у якій предметом державного контролю та нагляду виступає якість та безпечність продукції.

Ринок споживчих товарів та послуг, до якого належить і ринок лікарських засобів – один із найважливіших і на сьогодні вже найбільших компонентів товарного ринку. Сучасний етап розвитку фармацевтичного ринку України характеризується, з одного боку, все більшим розвитком приватної ініціативи, з іншого – максимальним використанням державного регулювання та контролю. На цей час лікарські засоби – повноправний об'єкт економіко-правового обігу. Але з одного боку, навколо лікарських засобів утворюється складна система цивільно-правових та публічно-правових відносин (державна реєстрація, правовий режим тощо), а з іншого – до них не повернута

належна увага юридичної науки, що може призвести до неупорядкованого функціонування ринку лікарських засобів, відсутності потрібної координації в цілісній господарсько-правовій системі [3].

Зважаючи на це, нормативна регламентація контролю якості лікарських засобів в обігу становить специфічний вид публічно-правових відносин.

Так, лікарські засоби є специфічною продукцією, від якості якої напряму залежать життя та здоров'я населення. До того ж, обіг лікарських засобів пов'язаний із їх застосуванням в мережах державних та комунальних закладів охорони здоров'я і це підвищує відповідальність органів влади перед населенням.

Усвідомлюючи це, кожна країна у світі намагається побудувати ефективну національну систему контролю якості лікарських засобів, головною метою якої є забезпечення доступу населення до якісної, ефективної, безпечної фармацевтичної продукції. Україна не є виключенням. Однак, в умовах вільної ринкової економіки існує необхідність і у збереженні раціонального балансу між забезпеченням доступу населення до безпечної та якісної фармацевтичної продукції шляхом встановлення системи суворого державного контролю та стимулювання розвитку підприємницької діяльності у фармацевтичній сфері, захистом інтересів суб'єктів господарювання під час здійснення заходів державного нагляду (контролю).

Державний нагляд (контроль) за лікарськими засобами під час їх обігу відбувається на підставі системи спеціальних та загальних нормативно-правових актів. Головним актом загальної дії є закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Актами спеціальної дії виступають Закон України «Про лікарські засоби», наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку контролю якості лікарських засобів під час оптової та роздрібною торгівлі», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв, за яким оцінюється ступінь ризику від провадження діяльності у сфері охорони здоров'я для безпеки життя і здоров'я населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю)», Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного контролю якості лікарських засобів», наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження «Правил зберігання та проведення контролю якості лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах» та багато інших.

Таким чином, система спеціальних нормативно-правових актів представлена переважно сукупністю підзаконних нормативних актів.

Наведена вище система актів є надзвичайно розгалуженою та створює нагромадження нормативного масиву і постійно перебуває в динаміці, оскільки прийняття, зміна, скасування підзаконних нормативних актів залежить від волі центральних органів виконавчої влади (МОЗ України, КМУ). Також, у зв'язку з цим виникають численні законодавчі колізії та неузгодженості. На наш погляд, такі важливі питання як: підстави та порядок відібрання зразків продукції, періодичність проведення перевірок, тимчасова чи повна заборона обігу лікарських засобів та ін. мають вирішуватися на рівні законів та не залежати від дискреції центральних органів виконавчої влади.

Таким чином, контроль та нагляд, як одна із правових форм державного регулювання господарської діяльності суб'єктів фармацевтичного ринку – це система (сукупність елементів) організаційно-технічних і нормативних заходів, які спрямовані на встановлення рівня відповідності діяльності учасників фармацевтичного ринку вимогам законодавства про якість та безпечність фармацевтичної продукції з метою своєчасного виявлення та попередження порушень, застосування санкцій за їх вчинення, усунення перешкод для належного функціонування фармацевтичного ринку та забезпечення доступу населення до якісних та безпечних лікарських засобів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18. – Ст. 144.
3. Пашков В. М. Правова характеристика ринку лікарських засобів в Україні [Електронний ресурс] / В. М. Пашков // Щотижневик «Аптека». – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.apteka.ua/article/14184>.

РЕЧІ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Пипко О. В.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Центральне місце в системі об'єктів цивільних прав займають речі, включаючи гроші та цінні папери, інше майно, в тому числі майнові права. Поняття «речі» включає в себе досить різноманітне коло об'єктів цивільних прав, нерівнозначних за своєю цінністю. Так,

у Цивільному кодексі України законодавцем виокремлено розділ III «Об'єкти цивільних прав», що зумовлює потребу з'ясування юридичного статусу окремих об'єктів, визначення їх правового режиму та порядку використання в цивільному обороті. Від успішного розв'язання цих проблем залежить ефективність регулювання майнових відносин у суспільстві в умовах побудови ринкової економіки.

Речі та їхні властивості завжди перебували в полі зору цивілістичної науки, хоча у попередніх кодифікаціях цивільного права цей інститут ігнорувався. Необхідність з'ясування тих чи інших властивостей речі необхідна для вирішення питань щодо застосування конкретних норм права, які регламентують особливість правовідносин з врахуванням властивостей речі.

Так, у науці існує дві концепції визначення об'єкта правовідносин – моністична, що припускає існування одного об'єкта правовідносин, і плюралістична, яка допускає наявність різновидів об'єктів для тих чи інших правовідносин. Сучасна доктрина цивільного права визнає множинність об'єктів цивільних прав. Поширеною є позиція про неможливість існування безоб'єктних цивільних правовідносин. Так, у юридичній літературі переважна більшість дослідників визначають об'єкт цивільних прав через поняття «благо». Така позиція виникла через те, що крім матеріальних благ цивільне право досліджує й нематеріальні: честь, гідність, інформацію, результати інтелектуальної, творчої діяльності, тощо [1, с. 257].

У цивільному законодавстві більшості пострадянських країн поняття об'єкта цивільних прав безпосередньо відсутнє [4, с. 93], проте у відповідній статті «Види об'єктів цивільних прав» наводиться їх перелік (ст. 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), ст. 128 Цивільного кодексу Республіки Білорусь, ст. 7 Цивільного кодексу Республіки Грузії, ст. 128 Цивільного кодексу Російської Федерації та ін.). У ч. ст. 115 Цивільного кодексу Республіки Казахстан законодавець серед об'єктів цивільних прав спочатку виділяє майнові й особисті немайнові блага і права, а далі наводить їх перелік [4, с. 93-94; 3].

В українському законодавстві об'єктами цивільних прав визнаються речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага (ст. 177 ЦКУ). Зазначена стаття надає загальний перелік об'єктів цивільних прав. При цьому, річчю ЦКУ визнає предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦКУ). Подальші статті глави 13 ЦКУ

характеризують окремі види речей, а саме: гроші (ст. 192 ЦКУ); цінні папери (глава 14 ЦКУ); інше майно та майнові права як неспоживані речі (ст. 190 ЦКУ). Як бачимо, законодавець, не надавши легальної дефініції об'єктів цивільних прав, розкрив їх обсяг та вказав на їх невичерпний перелік. При цьому, аналіз вказаної норми наочню ілюструє, що на законодавчому рівні закріплено саме теорію «об'єкт-благо».

Речі є одним із найпоширеніших об'єктів цивільних прав. Саме речі є предметом більшості цивільно-правових договорів: купівлі-продажу, поставки, постачання енергоресурсами через приєднану мережу, дарування, пожертви, міни, довічного утримання, найму (оренди), лізингу, зберігання, позики і т.д. Речі виступають предметом цивільно-правових договорів не лише у зв'язку із належним їм фізичним властивостям, а й тому, що мають можливість задовольняти потреби учасників цивільного обороту. Зазначена обставина враховується у правових нормах, які надають право одним учасникам цивільного обороту вимагати вчинення певних дій або утримання від їх вчинення щодо конкретних речей.

Згідно з сучасною теорією речових прав, об'єктом речових прав може бути лише індивідуально-визначена річ, і за межами речових прав залишаються не лише речі, визначені родовими ознаками, а й сукупність різнорідних речей, які підпорядковані єдиній меті, майнові комплекси. Тобто, речі з індивідуально визначеними ознаками виступають як конкретний об'єкт речових прав, а речі родові зумовлюють виникнення права на абстрактну річ і відповідного обов'язку щодо передачі певного роду речей у певній кількості, наприклад, за договором поставки чи контракції. Зобов'язальні права можуть виникнути і на частину речі (продаж чи здачу в найм частини будинку чи квартири) [4, с. 95]. Так, в юридичному значенні під речами розуміються як предмети побуту, так і різного роду енергія, складні матеріальні об'єкти, наприклад, залізниці, газоподібні і рідкі речовини (наприклад, газ і вода, оскільки вони є матеріальними благами, які можуть задовольняти певні майнові інтереси учасників цивільних правовідносин) тощо. Виходячи з цього, речами можна назвати надані природою і створені людиною блага (цінності) матеріального світу, які виступають як об'єкти цивільних прав [2, с. 254; 4, с. 95].

У чинному законодавстві класифікація речей проведена за різними критеріями, і законодавець наводить поняття і ознаки речей нерухомих і рухомих (ст. 181 ЦК); подільних та неподільних (ст. 183 ЦК); речей, визначених індивідуальними або родовими ознаками (ст. 184 ЦК) та ін.

Отже, коло об'єктів цивільних правовідносин є досить широким, при цьому, для цивільного обороту найістотніше значення мають об'єкти речових прав. Істотною властивістю речі її тілесність, тобто приналежність до фізичних тіл. При цьому, які саме з природних властивостей речі (просторові межі, маса, температура і т.д.) мають правове значення – залежить від тих відносин, які виникають з приводу такої речі. Можна відзначити, що серед об'єктів речових прав центральне місце належить речам, які мають індивідуально визначені ознаки. Речі, визначені родовими ознаками, виступають як об'єкт зобов'язальних прав. Належність речі до категорії речей із індивідуально визначеними ознаками чи до речей із родовими ознаками зумовлена властивостями самої речі або сторонами під час укладання чи виконання договору, або самим власником чи титульним володарем речі, визначає її правовий режим, зміст прав та обов'язків учасників цивільних правовідносин предметом яких виступає річ, та способи захисту порушених прав.

Список використаних джерел:

1. Даниленко О. В. Проблема об'єкта цивільних прав: ретроспективний огляд / О. В. Даниленко // Актуальні проблеми приватного права : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 19 лют. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 256–259.
2. Кохановська О. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав / О. Кохановська // Актуальні проблеми приватного права України : Зб. статей до ювілею д.ю.н, проф. Н. Кузнецової. – К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. – С. 247-271.
3. Севрюкова І. Ф. Формування системи речових прав у цивільному праві України та деяких країн Європи: порівняльний аналіз та проблемні питання / І. Ф. Севрюкова // Правова держава. – 2017. – № 28. – С. 241-248.
4. Скрипник В. Л. Речі з родовими ознаками як об'єкти цивільних прав / В. Л. Скрипник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2017. – Вип. 42. – С. 93-97.
5. Цивільний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page4>.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Попова К. А.,

магістрант спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури[1].

Створення конкурентноздатного середовища неможливе без дослідження інституту банкрутства в Україні. Виходячи з того, що банківська система відіграє важливу роль у розвитку національної економіки, банкрутство будь-якого банку несе за собою негативні наслідки для широкого кола суб'єктів і може призвести до депресивних процесів у всій економіці.

Таким чином, важливою складовою банківського регулювання є антикризова політика, впровадження якої повинно привести до істотного зменшення негативних наслідків від банкрутства. Однією з основних проблем при цьому є рання діагностика банкрутства банків.

З огляду на те, що кількість банків, які щорічно позбавляються ліцензій, є досить значною, можна зробити висновок, що існуючі підходи до діагностики банкрутства банків не дозволяють ефективно виявляти кризові явища на ранніх етапах. Саме тому підвищення ефективності ранньої діагностики банкрутства банків – завдання, вирішення якого є актуальним для широкого кола користувачів – від Національного банку України до споживачів банківських послуг – юридичних і фізичних осіб.

Проблеми банкрутства, неплатоспроможності, ліквідації банківських установ вивчаються багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Теоретичні аспекти банкрутства банківських установ, сучасні форми, методи уникнення краху комерційних банків досліджуються такими науковцями, як Р. Бурганов, В. Білошапка, Д. Бішоп, П. Гохан, Д. Депаμφіліс, Ф. Еванс, Г. Иванов, І. Лютий, А. Мороз, В. Новиков, Ю. Нікітін, І. Никонова, С. Онисько, С. Рід, М. Савлук, А. Степаненко, А. Турбанов, А. Тютюнник, Е. Шабалін та інші.

Слід зауважити, що банківський сектор працював у першому півріччі 2018 року без помітних потрясінь, макроекономічна ситуація була сприятливою завдяки вищим темпам економічного зростання,

відсутності шоків на валютному ринку та подальшому уповільненню інфляції. За оцінками Національного банку за останні півроку знизилися кредитний ризик та ризик прибутковості банківського сектору. Ризик ліквідності залишається низьким. Ключовим викликом для України протягом наступних двох років буде рефінансування зовнішніх боргів. Без належної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями неможливо буде залучити необхідні кошти на вигідних умовах. Після прийняття Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» з'явилися обґрунтовані надії на відновлення програми МВФ протягом літа. Проте для цього необхідно виконати ще низку взятих Україною зобов'язань. Якщо країна отримає ще два транші до кінця поточної програми, то коротко – та середньострокові ризики для макроекономічної та фінансової стабільності зведуться до мінімуму[2].

Низький захист прав кредиторів залишається ключовим фактором, що стримує розвиток фінансового сектору. Усунення перешкод для ефективної роботи банків із недобросовісними позичальниками сприяло би стрімкому відновленню кредитування фізичних осіб та бізнесу. Для цього, зокрема, необхідне прийняття ряду законів, що мінімізують можливості невиконання боржниками своїх зобов'язань. Для більш ефективної роботи фінансового сектору також необхідно прийняти Закон «Про валюту» та закон, що змінює стандарти корпоративного управління в державних банках[4].

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що в Україні на даний час не забезпечено належного рівня правового регулювання всього того спектру відносин, що виникають у разі фінансової кризи банку, відсутня чітка процедура банкрутства банку, що не виключає можливості порушення прав самого банку, прав його кредиторів, і, зрозуміло, цей механізм потребує суттєвого удосконалення. Також, вбачається необхідним у правову форму розширене значення «банкрутства (неспроможності)». Мається на увазі процес, до певних процедур (стадій) якого залучається суб'єкт (боржник), від часу виникнення в нього ознак нездатності виконувати зобов'язання (неспроможності) до завершення справи про банкрутство. Сьогодні й теорія, і практика називають цей процес «банкрутством», проте час залучення боржника до нього визначають неоднаково[3].

Список використаних джерел:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.92 р. № 2344-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/paran38#n38>

2. Сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=73007261&cat_id=58429
3. Правова природа банкрутства (неспроможності) банківських установ: доктринальні підходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_5_15
4. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71475860>

ПРАВОВІ ОСНОВИ НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Псьол Є. А.,

магістрант спеціальності 081 Право, ПУЕТ

В умовах сьогодення набуття та припинення суб'єктивних корпоративних прав є взаємообумовленими явищами, оскільки у переважній більшості випадків вони є наслідками якогось юридичного факту. В якості підстав виникнення права власності можуть бути різного роду обставини, у тому числі вище вказані юридичні факти, з якими правові приписи чинного законодавства пов'язують встановлення правовідносин власності. Зокрема, у відповідності до ч. 1 ст. 328 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) законодавець вказує на ті підстави, що не заборонені законом [1]. Тобто до таких підстав можна віднести певні події (смерть спадкодавця), договори (купівля-продаж), юридичні вчинки, цивільні стани (перебування у шлюбі), а також юридичну сукупність (заповіт і смерть спадкодавця) тощо.

У цивільно-правовій доктрині склалися різні підходи щодо виділення безпосередніх правових основ та підстав набуття та припинення корпоративних прав суб'єктами правовідносин. Так, наприклад, В.М. Кравчук поділяє підстави набуття корпоративних прав за критерієм належності останніх. До первинних (коли набуття відбувається безпосередньо від юридичної особи), на думку дослідника, належать створення юридичної особи; прийняття учасника; придбання акцій нової емісії; продаж акцій чи часток, які належать юридичній особі. До похідних (коли набуття корпоративних прав відбувається від учасників юридичної особи) – відступлення частки, продаж акцій, спадкування часток [6, с. 261].

Натомість В. Цікало вказує на те, що правове регулювання набуття, зміни та припинення прав учасників господарського

товариства, встановлене у спеціальних законодавчих актах, істотно відрізняється від положень ЦК України. Це призводить до неоднакового застосування норм права у судовій практиці. Водночас відповідно до ч. 2 ст. 4 Цивільного кодексу України основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Для вирішення цієї проблеми передусім необхідно проаналізувати існуючі нині правові положення і наукові концепції набуття, зміни та припинення прав учасників господарського товариства, і з урахуванням їх порівняння, встановити співвідношення між Цивільним кодексом України та іншими актами цивільного законодавства у правовому регулюванні набуття, зміни та припинення прав учасників господарського товариства [8, с. 151].

А з точки зору Д.І. Погрібного достатньо проблематичним на сьогодні є виділення моменту виникнення корпоративного права у суб'єкта та держави, пов'язаного з участю у господарських товариствах. Таке явище виникає в силу неврегульованості даного моменту у чинному законодавстві [7, с. 138].

Виходячи з вище наведеного, слід підкреслити, що питання про правові основи набуття та припинення суб'єктивних корпоративних прав є надзвичайно актуальним та потребує скрупульозного вивчення. При цьому насамперед необхідно відзначити, що основи набуття та припинення суб'єктивних корпоративних прав закріплені у Цивільному кодексі України [1], Господарському кодексі України [2], Законах України «Про акціонерні товариства» [3], «Про господарські товариства» [4] та ін.

Зокрема, у відповідності до чинного законодавства, суб'єктивні права можуть виникати у фізичної чи юридичної особи внаслідок таких правочинів, як:

- 1) заснування (прийняття участі в заснуванні) господарської організації, що можна оцінювати як первинний спосіб набуття корпоративних прав;
- 2) вчинення особою певних дій, спрямованих на набуття нею вже існуючих корпоративних прав на підставі вчинення правочинів, спадкування (правонаступництва), рішення суду тощо (похідний спосіб набуття корпоративних прав).

Слід виокремити, що право власності на акції у акціонера виникає з моменту зарахування акцій на його особовий рахунок реєстратором (при документарній формі випуску акцій) або на рахунок у цінних паперах зберігачем (при бездокументарній формі випуску акцій). Що стосується інших корпоративних прав, то вони виникають одразу ж після державної реєстрації відповідної господарської організації і учасники (члени) можуть користуватися ними в повному обсязі –

єдиним обмеженням є неможливість відчуження корпоративних прав у тій частині, що не була оплачена.

Ведучи мову про підстави припинення суб'єктивних корпоративних прав, необхідно відзначити, що такими юридичними фактами можуть бути:

1) певні способи відчуження корпоративних прав (наприклад, продаж, міна, дарування, внесення до статутного фонду тощо);

2) вихід конкретного власника корпоративних прав із господарської організації (господарського товариства, кооперативу тощо);

3) виключення власника корпоративних прав з господарської організації;

4) визнання власника корпоративних прав таким, що вибув зі складу господарської організації;

5) припинення господарської організації, відносно якої особа мала корпоративні права;

6) інші підстави, передбачені законом [5, с. 123].

Як свідчить аналіз нормативних приписів ЦК України, корпоративні права, як особливий вид майна, можуть бути предметом різних правочинів – купівлі-продажу, дарування, міни, можуть передаватись до статутного фонду (майна) суб'єкта господарювання або в заставу. Але при здійсненні правочинів з корпоративними правами слід враховувати їхню особливу природу.

Суттєвою проблемою, пов'язаною із переходом та припиненням права власності на корпоративні права, є необхідність відображати зміни в персональному складі учасників (засновників, членів) в установчих документах господарської організації (за винятком змін, що стосуються персонального складу акціонерів, які фіксуються в спеціальному реєстрі). Непоодинокими є випадки, коли учасник подає заяву про вихід із товариства чи відчужує свої корпоративні права третій особі, але інші учасники відмовляються внести відповідні зміни до установчих документів і правова ситуація довгий час залишається невизначеною. У зв'язку з цим бажаним було б внесення відповідних змін до законодавства.

На окрему увагу заслуговує і така підстава припинення корпоративних прав, як вихід з товариства (кооперативу). Заява про вихід є одностороннім правочином. Спірним є питання моменту припинення корпоративних прав учасника (члена), який заявляє про вихід. В Законі України «Про господарські товариства» законодавець жодним чином не врегулює дане питання. Відповідно невизначеність спричинила різнобічність підходів з боку регуляторних і судових органів на практиці.

Таким чином, варто резюмувати, що правові основи набуття та припинення суб'єктивних корпоративних прав закріплені у положеннях чинного законодавства. При цьому слід відзначити, що, наприклад, правове регулювання набуття, зміни та припинення прав учасників господарського товариства, встановлене у спеціальних законодавчих актах, істотно відрізняється від положень ЦК України. У зв'язку з цим з метою зменшення кількості спірних моментів та пробілів на законодавчому рівні необхідно виробити єдиний механізм правового регулювання набуття та припинення суб'єктивних корпоративних прав.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №№ 40-44. – ст. 356.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 19-20. – ст. 144.
3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради. – 2008. – № 50-51. – ст. 384.
4. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 49. – ст. 682.
5. Киричок А.В. Поняття та зміст суб'єктивних прав учасників господарських товариств. Правомочність на захист / А.В. Киричок // Право і безпека. – 2015. – № 4 (59). – С. 120-125.
6. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах / В.М. Кравчук . – Львів: Край, 2009. – 406 с.
7. Погрібний Д.І. Особливості реалізації державних корпоративних прав / Д.І. Погрібний // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2010. – № 3. – С. 135-144.
8. Цікало В. Окремі питання набуття, зміни та припинення прав учасників господарського товариства / В. Цікало // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2017. – Вип. 64. – С. 151-166.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Явдоченко А. Г.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Представництво виступає універсальною формою правового посередництва, завдяки цьому у цей час здобуває велике значення. За

допомогою представництва можуть здійснюватися не тільки майнові, але і деякі особисті немайнові права, проте не припускається вчинення через представників угод, що за своїм характером можуть бути зроблені тільки особисто, а також інших угод у випадках, передбачених законом.

Науково-теоретичною базою дослідження є праці таких науковців, як Харитоновна Є. О., Цюри В., Горбунової Л. М., Філик Н. В. та ін. Також значну увагу проблемі представництва приділили: Г. О. Світлична, І. Спасибо-Фатєєва та інші.

Мета цієї роботи полягає в дослідженні особливостей і закономірностей інституту представництва в цивільному праві України.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в українській цивілістиці сформувалося дві головні концепції категорії «представництво»: 1) концепція «дії», яка інтерпретує представництво як діяльність, тобто сукупність дій, що полягає у здійсненні угод та інших юридичних дій особою (представником), що діє у межах повноваження від імені іншої особи, яку він представляє; 2) концепція «правовідносини» – полягає у тому, що представництво розглядають як правовідносини, в силу яких правомірні юридичні дії, здійснені представником від імені того, кого представляють, безпосередньо створюють, змінюють або припиняють для останнього цивільні права і обов'язки [3, с. 162].

У 2003 р. у зв'язку із прийняттям нового Цивільного кодексу України на законодавчому рівні було визнано концепцію представництва як правових відносин.

Отже, за ч. 1 ст. 237 ЦКУ представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Представництво необхідно відрізнити від інших зовнішньо подібних до нього, але різних за правовою природою відносин, які складаються у цивільному обороті. Так, представника потрібно відрізнити від посередника, який сам не укладає угоду, а лише веде переговори, сприяє укладенню правочину сторонами. Діяльність представника дуже схожа на діяльність комісіонера, який виступає як самостійний учасник цивільного обігу, сам набуваючи прав і обов'язків за договором. Також, ще за критерієм вияву волі, від представника відрізняється рукоприкладч, який лише допомагає в оформленні угоди, підписує її за особу, яка не може це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин (наприклад, підписує заповіт) [1, с. 7].

Сьогодні чинним законодавством України передбачено такі види представництва: за законом, за довіреністю та як окремий вид виділяють комерційне представництво.

Відповідно представництво, яке виникає на підставі закону та адміністративного акта є обов'язковим, оскільки воно встановлюється незалежно від волі особи, яку представляють.

До нього відносять: представництво батьками (усиновлювачами) своїх малолітніх та неповнолітніх дітей; представництво опікуном малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною, також законним представником може бути інша особа у випадках, встановлених законом.

Представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю. Довіреність – це одностороння угода, яка визначає повноваження представника. Тому її видача не вимагає згоди представника, а прийняття довіреності або відмова від неї є правом представника.

Комерційним представником є та особа, яка виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності. Особливості комерційного представництва в окремих сферах підприємницької діяльності встановлюються законом та іншими нормативно-правовими актами.

Представником є громадянин або юридична особа, які мають повноваження на здійснення юридичних дій від імені особи, яку представляють. Представники, за загальним правилом це, що досягли 18-літнього віку. Як виняток, представниками можуть бути особи, які досягли трудового повноліття, тобто 16-річного віку.

Особою, яку представляють, може бути будь-яка правоздатна особа: фізична – з народження, юридична – з моменту виникнення, незалежно від стану дієздатності. У випадках законного представництва особою, яку представляють, може бути лише дієздатна або частково дієздатна фізична особа.

Третьою особою, внаслідок якої дії представника встановлюються, змінюються або припиняються цивільні права та обов'язки, може бути будь-який суб'єкт цивільного права.

Представник має право вчиняти ті правочини на вчинення яких має особа яку він представляє.

Проблеми з якими найчастіше зустрічаються вчені – це представництво малолітніх, неповнолітніх, недієздатних, обмежено дієздатних. Визначення кола таких осіб є найбільш складним у правозастосовній діяльності судів, оскільки відповідні приписи містяться в нормах різних галузей права та спеціальних законах, що регулюють їх діяльність.

Також часто виникають проблеми у суді щодо представництва, які зумовлюють скасування ухвалених рішень. Тут стало проблемою те що до суду не надають відповідні документи на підтвердження своїх представницьких функцій.

Варто зазначити, що існує проблема щодо відмежування представництва від інших форм участі третіх осіб у встановленні та реалізації цивільних правовідносин. Оскільки часто плутають і не відмежовують представництво з посередництвом, комісією та рукоприкладцем.

Отже, цивільне представництво визначають, як здійснення однієї особи (представником) від імені другої особи (яку представляють) через повноваження, що ґрунтується на довіреності, законі або адміністративному акті, угод та інших юридичних дій, в результаті чого у особи, яку представляють, безпосередньо створюються, змінюються і припиняються цивільні права та обов'язки.

Представництво виступає як одна з важливих гарантій реального здійснення прав і виконання обов'язків суб'єктами права.

Список використаних джерел

1. Горбунова Л. М. Представництво / Л. М. Горбунова, С. В. Богачов, Г. В. Красій // М-во юстиції України.– К.: [ТОВ «Поліграф-Експрес»], 2006. – 49 с.
2. Спасибо-Фатєєва І. Окремі проблеми представництва / І. Спасибо-Фатєєва // Юридичний Радник. – №5(23). – 2005. – Режим доступу: <http://yurradnik.com.ua/zhurnalmen/?jmen=%e2%84%96523%d0%b6%d0%be%d0%b2%d1%82%d0%b5%d0%bd%d1%8c-2005>
3. Харитонов Є. О. Концепція представництва у цивільному законодавстві України: порівняльно-правовий аналіз / Є. О. Харитонов // Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право). – 2011. – № 1 (1). – С. 160-166.

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Жалій М. С.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Актуальність теми зумовлена, з одного боку, активізацією здійснення державних запозичень, що спричиняє зростання обсягів державного боргу, а з іншого – нетиповістю його структури, обтяженої борговими зобов'язаннями уряду України, прийнятими на умовах правонаступництва. Фінансова стабільність держави, спроможність її виконувати належні їй функції багато в чому залежить від сформованого основного плану держави – державного бюджету. Чільне місце у виконанні державного бюджету належить державному боргу, який має значний вплив на соціальну та

економічну сфери діяльності держави. В умовах розвитку ринкових відносин державний борг є важливим елементом урахування грошової маси при стабілізації, формуванні збалансованих державних фінансів, здійсненні інвестиційної, податкової, зовнішньоекономічної політики тощо.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз державного боргу.

Державний борг представляє собою одну із ланок державних фінансів. Конкретизуючи, державний борг – це загальна сума боргу яку має держава враховуючи внутрішні і зовнішні запозичення а також надані гарантії. Після оголошення незалежності України, наша держава розпочала процес трансформації економіки і приведення її у відповідність з ринковими вимогами. Для переходу до нової, побудованої на ринкових засадах економіки, потрібні були значні грошові вливання. Країни, які після розпаду СРСР розпочали процес перебудови, вирішували проблему нестачі коштів за рахунок запозичень, як внутрішніх так і зовнішніх. Тому 1991 рік як рік проголошення незалежності, можна вважати відправним пунктом в історії утворення державного боргу нашої країни. Науковці, що досліджували державний борг по різному трактують його економічну сутність. Єдності, щодо визначення терміну «державний борг» не існує. Такі науковці, як П.А. Самуельсон і В.Д. Нордхаус, визначають державний борг як «загальну суму боргових зобов'язань уряду у формі облігацій і короткострокових позик». Але вони підходять до розгляду державного боргу і як до «заборгованості, накопиченої в уряді, внаслідок взяття грошей у позику для фінансування бюджетних дефіцитів які виникли в минулому» [3, с. 237].

Щодо українського законодавства, то визначення поняття «державний борг» надаються у Бюджетному кодексі України. Згідно з Бюджетним кодексом державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [1].

Характерні особливості державного боргу [2, с. 16-20]:

1. В основі змісту державного боргу лежать кредитно-фінансові відносини з приводу залучення державою додаткових фінансових ресурсів, тобто здійснення запозичень.

2. Позичальником і боржником у цих відносинах є держава.

3. Формою державних запозичень є державні цінні папери.

4. Позичкові ресурси – це тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, іноземних держав, міжнародних організацій тощо.

Державний борг за своєю економічною сутністю визначає економічні відносини держави як позичальника з її кредиторами

(резидентами та нерезидентами) з приводу перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на умовах строковості, платності та повернення. За умовами залучення коштів розрізняють внутрішній та зовнішній борг.

Внутрішній державний борг – сукупність зобов’язань держави перед резидентами (заборгованість держави всім громадянам, які тримають внутрішні державні облігації). Державний внутрішній борг складається із заборгованості, що виникає щорічно за новими борговими зобов’язаннями уряду. Він формується в результаті випуску державних цінних паперів, отримання кредитів та виникнення інших боргових зобов’язань. До внутрішнього державного боргу відносять: боргові зобов’язання Кабінету Міністрів перед Національним Банком України; боргові зобов’язання перед комерційними банками; грошові кошти які мають бути використані для стипендій, пенсій; заборгованість перед вкладниками Ощадбанку; кошти які мають бути витрачені на повернення ПДВ суб’єктам підприємства.

Зовнішній державний борг – це сума заборгованості, яка виникає в державі перед її зовнішніми кредиторами.

Граничний обсяг внутрішнього і зовнішнього державних боргів визначається за ст. 18 Бюджетного кодексу України, в якій зазначено, що величина суми боргу не має перевищувати 60% фактичного річного ВВП України [1]. У разі перевищення граничної величини боргу Кабінет Міністрів України зобов’язаний вжити термінових заходів з метою зменшення суми державного боргу до встановленої величини і нижче.

Граничні величини державного боргу України, його структуру, джерела і терміни погашення щорічно встановлює Верховна Рада України одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

За терміном залучення коштів державний борг поділяють на: короткостроковий – термін погашення до 1 року; середньостроковий – від 1 до 5 років; довгостроковий – від 5 років і більше. Розрізняють первинний борг, який дорівнює сумі основного боргу без нарахованих відсотків і непогашений борг, який складається із основної суми боргу і нарахованих відсотків. Розрізняють поточний і капітальний державний борг. Поточний борг – сума основного боргу, що підлягає погашенню в поточному році, й належних до сплати у цей період відсотків за усіма випущеними на цей момент позиками. Капітальний борг – загальна сума боргу й відсотків, що мають бути сплачені за позиками. Окрім цього, в Україні борг класифікується у фінансовій та статистичній звітності на державний прямий і державний гарантований. Гарантований державою борг – загальна сума боргових

зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями [1].

Важливо зазначити, що станом на вересень 2017 року Україна у липні збільшила сукупний державний борг на 1,05 млрд доларів до 76,06 млрд доларів. Про це йдеться на сайті Міністерства фінансів України. Державний і гарантований державою борг збільшився із 1,957 трлн грн (75,05 млрд доларів) на початку місяця до 1,971 трлн гривень (76,06 млрд доларів) на кінець. Прямий зовнішній борг за місяць збільшився на 0,19 млрд доларів до 37,44 млрд доларів. Прямий внутрішній борг зріс до 689,42 млрд гривень (26,60 млрд доларів) [4].

Правильне розуміння сутності державного боргу має велике значення, адже він впливає на економіку країни і на рівень життя населення. Тому знання і розуміння цього механізму є дуже важливим для розвитку господарства. Порівнюючи співвідношення зовнішнього державного боргу і внутрішнього, спостерігається значне переважання першого. Хоча прийнято вважати, що наявність внутрішнього боргу який перевищує зовнішній є більш сприятливим для розвитку держави. Це пов'язано з декількома причинами. По-перше, управління внутрішнім боргом є простішим для урядових структур. А також внутрішній борг простіше реструктурувати. По-друге, кошти які виплачуються за внутрішніми запозиченнями залишаються всередині країни і позитивно впливають на її фінансовий стан.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими у період фінансової кризи / Т.П. Вахненко. // Фінанси України. – 2009. – №6. – С. 14-28.
3. Макроэкономика / Пол Э. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус ; [пер. с англ. О. Л. Пелявский ; под ред. А. А. Старостиной, В. А. Кравченко]. – 18-е изд. – Москва ; С-П; Киев : Вильямс, 2009. – 585 с.
4. Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchoderzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy_2016?category=borg

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ракович О. М.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Конкурентне законодавство передбачає перелік правопорушень, а також відповідальність за ці правопорушення, що передбачені у Господарському кодексі України [1], законах України «Про захист економічної конкуренції» [5], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [4].

Докладніше зупинимося на відповідальності саме за правопорушення у сфері економічної конкуренції, серед яких Закон України «Про захист економічної конкуренції» виділяє такі види, як антиконкурентні узгоджені дії; зловживання монопольним (домінуючим) становищем; антиконкурентні дії органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю; обмежувальна діяльність суб'єктів господарювання, об'єднань та інші [7]. Особливості порядку розгляду заяв, справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та про захист від недобросовісної конкуренції визначені Правилами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, що затверджені розпорядженням Антимонопольного комітету України від 19 квітня 1994 р. №5 зі змінами і доповненнями [8].

Як і всі інші правопорушення, порушення законодавства про захист економічної конкуренції за його наслідками є суто негативним явищем і тягне за собою відповідальність. Юридична відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства, зокрема за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, будується за загальними правилами юридичної відповідальності згідно з теорією держави і права. Тому необхідно виділяти такі питання юридичної відповідальності у сфері конкуренції, як її підстави, зокрема правопорушення і його склад, цілі, функції, види, санкції, також безпосередньо законодавство, яке і відображає положення юридичної відповідальності. Особливістю відповідальності за порушення конкурентного законодавства, як і господарсько-правової відповідальності в цілому, є те, що вона настає незалежно від вини правопорушника [7, с. 206].

І. А. Шуміло визначає юридичну відповідальність за порушення законодавства про захист конкуренції як охоронні правовідносини, що виникають між компетентним державним органом та правопорушником у зв'язку із застосуванням до суб'єктів антиконкурентного правопорушення примусових штрафних заходів у встановленому процесуальному порядку. Заходи юридичної відповідальності значно відрізняються від заходів захисту, що мають правовідновлювальний характер. Юридична відповідальність, як правовідношення, виникає з моменту вчинення правопорушення, адже саме на цій стадії особа, що вчинила протиправні дії, зобов'язана прийняти заходи державно-правового примусу, а держава має право вжити ці заходи [9, с. 127].

Чинним законодавством за вчинення антиконкурентних правопорушень передбачені господарсько-правові, адміністративні, цивільно-правові та кримінальні заходи відповідальності. На відміну від цивільно-правових та адміністративних заходів відповідальності, господарсько-правові санкції застосовуються в обов'язковому порядку. За своїм характером господарсько-правові санкції поділяються на господарсько-управлінські (штрафні), компенсаційні та конфіскаційні [1].

Законом України «Про захист економічної конкуренції» за порушення законодавства про захист економічної конкуренції передбачено застосування штрафів; заходів примусового поділу монопольних утворень; адміністративна відповідальність посадовців і інших працівників суб'єктів господарювання, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління і контролю; відшкодування шкоди [5].

Найпоширенішою формою відповідальності в цій сфері є накладення штрафів Антимонопольним комітетом України (АМКУ). Штрафи накладаються у розмірі 1%, 5%, 10% доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. В разі наявності незаконно одержаного прибутку, що перевищує 10% зазначеного доходу (виручки), штраф накладається у потрійному розмірі незаконно одержаного прибутку.

Одним із видів відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції є примусовий поділ суб'єкта господарювання. Однак практика показує, що норма закону, яка передбачає такий поділ, виконує швидше превентивну (попереджувальну) функцію та не має практичного застосування за вчинення відповідних правопорушень з огляду на таке. Якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи АМКУ можуть прийняти рішення про його

примусовий поділ. Таке рішення підлягає виконанню у строк, що не може бути менше 6 місяців. Примусовий поділ застосовується не за всі порушення антимонопольного законодавства, а лише за одне з них – зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку. Застосування цієї санкції АМКУ в разі зловживання монополієм становищем суб'єктами господарювання не 96є обов'язковим. Рішення про примусовий поділ ухвалює АМКУ, проте виконання цього рішення покладається на правопорушника.

Слід зазначити, що в практиці вітчизняних й зарубіжних антимонопольних органів примусовий поділ суб'єкта господарювання використовується як винятковий захід впливу. На жаль, законодавство України не містить спеціального нормативного акта, яким би визначались особливості проведення примусового поділу суб'єктів господарювання за рішенням АМКУ. Більш того, в законодавстві відсутні спеціальні вимоги до рішення органів АМКУ про примусовий поділ юридичної особи, зокрема щодо встановлення граничних строків поділу, призначення комісії з припинення, визначення обов'язків суб'єкта господарювання із виконання цього рішення [5].

Система санкцій за порушення конкурентного законодавства, крім штрафів, які накладаються на суб'єктів господарювання АМКУ, включає в себе також адміністративну відповідальність.

Посадові особи та інші працівники суб'єктів господарювання, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю відповідно до ст. 54 Закону України «Про захист економічної конкуренції» несуть адміністративну відповідальність за порушення порядку надання інформації АМКУ, а також за створення перешкод його працівникам при проведенні перевірок, огляду, вилученні чи накладенні арешту на майно, документи чи інші носії інформації.

Згідно з цією статтею посадові особи зазначених органів, крім того, можуть нести адміністративну відповідальність за невиконання рішень органів АМКУ. Адміністративна відповідальність посадових осіб за невиконання рішення АМКУ певною мірою компенсує відсутність штрафу за дії, передбачені статтями 15, 16, 17 та 21 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Зокрема, це – антиконкурентні дії органів влади, делегування владних повноважень підприємствам та схилення до вчинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції чи сприяння вчиненню таких порушень, обмежувальна діяльність об'єднань.

Законодавець мав на увазі, що у випадку вчинення таких порушень органи АМКУ проводять розслідування, надають рекомендації стосовно припинення дій, які мають ознаки порушення, рекомендації щодо усунення причин їх виникнення або вжиття заходів

для усунення наслідків. Виконання таких рекомендацій є підставою для закриття провадження у справі за умови, що порушення не призвело до суттєвого обмеження чи спотворення конкуренції і не завдало значних збитків. Якщо ж ці заходи не допомогли, приймається рішення про необхідність припинення дій, які кваліфікуються ст. 50 Закону як порушення. І лише у разі невиконання такого рішення АМКУ має бути застосована адміністративна відповідальність до посадової особи органу влади. Суб'єкти господарювання у такій ситуації, тобто при невиконанні рішення АМКУ, відповідно до ст. 52 Закону, повинні сплатити штраф до 10 відсотків доходу за рік.

З метою удосконалення практики застосування адміністративної відповідальності за порушення конкурентного законодавства АМКУ у 1999 р. був підготовлений проект змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, яким запропоновано надати можливість посадовим особам АМКУ не тільки складати протоколи про адміністративні правопорушення, а й розглядати відповідні справи та накладати адміністративні стягнення. Цей проект 16 листопада 2000 р. навіть був прийнятий Верховною Радою України у першому читанні.

Паралельно до Закону «Про Антимонопольний комітет України» були внесені зміни, якими надано право державному уповноваженому АМКУ та голові територіального відділення не тільки складати протоколи про адміністративні правопорушення, а й розглядати відповідні справи та накладати адміністративні стягнення за порушення антимонопольного законодавства. (Це положення мало набрати чинності з дня внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення.) Однак АМКУ так і не був включений до переліку органів, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, як це передбачалося проектом. Після цього АМКУ знову були надані відповідні пропозиції для внесення змін до Кодексу, але до їх прийняття процедура накладення адміністративних стягнень поки що передбачає лише складення державним уповноваженим АМКУ або головою територіального відділення відповідних протоколів і надсилання їх органам, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення [3].

Саме тому в ст. 54 Закону чітко не розписана процедура застосування адміністративної відповідальності. Відповідно до ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення, справи про адміністративні правопорушення розглядають судді районних або міських судів. Отже, протоколи, складені посадовими особами АМКУ, надсилаються до відповідного суду. Важливо тільки стежити за тим, щоб не прострочити час, протягом якого може накладатися зазначена санкція [2].

Згідно зі ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше 2 місяців із дня вчинення порушення, а при триваючому порушенні – 2 місяців із дня його виявлення. Ці строки не можуть бути продовжені. Якщо адміністративне стягнення не накладене у зазначені строки, то за це правопорушення винна особа не може бути притягнута до адміністративної відповідальності.⁹⁸

Тут слід зазначити, що органи АМКУ із метою всебічного, повного й об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін зобов'язані досліджувати регіональні та загальнодержавні ринки, одержувати від сторін, інших осіб письмові та усні пояснення, складати подання з попередніми висновками і вносити їх на розгляд органів чи посадових осіб, яким підвідомча справа. В окремих випадках для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань, провадиться експертиза. Всі ці заходи, як правило, неможливо провести за два місяці, встановлені Кодексом для підготовки прийняття рішення.

Адміністративні санкції накладаються судами вкрай рідко порівняно з кількістю випадків виявлення відповідних порушень. Навіть у тих випадках, коли органами АМКУ протоколи до суду надсилалися своєчасно, іноді термін притягнення до відповідальності минав у зв'язку із з'ясуванням у судах обставин, що мали важливе значення для вирішення питання. І якщо в кінцевому підсумку підтверджувалася наявність підстав для притягнення до адміністративної відповідальності, суд уже не міг нічого зробити.

Крім встановлення терміну давності, можливість накладення адміністративного стягнення ускладнюється ще й тим, що ст. 17 Кодексу передбачене звільнення від відповідальності, якщо порушення було скоєне в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або порушник був у стані неосудності, чи не підлягав адміністративній відповідальності. Наведене доповнюється можливістю звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення (ст. 22).

Відшкодування шкоди, як форма господарсько-правової відповідальності, передбачається у разі заподіяння внаслідок порушення конкурентного (антимонопольного) законодавства шкоди (як правило, майнової) учасникам конкуренції, споживачам, державі. Застосовується в судовому порядку за заявою заінтересованої особи (осіб), в інтересах держави – антимонопольних органів, прокурора. Розмір шкоди визначається за правилами Цивільного кодексу України (ст. 203) [2].

Відшкодування шкоди є мірою компенсаційного характеру і задоволення таких вимог проводиться в добровільному порядку або за

рішенням суду. Практика застосування Закону України «Про захист економічної конкуренції» свідчить про незначне застосування відшкодування шкоди як міри відповідальності за порушення конкурентного законодавства. Такий стан речей пов'язаний насамперед з недостатнім обґрунтуванням сум матеріальної шкоди в ухвалених рішеннях. А це, у свою чергу, свідчить про недостатнє методичне забезпечення при застосуванні цієї норми закону [7].

Чинним законодавством за вчинення антиконкурентних правопорушень передбачені господарсько-правові, адміністративні, цивільно-правові та кримінальні заходи відповідальності. Серед видів відповідальності, передбачених законодавством, деякі види взагалі не застосовуються через недосконалу систему виявлення правопорушень та процедуру притягнення до відповідальності.

Зокрема, особливістю відповідальності за порушення конкурентного законодавства, як і господарсько-правової відповідальності в цілому, є те, що вона настає незалежно від вини правопорушника.

Найпоширенішою формою відповідальності за порушення конкурентного законодавства є накладання штрафів АМКУ. Сума штрафу обчислюється залежно від доходу підприємства. На практиці ж сума штрафу не завжди відповідає дійсності, адже винні суб'єкти, використовуючи тіньову економіку, не оголошують реальної суми доходів, від якої обчислюється штраф. Іншою прогалиною є те, що закон передбачає штраф щодо правопорушника, незалежно від настання наслідків. А отже, сума штрафу не завжди співрозмірна зі збитками, завданими економіці або суб'єктам господарювання. Вважаємо за доцільне звернути увагу при розрахунках розміру штрафу на наслідки, завдані правопорушенням.

Хоча законодавство про захист економічної конкуренції і передбачає примусовий поділ суб'єкта господарювання як один із видів відповідальності, однак фактично цей вид відповідальності не застосовується. Це зумовлено тим, що законодавство України не містить спеціального нормативного акта, яким би визначались особливості проведення примусового поділу суб'єктів господарювання за рішенням АМКУ. Більш того, в законодавстві відсутні спеціальні вимоги до рішення органів АМКУ про примусовий поділ юридичної особи, зокрема щодо встановлення граничних строків поділу, призначення комісії з припинення, визначення обов'язків суб'єкта господарювання із виконання цього рішення.

Законодавством передбачено адміністративну відповідальність посадових осіб та інших працівників суб'єктів господарювання, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, але, на жаль, Закон не містить норм, які б визначали досконалу процедуру

притягнення до такого виду відповідальності. На практиці адміністративні санкції накладаються судами вкрай рідко, порівняно з кількістю випадків виявлення відповідних порушень. Вважаємо за доцільне внести зміни до законодавства стосовно строків та порядку притягнення до адміністративної відповідальності, а також розширення повноважень АМКУ з цього приводу, для того щоб цей вид перетворився із формального на реальний вид відповідальності. Існує необхідність передбачення за деякі правопорушення поряд із адміністративною відповідальністю ще й господарсько-правову відповідальність, наприклад штраф, залежно від наслідків правопорушення [8, с. 418].

Отже, ми бачимо прогалини в конкурентному законодавстві, особливо з питань процедури притягнення до відповідальності, розрахунку розміру штрафу, застосування адміністративної відповідальності та інших видів, щодо процедури яких існує явна необхідність доповнення законодавства.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon/rada/gov/ua/>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 3. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon/rada/gov/ua/>
3. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 черв. 1996 р. № 236/96-ХІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon/rada/gov/ua/>
4. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210 ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon/rada/gov/ua/>
5. Правила розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції [Електронний ресурс]: затв. розпорядж. Антимонопол. ком. України від 19 квіт. 1994 р. №5. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
6. Господарське право України [Текст]: навч. посібник для студентів вузів/ С. Й. Кравчук. – К.: Кондор, 2007. – 264 с.
7. Несинова С. В., Воронко В.С., Чебикіна Т.С. Господарське право України: навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2012 – 564 с.
8. Шуміло І. А. Відповідальність за порушення законодавства про захист конкуренції : дис. канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інеса Анатоліївна Шуміло; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Донецьк, 2001. – 207 с.

ВЛОКСЧАІН ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Тилюк Б. В.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Упровадження новітніх інноваційних технологій розподіленого реєстру, зокрема щодо блокчейн, спричиняє необхідність їх правового врегулювання, дослідженню особливостей якого і присвячена стаття.

Упродовж останніх років у світі відбувається стрибкоподібний розвиток цифровізації суспільства на основі впровадження технологій оптимізації управлінських процесів, які стають потужним механізмом функціонування середовища цифрового врядування. Одним із визначальних інструментів реалізації повсюдного цифрового управління є цифрова технологія блокчейн, впровадження якої вже сьогодні має певні позитивні наслідки, але малодосліджений механізм правового регулювання потребує свого опрацювання та законодавчого закріплення.

Проблематика правового регулювання цифрових трансформацій стала об'єктом досліджень багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Насамперед слід згадати про науковий доробок І. Дороніна, С. Бремена, Д. Крейса, С. Бастоу, А. Вільямса, К. Шваба та інших.

Метою роботи є дослідження спроб законодавчого врегулювання новітніх технологій розподіленого реєстру, в тому числі щодо блокчейн.

Блокчейн (Blockchain), являючи собою децентралізовану систему зберігання даних, має сутнісну ознаку, яка полягає у тому, що реєстр не зберігається в одному місці, а розподілений з-поміж кількох сотень і навіть тисяч комп'ютерів у всьому світі [3, с. 78]. Така новітня технологія дає можливість реалізації онлайн-платежів між клієнтами поза використанням послуг фінансових установ, застосовуючи натомість криптографічні методи та публічні розподілені бази даних, що складаються з ланцюжка блоків блокчейн [7, с. 383].

Блокчейн-технології мають широке застосування у різних сферах суспільного буття, визначаючи тренд розвитку глобальної, цифрової за своїм характером, економіки XXI ст. [2, с. 39]. Наразі найбільш активно розвивається застосування технології блокчейн у сфері державних реєстрів та на ринку цінних паперів, де вони використовуються, перш за все, у біржовій торгівлі [1]. За деякими даними, технологія блокчейн дозволяє скоротити вартість обробки угод з цінними паперами мінімум на 30 %. Застосування блокчейн-технологій також дає можливість посилити контроль у сфері використання державних коштів, зокрема державних закупівель, надання соціальної допомоги населенню, реалізації політики у сфері

соціального страхування, системи охорони здоров'я та у сфері контролю за платниками податків. За висновком Всесвітнього економічного форуму блокчейн стане однією з основних технологій розвитку фінансової інфраструктури майбутнього.

З огляду на те, що інформаційні технології розвиваються дуже швидко, держава не встигає швидко адаптуватися до таких змін та закріпити їх порядок у правовому полі. Відтак, вчені констатують, що характер правотворчості стосовно регламентації суспільних відносин у сфері застосування технологій розподіленого реєстру (у тому числі блокчейн) набуває ознак «емерджентного і хаотичного реагування різними суб'єктами» [1]. Як слушно відмітив І. М. Доронін, через те, що ініціатива щодо прийняття правових актів за-для регулювання технологій розподіленої інформації загалом та блокчейну, зокрема, у нашій країні надходить не від держави, такі проекти не носять вираженого імперативно-обмежувального характеру [1].

Специфіка правового регулювання, зумовлена характером його об'єкту, полягає, по-перше, у тому, що спроби врегулювати новітні електронні технології, які мають транснаціональний характер, неминуче призводитимуть до юридичних колізій. Тому вагомого значення у такому випадку набуває необхідність використання загальноправових принципів. По-друге, сама сфера правового регулювання такого роду суспільних відносин, яка є віртуальною та децентралізованою, теж викликає певні питання. На перший погляд, електронна реальність не підпадає під централізоване правове регулювання. Утім, збереження, зокрема, криптовалютних транзакцій у децентралізованій системі блокчейн дає навіть більші можливості для державного регулювання, ніж операції із готівковими коштами, про що свідчить успішний досвід ряду країн, зокрема, США та Японії.

Про увагу до зазначеної тематики свідчить той факт, що 20 березня 2018 р. до порядку денного 7 сесії VIII скликання Верховної Ради України включено три законопроекти: основний «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183 [6] та альтернативний йому «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» № 7183-1 [5], а також проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 [4]. П. 5 ст. 1 законопроекту № 3871 визначає систему блокчейн як «децентралізований публічний реєстр усіх проведених криптовалютних транзакцій, які були проведені суб'єктом криптовалютних операцій». Утім законопроекти повернуті на доопрацювання через ряд зауважень як змістовного, так і техніко-юридичного характеру. Видається більш доцільним на сучасному етапі не приймати окремого закону, а внести зміни до Цивільного

кодексу України, Податкового кодексу України, Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та деяких інших.

Таким чином, розвиток новітніх інформаційних технологій спричиняє необхідність їх правового регулювання. При цьому головною метою є пошук оптимального балансу між приватними та публічними інтересами за-для забезпечення права власності, авторських прав, інформаційної та фінансової безпеки.

Список використаних джерел:

1. Доронін І. М. Блокчейн, суспільство і держава: проблеми правотворчості [Електронний ресурс] І. М. Доронін // ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні (друга міжнародна щорічна конференція). – Режим доступу: <http://aphd.ua/publication-230>.
2. Карчева Г. Т. Інноваційні блокчейн-технології як фактор підвищення ефективності фінансової сфери та економіки [Електронний ресурс] / Г. Т. Карчева, І. Я. Карчева // Наукові праці НДФІ. – 2017. – Вип. 4. – С. 39-42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdfi_2017_4_10
3. Літошенко А. В. Технологія blockchain: переваги та неочевидні можливості використання у різних галузях [Електронний ресурс] / А. В. Літошенко // Економіка та держава. – 2017. – № 8. – С. 77-79.
4. Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» № 7246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62816
5. Проект Закону «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» № 7183-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
6. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні № 7183 від 06.10.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
7. Яцків Н. Г. Перспективи використання технології блокчейн у мережі інтернет речей [Електронний ресурс] / Н. Г. Яцків, С. В. Яцків // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.8. – С. 381-387. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlту_2016_26 [4]

СЕКЦІЯ 3. ВЗАЄМОДІЯ ТА ВЗАЄМОПРОНИКНЕННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПІДҐРУНТЯ РЕФОРМУВАННЯ СУДОУСТРОЮ, СУДОЧИНСТВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ

Лаверик Г. В., д.ю.н., проф.

кафедра правознавства, ПУЕТ

Ратифікація Верховною Радою України і Європарламентом Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію з ЄС), а також схвалення відповідного рішення Радою ЄС сприяли створенню належного теоретичного підґрунтя для суспільно-правових перетворень в Україні. Відповідно до ст. 486 Угоди про асоціацію та рішень Ради ЄС від 17 березня 2014 р. № 2014/295/EU, від 23 червня 2014 р. № 2014/668/EU і від 29 вересня 2014 р. № 2014/691/EU з 1 листопада 2014 р., поряд з іншими статтями/розділами цього документа, тимчасово застосовується стаття 14 »Верховенство права, повага до прав людини та основних свобод» Розділу III «Юстиція, свобода та безпека». Цією статтею передбачається, що в рамках співробітництва в сфері юстиції, свободи та безпеки сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією [1].

Безсумнівним залишається той факт, що утвердження верховенства права, в першу чергу, супроводжується зміцненням судової влади, підвищенням її ефективності, гарантуванням її незалежності, що є вкрай сприятливим для впровадження судової реформи в Україні. Відповідно до Стратегії реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки (далі – Стратегія), що на сьогоднішній день є основоположним нормативним документом, який визначає стратегічні засади і напрями судової реформи на найближчі п'ять років, очікуваним результатом є те, що унаслідок реалізації Стратегії судова система України та суміжні правові інститути працюватимуть, керуючись принципом верховенства права, ефективно, продуктивно та скоординовано, стануть підзвітними громадянам України, вільними

від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть стандартам і передовим практикам Європейського Союзу [2].

Контент-аналіз засвідчує широке використання терміну «верховенство права» в Стратегії. Так, у Загальних положеннях документа спостерігається безпосередня залежність впровадження судової реформи від утвердження такого правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого їх відновлення в розумні строки [2], і водночас спостерігається звернення до верховенства права та захисту прав і свобод людини як «засад діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин» за цього правопорядку. Окремо наголошується на тому, що судова система України та суміжні правові інститути існують для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права, який (йдеться про захист – *прим. наша*) знову таки видається можливим за умови здійснення діяльності зі «своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів» на засадах верховенства права. Відтак, теоретичний і практичний досвід функціонування судової системи помітно розширює уявлення про підходи до змістовної інтерпретації поняття верховенства права. В дослідженнях стану та проблем судової системи України та суміжних правових інститутів крізь призму ключових показників Індексу верховенства права [3], зокрема за період 2017-2018 років, в ролі останніх використовуються критерії, що характеризують обмеження повноважень інститутів влади, відсутність корупції, прозорість інститутів влади/відкритість влади, захист фундаментальних прав, порядок і безпеку, дотримання права, цивільне правосуддя, кримінальне правосуддя [4].

Надалі термін «верховенство права» текстуально закріплюється як принцип, керуючись яким судова система України та суміжні правові інститути, як очікується, працюватимуть, ефективно, продуктивно та скоординовано, стануть підзвітними громадянам України, вільними від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть стандартам і передовим практикам Європейського Союзу. Відповідно до Загальних положень метою Стратегії є «визначення пріоритетів реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а

також європейським цінностям та стандартам захисту прав людини» [2].

В розташованому після мети та завдань Стратегії аналізі нинішнього стану правосуддя наводяться юридична формула, застосована у частині першій статті 8 Конституції України 1996 року: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права». Ця формула, як відомо, вимагає розкриття змісту таких її трьох складових, що мають конкретне юридичне навантаження: 1) в Україні визнається принцип верховенства права; 2) в Україні діє принцип верховенства права; 3) присутній зміст власне самого поняття, означеного як принцип верховенства права [5, с. 56].

Відповідь на питання про визнання, практичну значущість та дієвість конституційного принципу верховенства права закладається в підрозділі 5 Стратегії, присвяченому системі її завдань, заходів та результатів щодо забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів й оптимізації суддівського врядування та системи кар'єрного просування суддів. (Тут термін «верховенство права» на сторінках Стратегії зустрічається всьоме.) На першому етапі підвищення вимог, у тому числі етичних, до членів органів, відповідальних за формування суддівського корпусу, принцип верховенства права, поряд з принципами гласності та публічності, політичної нейтральності слугує основою, на якій має відбуватися – реалізація норм закону щодо порядку обрання членів таких органів з'їздами суддів, адвокатів, представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. В цьому випадку принцип верховенства права набуває суто практичного значення з таким його змістом, який стосується передовсім статусу і діяльності судових органів (судоустрою загалом) та окремих видів судочинства.

Найбільш помітною для вироблення підходів до розуміння сутності і змісту поняття верховенства права нині виявилася спроба досягти більш-менш єдиних уявлень про нього як про правовладдя. Будучи чи не найактуальнішим предметом наукових дискурсів, повідомлень в мережі Інтернет, ця спроба, окрім усього іншого, скеровує наявні ситуативні змістовні інтерпретації поняття верховенства права в єдине русло.

При цьому доволі обережним є ставлення до присутнього у вітчизняній доктрині методу «поелементного аналізу» поняття «верховенство права», коли пропонується його сутність розкривати через зміст окремо взятих слів «право» і «верховенство». Вдалішим вважається застосування українського однослівного терміна «правовладдя» як відповідника англомовного виразу «the rule of law» [5, с. 66]. Сутність правовладдя вбачається в «категоричному й

однозначному запереченні будь-якого прояву свавільного й егоїстичного людиновладдя» [6, с. 72].

Отже, утвердження верховенства права в контексті євроінтеграційних прагнень, в першу чергу, до зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантуванням її незалежності знаходить своє відображення в низці нормативних документів стратегічного характеру щодо реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів. Найбільш системно і докладно в них виписуються ті елементи, що в сфері статусу і діяльності судових органів (судоустрою загалом) та окремих видів судочинства виступають як складові такого вітчизняного правопорядку, який неодмінно узгоджується з міжнародним, передовсім, європейським правовим простором. Найвагомішим наслідком цього процесу, який частково перебуває у площині досягнення єдиних уявлень про сутнісний зміст верховенства права як правовладдя, є забезпечення подальших суспільно-правових перетворень в Україні.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 / Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011?te (дата звернення 20.05.2018).
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України в редакції від 20 травня 2015 року № 276/2015 // Офіційний вісник України. 2015. № 13. Ст. 864 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення 20.05.2018.).
3. Новоселова В. В. Судова система України крізь призму Індексу верховенства права: проблеми й перспективи розвитку // Порівняльно-аналітичне право. 2015. №3. С. 35 – 38. URL: http://www.par.in.ua/3_2015/11.pdf (дата звернення: 20.05.2018).
4. Індекс верховенства права 2017-2018 (The Rule of Law Index 2017-2018). URL: <http://edclub.com.ua/analitika/indeks-verhovenstva-prava-2017-2018> (дата звернення: 20.05.2018).
5. Конституція України. Науково–практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. : Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид.,

переробл. і допов. – Х.: Право, 2011. – 1128 с. URL: <http://coollib.com/b/340418/read#t72> (дата звернення: 20.05.2018).

6. Головатий С. Коментар до документа Венеційської комісії «Мірило правовладдя» // European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Rule of law Checklist / пер. з англ. С. Головатий. – USAID, 2017. – 163 р.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИМУСУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Білокінь Р. М., д.ю.н.,
кафедра правознавства, ПУЕТ

Актуальним залишається дослідження проблеми кримінальної процесуальної відповідальності, що вимагає потреби визначення співвідношення понять «кримінальна процесуальна відповідальність» та «кримінальний процесуальний примус». Вирішення цього питання лежить в площині розуміння визначення поняття «кримінально процесуального примусу» як складової процесуальної відповідальності чи перебування за її межами.

До цього часу дане питання є дискусійним, не зважаючи на те, що тривалий час вчені-процесуалісти вже приділяли достатньо уваги дослідженню такого співвідношення (зокрема Г.Н.Ветрова, А.Я.Дубинський, З.Ф.Коврига, В.М.Корнуков, В.В.Рожнова та ін.).

Окремі науковці ототожнюють поняття кримінальної процесуальної відповідальності та кримінального процесуального примусу. Наприклад, З.З.Зінатуллін вважає, що у широкому плані відповідальність є в той же час і примусом, а обсяг питомої ваги (прояву) ретроспективної відповідальності в окремих видах та заходах кримінально-процесуального примусу різний [1, с.10-15].

Однак, переважна більшість вчених ці заходи справедливо розрізняють, при цьому різними залишаються у них бачення щодо їх співвідношення.

Можна поділити таку позицію науковців умовно на групи. Одна група процесуалістів вважає, що процесуальна відповідальність, процесуальні санкції та заходи процесуального примусу є самостійними різновидами заходів кримінального процесуального примусу. В.В.Рожнова, дослідивши правову природу вказаних процесуальних заходів, дійшла висновку, що вони мають значні розбіжності, зумовлені їх відносною самостійністю [2]. На думку З.Ф.Ковриги вказані розбіжності різняться своєю цілеспрямованістю,

підставами, умовами, формами, межами і порядком застосування [3, с.39-40].

Інша група вчених, зокрема А.А.Благодир, І.Л. Петрухін та ін. кримінальну процесуальну відповідальність визначає як різновид кримінального процесуального примусу, а санкцію – як структуру кримінальної процесуальної норми. На їх думку різновидами примусових заходів у кримінальному процесі є заходи захисту правопорядку, превентивні заходи та процесуальна відповідальність.

Окремі науковці взагалі пропонують примусові заходи у кримінальному процесі поділяти на дві загальні групи : санкційні процесуальні заходи та кримінально-процесуальний примус [4, с.41]. Зокрема, на думку Ф.М.Кудіна до санкційних заходів слід відносити правовідновлювальні заходи – заходи захисту – у вигляді скасування незаконних актів та каральні – заходи кримінальної процесуальної відповідальності. А заходи процесуального примусу, в свою чергу, вчений пропонує поділяти відповідно до способу охорони на такі три види: попереджувального, запобіжного та забезпечувального характеру [4, с.41-49].

Вищенаведене свідчить, що різні вчені по-різному розглядають співвідношення кримінальної процесуальної відповідальності, заходів кримінального процесуального примусу та санкцій. Переконалий, що провести чітку лінію розмежування між цими термінами досить складно, адже в багатьох випадках вони є взаємозалежними та взаємообумовлюючими.

В загальному вигляді взаємозв'язок вказаних правових інститутів проявляється в тому, що міра кримінальної процесуальної відповідальності визначається санкцією кримінальної процесуальної норми, а реалізація кримінальної процесуальної відповідальності здійснюється шляхом застосування заходів кримінального процесуального примусу.

Проте, в теорії кримінального процесу як санкції кримінальних процесуальних норм, так і заходи кримінального процесуального примусу є різноманітними. Як правило, виділяють каральні (штрафні), компенсаційні та відновлювальні санкції. При цьому звертається увага на те, що не всяка санкція процесуальної норми обумовлює настання кримінальної процесуальної відповідальності. Зокрема, ведуться дискусії з приводу того, чи є відміна незаконного процесуального рішення, що регламентується відновлювальною санкцією, кримінальною процесуальною відповідальністю, чи такі дії слід вважати заходом процесуального примусу (заходом відновлення правопорядку) або санкційним заходом.

Також і не всі заходи кримінального процесуального примусу зумовлені вчиненням кримінального процесуального

правопорушення. Адже в багатьох випадках кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість застосування примусових заходів і незалежно від вчинення учасником кримінального провадження протиправних діянь. Зокрема, примус може застосовуватися як під час приводу, накладення грошового стягнення, так і під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу.

Таким чином, серед вчених-процесуалістів ведуться дискусії щодо визначення кола (обсягу) заходів примусового характеру, які є заходами кримінальної процесуальної відповідальності, а які до них не відносяться. Одні вчені (Петрухін І.Л.) пропонують звужити коло заходів примусу, які пов'язані з кримінальною процесуальною відповідальністю, та стверджують, що виконання процесуального обов'язку під примусом без застосування штрафних заходів – це не відповідальність, а самостійний захід захисту правопорядку. Інші науковці мають протилежну думку (І.С.Самощенко, М.Х.Фарукшин) і вважають, що сам факт виконання обов'язку під примусом всупереч волі і є для порушника позбавленням (несприятливим для нього наслідком його протиправної поведінки), а тому є юридичною відповідальністю.

Вищенаведене свідчить про різноманіття думок вчених щодо того, які заходи примусового характеру є кримінальною процесуальною відповідальністю, а які ні. А це, в свою чергу, свідчить про необхідність подальшого дослідження цих правових явищ.

Список використаних джерел:

1. Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (вопросы теории и практики) / З.З.Зинатуллин – Казань:Изд-во Казан.ун-та,1981.-136с.
2. Рожнова В.В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.12.00.09 / В.В.Рожнова.-Київ,-2003.-17с.
3. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / З.Ф.Коврига.- Воронеж: Изд-во Воронеж.ун-та,1975.-174с.
4. Кудин Ф.М. Принуждение в уголовном производстве / Ф.М.Кудин.- Красноярск, 1985.-135с.

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УСРР В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

Дудченко О. С., к.ю.н., доц.

кафедра політології, права та філософії, НДУ ім. М. Гоголя

Одним з основних напрямків розвитку України як незалежної демократичної, правової, соціальної держави є ефективне здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Важливе місце в ній відводиться здійсненню зовнішньої торгівлі з іншими країнами, що є не тільки показником економічного становища держави загалом та основним джерелом отримання прибутку, а й впливає на формування міжнародного іміджу України [1]. Дослідження особливостей створення й функціонування органів державного управління у сфері зовнішньої торгівлі має важливе значення для вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності України загалом та її органів управління зокрема.

Варто зазначити, що нормативно-правове забезпечення діяльності державних органів у сфері зовнішньої торгівлі у 1919–1920 рр. було майже відсутнім. Їх діяльність регулювалася, як правило, нормативно-правовими актами РСФРР, а нормативні акти УСРР були прийняті в 1921–1923 рр., які в основному продублювали відповідні положення РСФРР.

Відповідно до ст. 6 Конституції 1919 р. від 14 березня 1919 р. «до відому Центральної Радянської Влади на Україні належать: ... в) зносини з чужоземними державами, зокрема і оголошення війни й усталення згоди; ...» [2, с. 7], тобто де-юре УСРР мала право самостійно вступати учасником міжнародних відносин, в тому числі і в сфері зовнішньої торгівлі. Проте, як показала практика та положення інших нормативно-правових актів, ця норма Конституції УСРР 1919 р. не закріплювала за УСРР прямої участі у міжнародних торговельних правовідносинах. Це пояснюється в першу чергу

початком РСФРР процесу централізації. Ще одну причину називає український дослідник О.Р. Купчик, а саме, – недостатній рівень розвитку в тодішній радянській Україні конституційного права [3, с. 818].

Для керівництва зовнішньою торгівлею 11 червня 1920 р. було утворено Народний комісаріат зовнішньої торгівлі УСРР (Далі – НКЗТ УСРР). Основним його обов'язком було: «керувати зовнішньою торгівлею республіки, забезпечувати монопольне право держави на

проведення зовнішньоторговельної діяльності, контролювати й охороняти цю прерогативу держави» [4, с. 251].

Принцип централізації державної влади було закріплено 01 червня 1919 р. підписанням урядами УСРР й РСФРР військово-політичного договору, згідно з яким об'єднувалися п'ять народних комісаріатів – військових справ, народного господарства, шляхів сполучення, фінансів та праці. Згідно з «Робітничо-селянським договором між УСРР і РСФРР» від 28 грудня 1920 р. об'єднали ще народні комісаріати пошти й телеграфу, зовнішньої торгівлі, а також Вищу раду народного господарства [5, с. 27]. Отже, НКЗТ УСРР було ліквідовано, а його функції повністю переходили до НКЗТ РСФРР.

У березні 1921 р. було утворено Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР. Постановою РНК УСРР від 17 червня 1921 р. Уповноважений НКЗТ РСФРР при РНК УСРР мав право здійснювати експортно-імпорتنі операції лише на зовнішньому ринку, проте не мав права заготовляти товари на експорт за урядовими замовленнями на внутрішньому ринку [3, с. 819].

РНК УСРР на своєму засіданні 27 липня 1921 р. постановила ввести в дію на території України постанову РНК РСФРР «Про Уповноваженого НКЗТ на Україні та його органи», де, зокрема, зазначалося: «З метою проведення в життя на території УСРР ... загального імпортно-експортного плану, а також для з'ясування потреб народного господарства УСРР в закордонному товарообміні ... – до складу народних комісаріатів УСРР входить Уповнакомзовнішторг на правах народного комісаріату, при якому засновується Управління уповноваженого НКЗТ на Україні» [6, с. 474–476; 7, арк. 23–25]. Отже, Уповноважений НКЗТ РСФРР входив до структури РНК УСРР на правах народного комісара, і до його компетенції належало регулювання відносин у сфері зовнішньої торгівлі.

Відповідно до ст. 2 постанови РНК РСФРР «Про Уповноваженого НКЗТ на Україні та його органи» для погодженого вирішення питань, віднесених до компетенції Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР утворювалась колегія у складі: уповноваженого, його заступника і одного члена колегії, які призначалися за попередньою згодою НКЗТ з РНК УСРР і затверджувалися ВУЦВК [6, с. 474]. На засіданнях колегії УпНКЗТ розглядалися найважливіші питання, віднесені до його компетенції, зокрема, особливості здійснення експорту та імпорту товарів, напрямки експорту українських товарів, особливості виготовлення експортних товарів тощо [8, с. 3].

Постановою РНК РСФРР «Про Уповноваженого НКЗТ на Україні та його органи» закріплювалися повноваження Уповноваженого НКЗТ, зокрема, організація на території України центральних і

місцевих установ, торгових представництв УСРР за кордоном, керівництво і нагляд за їхньою діяльністю; реалізація в Україні всіх завдань щодо націоналізації зовнішньої торгівлі, внесення для реєстрації в Раднарком РСФРР і постанов, що видавалися Раднаркомом РСФРР і стосувалися НКЗТ, нагляд за їх втіленням в житті на території УСРР, а також «проведення через Раднарком законодавчих мір, що стосувалися зовнішньої торгівлі, з урахуванням місцевих особливостей»; організація прийому іноземних товарів, а також збереження, транспортування і здачі українських товарів, які вивозяться за кордон; 5) проведення заходів щодо збільшення вивізного фонду, інспекція та нагляд за заготівлею вивізних товарів, а також, в разі потреби, участь у заготівлі і переробці сировини; 6) організація роботи Ради зовнішньої торгівлі України, подання на її розгляд і затвердження вивізного й ввізного плану УСРР та інші [6, с. 474–475].

16 серпня 1923 р. Управління уповноваженого Народного комісаріату зовнішньої торгівлі РСФРР при РНК УСРР було перейменовано в Управління уповноваженого Народного комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР при РНК УСРР [9]. У листопаді 1925 р. Народний комісаріат зовнішньої торгівлі СРСР і Народний комісаріат внутрішньої торгівлі СРСР об'єднуються в Народний комісаріат зовнішньої і внутрішньої торгівлі СРСР [10]. Відповідно до цієї постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 28 квітня 1926 р. на основі об'єднання Народного комісаріату внутрішньої торгівлі УСРР і Управління уповноваженого Народного комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР при РНК УСРР утворився Народний комісаріат зовнішньої і внутрішньої торгівлі УСРР [11].

Отже, повноваження органів державного управління у сфері зовнішньої торгівлі УСРР регламентувалися Конституцією УСРР 1919 р., постановою РНК РСФРР «Про Уповноваженого НКЗТ на Україні та його органи», затвердженою постановою РНК УСРР № 399 від 27 липня 1921 р., постановами ВУЦВК «Про місцеві органи Уповнаркомзовнішторгу» № 358 від 06 липня 1921 р. та № 576 від 30 серпня 1922 р., «Про зовнішню торгівлю» від 11 травня 1923 р. № 288, а також постановами та наказами Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР, що приймалися відповідно до нормативно-правових актів РСФРР.

Список використаних джерел:

1. Farm Ireland. – 15 March 2017. – S. 1. – Електронний ресурс : Режим доступу до джерела : <http://www.independent.ie/business/farming/ukraines-golden-harvest-35005225.html>.

2. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики (Основной Закон). – К. : Всеукраинское издательство при В.Ц.И.К. Советов Рабочих, Крестьянских и Красноармейских Депутатов, 1919. – 15 с.
3. Купчик О.Р. Трансформація інституційно-функціонального статусу зовнішньоторговельного відомства УСРР (1919–1924 рр.) / О.Р. Купчик // Україна дипломатична. – 2011. – Вип. 12. – С. 817–831.
4. Горбатюк М.В. Обіжники НКЗС УСРР як джерело для дослідження історії української дипломатії / М.В. Горбатюк // Архіви України. – 2014. – № 2. – С. 237–254.
5. Купчик О.Р. Організаційно-правові засади функціонування Управління уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР (1922 – 1924 рр.) / О.Р. Купчик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 104. – С. 27–29.
6. Собрание узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. – 8 – 13 июля 1921 г. – № 14. – Ст. 399. – С. 474–476.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1, оп. 2, спр. 410, 54 арк.
8. Украинский экономист. – 1925. – 05 апреля 1925 г. – № 77. – С. 3.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 423, оп. 7, спр. 89, арк. 110.
10. СЗ СССР. – 1925. – № 78. – Ст. 590.
11. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1926. – № 22. – Ст. 180.

ОРГАНИ НЕДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ГРОШОВОГО ОБІГУ

Колеснік Л. І., к.ю.н.

кафедра правознавства, ПУЕТ

Протягом останнього часу фінансове право зазнало значних змін, в першу чергу, за рахунок того, що воно доповнилось значним обсягом суспільних відносин фінансового характеру, які підлягають правовому регулюванню. Однією із вагомих груп таких відносин є група відносин пов'язаних зі емісійною діяльністю та грошовим обігом, яка в цілому може бути названа, зважаючи на обсяг відповідних норм та їх структуру емісійним правом.

Дане право було ґрунтовно описано у дисертаційному дослідженні проведеному Є.Є. Фроловою [1], а у середовищі вітчизняних науковців йому були присвячені дослідження проведені Ю.А. Михальським [2], Т.М. Ямненко [3] та деякими іншими науковцями. При цьому вагомою частиною даного права виступають питання забезпечення фінансового контролю грошового обігу в тому числі в частині недержавного фінансового контролю, яке є практично недослідженим.

Перш за все варто акцентувати увагу на тому, що недержавний контроль у питаннях грошового обігу охоплює цілий ряд аспектів такої діяльності серед яких грошово-кредитна політика, готівковий та безготівковий грошовий обіг, обіг електронних грошей, фінансовий моніторинг. При цьому контроль у кожній з вказаних груп правовідносин має свої особливості та відповідно певну специфіку щодо охоплення тих чи інших питань емісійного права.

Так, у питаннях реалізації недержавного фінансового контролю у сфері грошового обігу, в розріз правового статусу органів даного контролю, присутні як загальні проблеми, так і проблеми окремих видів і складових контролю.

Перш за все загальною проблемою є неврегульований статус громадських організацій як органів фінансового контролю, що проявляється у відсутності законодавчого закріплення їх прав і можливостей щодо проведення фінансового контролю як загалом, так і грошового обігу зокрема.

Виникають також складності статусу органів внутрішнього контролю суб'єктів господарювання права, обов'язки і порядок створення та діяльності яких (окрім банків) закріплені переважно актами не фінансового, а інших галузей законодавства, при цьому дані норми не утворюють цілісної системи визначення складу та правового статусу даних органів, а часто залишають його на розсуд самих суб'єктів господарювання, що ускладнює реалізацію даного контролю і може призвести до негативних наслідків.

З приводу аудиту то його проведення та правовий статус аудиторських органів належним чином врегульовані законодавством. Разом з цим, в аспектах фінансового контролю готівкового і безготівкового грошового обігу виникають питання забезпечення незалежності аудиторських органів по відношенню до Національного банку України.

Загалом вирішення практично всіх вказаних проблемних питань правового статусу органів фінансового контролю у сфері грошового обігу лежить у площині розробки та прийняття законопроекту «Про недержавний фінансовий контроль», нормами якого б забезпечувались функціональна, організаційна, персональна і фінансова незалежність

громадських організацій та органів внутрішнього контролю господарюючих суб'єктів, як органів недержавного фінансового контролю і регламентувався їх правовий статус. В той же час окремих змін і доповнень потребують норми законів України «Про Національний банк України» [4] і «Про банки і банківську діяльність» [5] в частині удосконалення такої складової статусу аудиторів як їх незалежність.

Список використаних джерел:

1. Фролова Е.Е. Государственный финансовый контроль в сфере денежного обращения : диссертация ... доктора юридических наук : 12.00.14 / Фролова Евгения Евгеньевна; Рос. ун-т дружбы народов.- Москва, 2011.- 488 с.
2. Михальський Ю.А. Форми реалізації фінансового контролю у сфері грошового обігу / Ю.А. Михальський // Науковий вісник херсонського державного університету. – 2016. – Вип.. 5. – Т. 2. – С. 70-72.
3. Ямненко Т.М. Сутність, значення й місце державного фінансового контролю в системі фінансового контролю грошового обігу / Т.М. Ямненко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С. 236-240.
4. Про Національний банк України : Закон України : від 20 травня 1999 року № 679-XIV// Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України: від 7 грудня 2000 року № 2121-III// Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Кузнецова Л. В., к.ю.н.

кафедра правознавства, ПУЕТ

Як відомо нормальне функціонування трудових правовідносин залежить від сприятливого психологічного клімату в колективі, який є одним з важливих факторів, що впливає на працездатність працівників. А, з метою запобігання надмірному психологічному навантаженню співробітників необхідна грамотна кадрова політика. Адже в період жорсткої конкуренції на ринку праці, викликаній політичною та економічною кризою, збільшенням рівня безробіття в

суспільстві з'являються такі негативне явище, як: мобінг, боссінг, булінг, газлайтінг.

Теоретики трудового права до причин мобінгу відносять заздрість, та перспективи збереження робочого місця співробітниками пенсійного та передпенсійного віку [4; 5]. Ще однією з причин мобінгу є бездіяльність, тобто мінімізація творчої активності, адже коли працівник займається своїми безпосередніми обов'язками йому не має часу витратити сили на з'ясування стосунків з колегами [5]. І навпаки, коли працівники не завантаженні з об'єктивних та суб'єктивних причин роботою, не зорієнтовані в своїй роботі на позитивний результат, не поділяють поглядів та пріоритетних напрямків компанії, а лише ставлять власні інтереси вищими над інтересами компанії – це є головною передумовою трудового мобінгу.

Працююча людина на роботі проводить половину свого життя і саме атмосфера в колективі впливає на якість роботи, так як основна частина робочого часу йде на інтриги і емоційні переживання. Також варто відзначити не менш важливу проблему – збиток психологічному благополуччю. Як стверджують психологи чим більше і довше мобінг-процес зачіпає сферу існування людини, тим більше обмежується свобода дій – то відповідно зростає загроза концепції особистому житті, що в свою чергу може призвести до суїцидальних наслідків.

Дослідники виводять три причини мобінгу: 1) навмисна провокація; 2) відмежування переслідування від дискримінації; 3) беззахисність та знесилення жертви.

Мобінг може бути як горизонтальним так і вертикальним. Вертикальний дослідники називають боссінгом, що має дещо інші корені, ніж звичайний мобінг. Найчастіше його причиною виступає бажання керівника віддалити від себе з різних причин наближеного раніше співробітника. Зазвичай керівник чітко і однозначно переслідує мету позбутися «неугодного» співробітника.

Боссінг – особливий різновид мобінга. У разі боссінгу за лаштунками інтриг, пов'язаних з цькуванням людей, варто ні хто інший як сам «бос» – керівник колективу, який, здавалося б, повинен навпаки сприяти створенню здорової психологічної атмосфери в своїй «команді». Тим, хто потрапляє в опалу у шефа, не позаздриш. У поєдинку з начальством вони найчастіше безсилі. Та й на підтримку з боку колег по роботі розраховувати не доводиться. Споглядаючи, як труять колегу, вони в кращому випадку мовчать. Але найчастіше уїдливо посміхаються, відверто радіють тому, що вибір боса припав – по меншій мірі, на цей раз – не на них.

Прояви боссінгу в колективі є ознакою того, що організація праці в ньому неправильна і керівник некомпетентний [4]. В умовах чітко

організованої роботи, прозорої системи оцінки показників праці мотивація для прихованого тиску пропадає. Процвітає боссінг, як правило, в колективах, де нехтується трудове законодавство та локальні нормативні акти в частині трудових правовідносин, де керівництво не вирішує конфлікти цивілізованими методами; а також де керівник з остраху втратити владу не бажає підтримувати здорової конкуренції в колективі, кар'єрного росту працівників, як складової розвитку організації.

Газлайтінг є формою психологічного насилля, головним завданням якою є прагнення заставити людину сумніватися в об'єктивному сприйнятті інформації та подій, визнати індивіда як індивіда девіантної поведінки. Газлайтінг є довготривалим стратегічним процесом, і в своїй переважній більшості застосовується до колег-конкурентів, що мають більше шансів зайняти керівну або більш оплачувану посаду. Таких працівників керівництво із залучення «слабких» підлеглих, які бояться втрати роботу внаслідок своєї некомпетентності починає переконувати, що вони надмірно хвилюються за роботу, переймаються якимись питаннями, а їх поведінка взагалі є неадекватною. Заганяючи таким чином працівника в глухий куток останній підкорюється агресору, відчуваючи неминучість виконання всіх окреслених обов'язків, висунутих йому з боку керівництва. Існує і інша модель газлайтенгу, не з боку керівника, а серед одного з колег, який має намір погіршити стосунки підлеглих з керівником, тим сам дискримінуючи колегу перед керівником на свою користь.

На сьогоднішній день в багатьох європейських країнах здійснено процедуру законодавчого врегулювання протидії мобінгу шляхом забезпечення права на справедливі та безпечні умови праці. Так, зокрема в Трудовому Кодексі Республіки Польщі поняття «мобінг» визначене як діяльність або поведінка щодо працівника або скерована проти працівника [3], що полягає в наполегливому та довготривалому переслідуванні або залякуванні працівника з метою формування в нього заниженої оцінки професійної придатності, приниження або осміювання працівника, його ізолювання або вилучення із колективу працівників. Тим же кодексом закріплено обов'язок роботодавця протидіяти мобінгу як негативному явищу в трудових відносинах.

Привертають увагу норми французького закону «Про захист працівників від морального переслідування на робочому місці», прийнятого в 2002 році [3], за яким закріплюються захист гідності працівника під час трудової діяльності, а закон «Про соціальну модернізацію» кваліфікує мобінг як неправомірне застосування влади як засобу підпорядкування і переслідування особи.

На превеликий жаль зараз в Україні відсутній реальний правовий механізм захисту жертв мобінгу, хоча Закон України «Про заходи запобігання та протидії дискримінації в Україні» [1] містить визначення «утиски», проте проект Трудового кодексу України не містить ні поняття мобінгу, ні заходів його попередження.

Таким чином, враховуючи викладене вище, постала гостра необхідність в законодавчому закріпленні проблеми подолання мобінгу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні [Електронний ресурс]: закон України, від 06.09.2012 5207-VI – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.
2. Маренич А.І. Проблеми мобінгу в трудових колективах // Вісник Університету Банківської Справи Національного Банку України. № 3 (9) грудень 2010. 326-328с.
3. Лушников М. В., Лушнікова А.М Международное трудовое право и международное право социального обеспечения. Ярославль: ЯрГУ, 2015. 248с.
4. Сачалко Б. Мобінг: все частіше українці стають жертвами цькування на роботі [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://cipo.com.ua/print.php?sect_id=10&aid=89675.
5. Сорока О. В Сутність, наслідки та профілактика мобінгу у трудових колективах [Електронний ресурс] /<http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1891/1/>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Кульчій І. О., к.держ.упр., доц.

*Полтавський національний технічний університет імені Юрія
Кондратюка (далі – ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка)*

Стратегія – визначення довготривалої мети, широкої програми дій, повсякденних завдань, загальної довготривалої лінії поведінки, основних напрямків діяльності, науково обґрунтованого розвитку реальних подій і явищ тощо [1, с. 46]. Стратегія визначає і забезпечує основний напрямок діяльності суб'єктів влади та політики. Її об'єктом є вироблення головної мети, програм на певному етапі діяльності суб'єктів політики, шляхів та засобів їхнього досягнення. В умовах демократизації громадського життя визначаються основна ланка,

головний напрямок публічної політики, черговість політичних проблем, що вирішуються.

Основним аспектом розробки та виконання будь-якої стратегії є правове регулювання. Органи державної влади, виключно в рамках правового поля, мають аналізувати розвиток управлінських процесів у публічній сфері, ідентифікувати проблеми та обґрунтовувати необхідність їх вирішення, добирати для цього необхідну та релевантну кількісну і якісну інформацію, робити обґрунтовані та неупереджені висновки.

Відповідно в нормативно-правових актах втілюються довгострокові, середньострокові, короткострокові стратегії української держави. Особливістю вказаних актів є припущення, що майбутнє обов'язково повинно бути кращим за минуле. Закони, укази, розпорядження в яких втілюються стратегічні плани розраховані на 5, 10 і більше років. Крім того при розробці нормативно-правових актів зі стратегічними планами використовують різні підходи: задовольняючий, оптимізаційний, адапційний. Самим поширеним є задовольняючий підхід, який ґрунтується на досягненні певного задовольняючого рівня. Оптимізаційний підхід використовується якщо є можливість надати кількісний показник поставленій цілі, що підвищує обґрунтованість планів. Адаптаційний підхід полягає в обов'язковому реагуванні на можливі зміни умов, що протидіятимуть реалізації планів.

Характерними рисами нормативно-правових актів зі стратегічного управління є: спрямованість на середньострокову та довгострокову перспективи; орієнтація на досягнення визначальних для організації, регіону чи громади системи цілей; органічний взаємозв'язок поставлених цілей з обсягом і структурою ресурсів, потрібних для їх досягнення (як наявних, так і створених у перспективі); врахування впливу різноманітних умов і факторів, які визначають стан об'єкта управління. Відповідно в Україні нормотворчий процес зі стратегічного управління – це систематичний процес, за допомогою якого організація, регіон чи територіальна громада прогнозує та планує свою діяльність на майбутнє.

Таким чином, практичне вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю реалізації стратегій, втілених в нормативно-правових актах, залежить від ступеня засвоєння методології і методів стратегічного управління органів державної влади. Крім цього, наявність чітко сформульованої стратегії у нормативно-правовому акті: дозволяє чітко зорієнтувати українських громадян у потрібному для органів влади напрямі розвитку держави; сприяє координації та узгодженості цілей, що у випадку виникнення протиріч дозволяє

досягнути компромісів; підвищує здатність держави до реакції на непередбачені зміни.

Список використаних джерел:

1. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.

МІСЦЕ ІНСТИТУТУ НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ У СИСТЕМІ ТРУДОВОГО ПРАВА

*Терела Г. В., к.і.н., доц.
кафедра правознавства, ПУЕТ*

Система права загалом та система трудового права, зокрема, є такими, що перебувають у постійному динамічному розвитку, з огляду на такі чинники, як стан розвитку держави і суспільства, міжнародної спільноти, доктрини права у цілому і науки трудового права, як її складової. Важливим є урахування нових підходів до праворозуміння, повернення до концепції природного права, відповідно до чого у системі права виділяють два рівні – базовий із його нормами, що концентруються у принципах права і є об'єктивним утворенням та поточний, що формується, з-поміж іншого, під впливом і суб'єктивних факторів [5, с. 11]. Намагаючись зрозуміти сутність системи права, необхідно брати до уваги і поділ права на публічне та приватне. У зв'язку з цим актуальності набуває аналіз системи трудового права України та місце в ній інституту нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. Це питання було і залишається одним із дискусійних. Суперечності викликає як сам факт приналежності такого інституту до системи трудового права, так і питання, що стосуються його сутнісних теоретико-правових характеристик.

Відомий радянський вчений І. С. Войтинський ще у 20-ті роки ХХ ст. – період формування радянської системи права, виокремлював широке застосування адміністративного нагляду за дотриманням норм трудового права як характерну ознаку радянського трудового законодавства, зараховуючи до такого не лише діяльність інспекцій праці, але й функції Народного комісаріату праці під час реєстрації колективних договорів, право органів НКП скасовувати незаконні

постанови розціночно-конфліктних комісій, примирних камер, третейських судів [2, с. 71].

Беручи за основу галузевий підхід, заснований на предметі та методі правового регулювання, ряд сучасних вчених вважають праввідносини з нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю адміністративно-правовими за своїм характером і такими, що є зовнішніми по відношенню до трудових. Так, в обґрунтування такого підходу Н. Б. Болотіна наводить наступні аргументи: 1) характерний для адміністративно-правових відносин стан підпорядкованості, у яких перебувають підконтрольні суб'єкти – роботодавці та державні органи, наділені контрольно-наглядовими повноваженнями; 2) можливість наглядового органу давати власникові (уповноваженому ним органу) владні, обов'язкові для виконання розпорядження; 3) застосування заходів адміністративної відповідальності за виявлені порушення законодавства [1, с. 835]. Як виняток, прихильники такої точки зору, виділяють інститут громадського контролю за додержанням законодавства про працю, відносячи його безпосередньо до системи трудового права, оскільки його суб'єктами є роботодавець і профспілки та їх об'єднання.

Переважна більшість учених-трудоників, з-поміж яких П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та інші, акцентуючи увагу на публічному характері нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, вважають, що норми, які регулюють такого роду відносини, є охоронними, такими, що спрямовані на забезпечення дотримання регулятивних норм трудового права, є відносинами, які тісно пов'язані із трудовими, а отже, складають особливий самостійний інститут трудового права. Більше того, не обмежуючись суто трудовими відносинами, сфера дії нагляду і контролю поширюється на усі відносини застосування праці, тому мову потрібно вести про здійснення контролю не тільки за трудовим законодавством, а за законодавством про працю, що є значно ширшим поняттям [7].

Визнаючи приналежність інституту державного нагляду (контролю) та громадського контролю за дотриманням трудового законодавства до системи трудового права, вчені М. І. Іншин, В. Л. Костюк, В. П. Мельник підкреслюють його міжгалузевий характер, що регламентується нормами як трудового, так і адміністративного права [6, с. 30].

Однією із новітніх концепцій, якої дотримуються, зокрема, вчені-трудовики М. В. Лушнікова та А. М. Лушніков є розмежування понять контроль (нагляд) за додержанням норм трудового права і трудоправовий контроль. Якщо перше із понять, маючи більш широке міжгалузеве значення, включає контроль (нагляд), що регулюється

нормами різних галузей права – конституційного, адміністративного, цивільно-процесуального, міжнародного, то трудовий контроль – вузьке галузеве поняття, пов'язане із суто трудовими та похідними від них відносинами, що передують, супроводжують і витікають із трудових, і стосується діяльності по здійсненню контролю безпосередньо суб'єктами трудового права [4, с. 5]. Відповідно порядок і засоби здійснення такого контролю мають визначатися природою трудових прав і обов'язків суб'єктів цієї галузі права. Не випадково у теорії права прийнято зміст правовідносин розкривати через обов'язки його суб'єктів, оскільки їм кореспондують, як правило, права іншого суб'єкта.

Як відомо, контроль регламентується різними галузями права, маючи свою джерельну базу та власний суб'єктний склад. Якщо для публічних галузей права характерним є державний, відомчий та муніципальний контроль, то для приватних додається ще й контроль, який здійснюється й іншими суб'єктами, зокрема сторонами договору. Інститут нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, як і галузь трудового права у цілому, носить змішаний характер, являючись «симбіозом» приватного і публічного. Це проявляється, по-перше, у тому, що контроль здійснюють як державні, так і недержавні суб'єкти. По-друге, контроль за виконанням колективних договорів і угод здійснюється безпосередньо сторонами. Загалом громадський (соціально-партнерський) контроль притаманний лише трудовому праву та слугує створенню необхідних правових умов для досягнення оптимального узгодження інтересів сторін трудових відносин, держави та територіальної громади. За часом проведення такий контроль може бути як попереднім (при складанні проекту колективного договору (угоди)), так і поточним (поточне виконання умов колективних договорів та угод) та наступним (контроль за результатами виконання договорів та угод).

Якщо враховувати, що в основу поділу права на приватне і публічне покладено інтерес, то є очевидним: належно організована діяльність суб'єктів соціального партнерства у сфері трудових відносин – профспілок, організацій роботодавців, органів державної влади та органів місцевого самоврядування по здійсненню нагляду (контролю) за додержанням норм трудового права, спрямована на забезпечення як приватного інтересу найманого працівника, так і публічного інтересу по забезпеченню соціального миру у державі.

Проілюструвати розмежування контролю і нагляду за додержанням законодавства про працю як комплексного міжгалузевого інституту та трудового контролю, який підпадає під предмет регулювання трудового права, можна на прикладі постанови Кабінету Міністрів України від 26.04.2017 р. «Деякі

питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», якою затверджено порядок та суб'єкти здійснення державного контролю та державного нагляду за додержанням законодавства про працю [3]. Державний контроль здійснюється інспекторами праці у формі інспекційних відвідувань та невідвізних інспектувань з метою перевірки дотримання роботодавцями законодавства про працю. Його суб'єктами є інспектор праці та роботодавець. Окрім того, інспектори праці можуть залучати до участі у здійсненні інспекційних відвідувань представників профспілок і роботодавці, їх організацій та об'єднань. Такий контроль безпосередньо підпадає під предмет трудового права, відноситься до організаційно-управлінських відносин, які супроводжують суто трудові відносини і спрямований на забезпечення прав працівників.

Метою державного нагляду за додержанням законодавства про працю є виявлення порушень та недоліків під час здійснення органами місцевого самоврядування, а також центральними органами виконавчої влади контрольних повноважень. Суб'єктами таких відносин є, зокрема, уповноважена посадова особа Держпраці та виконавчий орган місцевої ради. Такі відносини є адміністративними за своїм характером.

Утім такою, що заслуговує на увагу, є точка зору вченого Р. С. Мельника, який досліджуючи систему права з нових підходів до праворозуміння, доходить висновку про те, що «термін «самостійна галузь» є певною мірою абстрактною, догматичною моделлю» для виконання теоретичних завдань [5, с. 15], тому у сфері правозастосування стверджувати про повну самостійність галузі, а тим паче інституту навряд чи можливо.

Таким чином, видається обґрунтованим розуміння широкого трактування нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю як комплексного міжгалузевого інституту та вузького його значення, що зводиться до поняття трудовправового контролю. Інститут нагляду (контролю) має власні мету та предмет правового регулювання. Для контрольньо-наглядових відносин характерними є також особливі правові засоби і методи регулювання (інспекційні відвідування, перевірки, моніторинг), що ґрунтуються на поєднанні централізованого, колективно-договірного та локального правових механізмів.

Список використаних джерел:

1. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. – 5-те вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2008. – 860 с.

2. Войтинский И. Трудовое право СССР [Текст] / И. Войтинский ; Ин-т совет. права. – Москва; Ленинград : Госиздат, 1925. – 364 с.
3. Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2017 р. № 295 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 38. – Ст. 1205.
4. Лушникова М. В., Лушников А. М. Учение о трудовом контроле и надзоре: новые подходы / М. В. Лушнікова, А. М. Лушніков // Вестник трудового права и права социального обеспечения. Вып. 7 : Контроль в трудовом праве и праве социального обеспечения / под ред. А. М. Лушников, М. В. Лушниковой; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. Ярославль : ЯрГУ, 2013. – 152 с.
5. Мельник М. С. Що розуміти під системою права? / М. С. Мельник // Адміністративне право і процес. – 2012. – № 1(1). – С. 10-16.
6. Трудове право України [Текст] : підручник / [С. В. Вишновецька та ін. ; за заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка, В. П. Мельника] ; Нац. ун-т «Остроз. акад.», Навч.-наук. ін-т права ім. І. Малиновського, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Ф-т правн. наук, Київ. ін-т Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.». – 2-ге вид, перероб. і допов. – Київ : Леся, 2016. – 446 с.
7. Трудове право України: академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. [Електронний ресурс] / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.; За ред. П. Д. Пилипенка. 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 544 с. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/tryd-pravo/646-pulupenko.html>

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ І НАЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Харченко Т. О., к.і.н.

кафедра правознавства, ПУЕТ;

Посєва А. С., студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Крім найочевидніших наслідків війни – загибель людей, загальної руйнації та злиднів, погіршення економічного стану країни – війна загрожує довкіллю. Якщо запитати пересічну людину, коли війни стали впливати на природу, більшість назве ХХ століття, від сили – ХІХ. Якби ж це було так! Історія воєн – це й історія знищення природи. У ІV ст. до н.е. давньогрецький політик Солон при облозі

міста Кірра наказав отруїти річку, що призвело до масової загибелі захисників міста. Під час Першої Світової війни німецькі війська стали першими, хто застосував хімічну зброю масового ураження проти своїх ворогів. Але якщо раніше основою всіх воєн була фізична поразка військ (хоча для цього й застосовувались екологічні методи), то з другої половини XX ст. основою стратегії і тактики воюючих країн з'явилося свідоме руйнування природи на території супротивника – «екоцид». Під визначення «екоциду» згідно з міжнародним правом підпадають факти цілеспрямованого негативно впливу на природне середовище, в тому числі й під час бойових дій. Застосування хімічної зброї теж може бути розцінене як екологічний злочин у випадку масового негативного впливу на природу. У Кримінальному кодексі України (ст. 441) екоцид кваліфікується як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Норми міжнародного гуманітарного права тривалий час не містили прямого регулювання питань захисту довкілля під час війни. Лише в 1976 р. було прийнято Конвенцію про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, яка мала на меті обмеження способів ведення воєнних дій, що можуть мати наслідком зміну природних процесів, клімату тощо. Україна та Російська Федерація є сторонами згаданої Конвенції як правонаступники СРСР [1]. Також ці держави приєдналися до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію (1980 р.), яка забороняє застосовувати методи чи засоби ведення війни, що мають на меті завдати або можуть завдати широкомасштабної, довготермінової і серйозної шкоди природному середовищу [2]. Україною у 1990 р. ратифіковано Додатковий протокол до Женевських конвенцій (Протокол I, 1977 р.) щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, який вперше закріпив норми поведіння із довкіллям під час воєнних дій [3].

Останнім часом для України проблема екобезпеки актуалізувалася через війну на Сході держави. Цей регіон і до війни був глибоко проблемним з точки зору екостандартів, воєнні ж дії призвели до безпрецедентного загострення проблем довкілля. Станом на 2013 р. згідно з Державним реєстром об'єктів підвищеної небезпеки тут було зареєстровано 21 об'єкт класу підвищеної небезпеки від 1 до 2. Пошкодження будь-якого з промислових об'єктів може призвести до вибухів, руйнування складів і сховищ токсичних або сильнодіючих отруйних речовин, інших катастрофічних наслідків. Крім того, на

територіях Донецької та Луганської областей, де ведуться бойові дії, знаходиться велика кількість об'єктів природно-заповідного фонду. Тож для України виділяють такі екологічні наслідки воєнних дій: порушення екосистем та природоохоронних територій; руйнування промислових, екологічно небезпечних об'єктів; погіршення санітарно-гігієнічних показників джерел питної води; забруднення атмосферного повітря; порушення геологічного середовища. Відсутність можливостей екологічного моніторингу на Донбасі, фактична відсутність контролюючих органів не дозволяють об'єктивно оцінити шкоду, нанесену докільню за період збройного протистояння. Ризики, пов'язані з пошкодженням комунікацій, підприємств, інших об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, мають особливе значення і часто стають непрогнозованими [4].

Найважливіша екологічна функція передбачає необхідність напрацювання в сучасних умовах новітніх міжнародних документів, норми яких зобов'язували б світове співтовариство до забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів. Розуміємо, що зазначена позиція в сьогоденних умовах в Україні може видатися не зовсім своєчасною, проте, на нашу думку, необхідність вирішити наявний збройний конфлікт і водночас забезпечити екологічну безпеку жодним чином не має позбавити нас здатності планувати та прогнозувати наше майбутнє та майбутнє нашої держави в умовах миру, безпеки та стабільності.

Україна як зацікавлений суб'єкт міжнародного співробітництва, імплементувавши норми міжнародного права щодо дотримання екобезпеки під час збройних конфліктів, продовжує роботу в цьому напрямку. Зокрема, в «Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» від 23.03.2017 р. зазначено, що з метою запобігання зайвим стражданням та невинуватим жертвам серед цивільного населення, заподіяння великого і довгострокового збитку природному середовищу, пов'язаним із воєнними діями, для сторін, що воюють, встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій. До таких, зокрема, віднесені засоби впливу на природне середовище, що має довгострокові серйозні наслідки руйнації, і запалювальні засоби проти цивільного населення і цивільних об'єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву, за винятком випадків, зазначених в Основних вимогах Протоколу III «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї» до Конвенції ООН 1980 р. про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть

вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невідбиркову дію» (розділ VII) [5].

Загалом оцінюючи стан правового регулювання захисту довкілля під час воєнних дій у національному та міжнародному праві, констатуємо його фрагментарність, конкретні законодавчі акти є маловідомими, відтак наразі не доводиться вести мову про їхнє ефективне застосування сторонами конфлікту на сході України. Водночас є очевидною необхідність максимального використання найкращих міжнародно-правових практик для проведення інформаційно-роз'яснювальної, активної дипломатичної діяльності з міжнародними партнерами України та в рамках міжнародних організацій і можливого притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності за шкоду, спричинену довкіллю, внаслідок агресії проти України [6].

Список використаних джерел:

1. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 277.
2. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невідбиркову дію від 10.10.1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_266
3. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протоколу III): Закон України від 22.10.2009 р. № 1674-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41. – Ст. 27.
4. Питання діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2016 р. № 299 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248982208>.
5. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України від 23.03.2017 № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>.
6. Донбас треба рятувати від перетворення на пустелю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/donbastreba-ryatuvaty-vid-peretvorennya-na-pustelyu>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Яковенко М. О., к.ю.н.

кафедра правознавства, ПУЕТ

Сучасні стандарти захисту прав людини втілені у низці міжнародних нормативно-правових актах, що свідчить про прагнення більшості країн світу до реформування каральної політики та пошуку альтернативних шляхів врегулювання суспільних відносин у сфері застосування кримінального та кримінального процесуального права. Це зумовлює необхідність запровадження нового підходу до оновлення кримінальної юстиції через реалізацію відновного правосуддя. Саме тому одним із завдань Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до Європейських стандартів є створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів.

Відновне правосуддя є новітнім та прогресивним підходом до реакції держави на злочинні прояви в суспільстві та розв'язання конфліктів у кримінальному процесі. Значущість відновного правосуддя виражається в ефективному вирішенні кримінально-правового конфлікту.

Відновне правосуддя базується на загальноновизнаних правових засадах: законність, гуманізм, диспозитивність, рівність перед законом, повага до гідності особи. Не менш важливим для запровадження відновного правосуддя в Україні є реалізація спеціальних принципів (максимальне відновлення стану потерпілого, що існував до вчинення злочину; реальне відшкодування шкоди, завданої злочином, безпосередньо правопорушником; активна участь сторін у вирішенні кримінально-правового конфлікту на основі діалогу; добровільність; консенсус; участь представників громади) [1, с. 8].

Однією із найпоширеніших форм відновного правосуддя у кримінальному процесі поза сумнівом є медіація. Цей інститут знайшов своє втілення завдяки Рекомендації № RL99/19, прийнятій Комітетом Міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 р., проекту резолюції Економічної і соціальної Ради ООН рекомендованого комісією з попередження злочинів та кримінальному судочинству. Рекомендується декілька моделей (форм) відновного правосуддя, зокрема:

- програму примирення потерпілих і правопорушників («медіація», «посередництво», «конференції жертв і правопорушників»);
- сімейні конференції;
- «кола правосуддя» [2, с. 111].

На сьогодні всі заходи відновного правосуддя, які відбуваються в Україні, зазвичай ініціюються й утілюються в життя мережею громадських організацій та практично не мають підтримки на державному рівні з точки зору як законодавчого врегулювання, так і будь-якої технічної допомоги. Таким чином, медіація між потерпілим і правопорушником в Україні – це переважно автономний процес, що відбувається поза межами кримінального судочинства завдяки унікальним механізмам співпраці, розробленим через відсутність хоча б якоїсь нормативно-правової бази для медіації в кримінальних справах і введеним у дію угодами про співпрацю, які уклали зацікавлені сторони на місцевому рівні. Такі відновні програми є результатом пілотних ініціатив, що підтримуються в першу чергу іноземними донорами та в деяких випадках – місцевою владою [3, с. 17].

Одним із ключових елементів відновного правосуддя є запровадження окремої фігури для врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін. Підґрунтям для розвитку та втілення такої позиції у практичну площину є положення статті 56 КПК України, у якій визначено, що на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У свою чергу це може стати підставою для закриття кримінального провадження. Ми переконанні визначення такої процедури є відправною точкою для подальшого розвитку медіації в правозастосовчій діяльності правоохоронних органів. Не менш вагомим для запровадження цього інституту у кримінальному процесі є передбачення можливості укладення угоди в кримінальному провадженні, а саме: 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Примирення може бути укладено за ініціативою як потерпілого, так і підозрюваного (обвинуваченого).

Вельми актуальним для розвитку ідеї запровадження такого учасника процесу як медіатор є те, що окрім потерпілого і підозрюваного (обвинуваченого), захисника і представника, домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Однак,

процесуальний статус цієї особи наразі не встановлений, що потребує його визнання на офіційному рівні. На наш погляд, зазначена особа передусім повинна пройти належну підготовку, мати спеціальні знання та навички в сфері прикладної психології та здобути відповідну кваліфікацію, отримати сертифікат (свідоцтво), диплом встановленого зразку.

У свою чергу сторона обвинувачення не може переймати на себе функції медіатора. Вона лише зобов'язана проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, а також роз'яснити механізм його реалізації. Слідчий та прокурор при жодних умовах не може чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Таким чином, для запровадження інституту медіації в українському кримінальному процесуальному законодавстві необхідно нормативно закріпити поняття медіація. Під яким слід розуміти визначений у встановленому законом порядку процес досягнення згоди щодо відшкодування шкоди та примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) за власною ініціативою або за участю медіатора. Відповідно медіатором може бути фізична чи юридична особа, яка у встановленому законом порядку здійснює послуги щодо досягнення згоди по відшкодуванню завданої шкоди та примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

Вважаємо, такий підхід розкрис нові можливості запровадження відновного правосуддя в Україні, сприятиме гуманізації та демократизації правової системи, підвищить рівень довіри та поваги до суду та правоохоронних органів, а також значно розширить сферу застосування відновних процедур тощо.

Список використаних джерел:

1. Микитин Ю.І. Відновне правосуддя у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 27 с.
2. Семерак О.С., Семерак І.О. Відновне правосуддя в Україні в контексті нового кримінального процесуального кодексу України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. № 28. Том 3. 2014 С. 110-114.
3. Дубовик О.І. Теоретико-правові аспекти відновного правосуддя // Право і громадянське суспільство. № 2, 2015 С. 4-21.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Мисак О. І.,

*кафедра правознавства, Вінницький інститут
Університету «Україна»*

Здійснення Російською Федерацією окупації Криму, збройна агресія проти України суперечить нормам внутрішньодержавного права, а також підриває підвалини міжнародного права. Цей військовий конфлікт руйнує чи не останні елементи Вестфальської системи міжнародних відносин, що формувалася з 1648 р. за підсумками 30-тирічної війни, яка за масштабами була «світовою» війною свого часу. Головними принципами Вестфальського світового порядку, який певною мірою діє до останнього часу, є: формування та пріоритет «держав-націй», «національних інтересів» і «національного/державного суверенітету», формування балансу сил та коаліцій, обов'язковість виконання міжнародних договорів [1, с. 496-497]. Ефективним інструментом для комплексного вирішення згаданих проблем має стати можливість притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності.

У юридичній літературі міжнародно-правова відповідальність визначається, як один із видів юридичної відповідальності [2, с. 432]. У теорії права можна знайти більш широке трактування основних характеристик міжнародно-правової відповідальності, зокрема: реалізується в міжнародних правоохоронних правовідносинах між державою-порушницею, з одного боку, і потерпілою державою, з іншого боку або між державою-порушницею та групою держав; виникає слідом за вчиненням міжнародного правопорушення; полягає в застосуванні до держави-порушниці міжнародного права примусових (не превентивних) заходів; пов'язана з негативними наслідками для правопорушника; має на меті забезпечення міжнародної законності та міжнародного правопорядку [3, с.162].

Грунтовне розкриття природи соціального явища неможливо без історичного підходу до нього, без з'ясування того, коли воно виникло і як воно розвивалося. Розуміння природи міжнародної відповідальності, як і будь-якого іншого соціального феномена, багато в чому залежить від розуміння його історії, яка нерозривно пов'язана з історією права в цілому. Кожне явище являє собою єдність минулого, теперішнього і майбутнього. Спроби ігнорувати історію неминуче

ведуть до нерозуміння сутності явища і до помилок в його використанні. Неправильне тлумачення минулого тягне за собою нерозуміння справжнього і помилкову оцінку майбутнього. Міжнародно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності настає за порушення учасником міжнародних договорів взятих на себе зобов'язань. Тобто мова йде про міжнародну відповідальність за порушення юридично дійсних, правових зобов'язань. Основу функціонування такого соціально-правового явища, яким є юридична відповідальність, об'єктивно складає комплекс ідей та принципів. Також треба враховувати, що складові елементи цієї системи, збагачуючи та поглиблюючи одне одного, діалектично взаємопов'язані. Єдність у виявленні цих принципів забезпечує цілісність правового інституту відповідальності загалом, та міжнародно-правовою відповідальністю, зокрема, захищає їх природу та гарантує функціонування в суспільному житті.

Необхідно зауважити, що період формування й розвитку міжнародно-правової відповідальності до початку ХХ століття характеризувався домінуванням відповідних норм, що забезпечували захист правопорядку, вигідного лише окремим крупним державам. Ці норми припускали вирішення міжнародних конфліктів за допомогою воєнних засобів [4, с.228]. Ті чи інші зміни, що відбувалися в історії людства, безперечно істотно впливали на процес і характер формування й розвитку норм інституту міжнародно-правової відповідальності, який безпосередньо пов'язаний з функціонуванням права.

Міжнародно-правова відповідальність є частиною механізму дії права, на жаль, у світовій літературі нелегко знайти дослідження, присвячені історичним розвитком міжнародно-правової відповідальності. Причина в значній мірі вбачається в тому, що зазвичай виходять з того, що відповідальність виникає одночасно з розвитком права та міжнародним правом і настільки тісно з ним пов'язана, що не має власної історії. Ю.М.Колосов щодо міжнародно-правової відповідальності пише, що за часом свого виникнення цей інститут збігається з появою права взагалі [5, с.8].

Існує навіть думка, ніби і в стосунках між первісними племенами діяли певні правила і, отже, існувало не тільки внутрішнє право, а й міжнародне право. Між племенами укладалися угоди про мир, про спільні воєнні дії, про розмежування володінь і ін. Визнавалася певна недоторканність представників. Значення за все це було велике, оскільки без угоди про мир кожне плем'я вважало себе відданих в стані війни з іншими племенами. Відмова від визнання відповідних правил був рівносильний відмови від будь-яких, крім ворожих, відносин з сусідами, що було багате самими серйозними наслідками

Все це свідчить про те, що навіть на самих ранніх стадіях відносини між незалежними утвореннями потребували регулювання. Однак не всяке нормативне регулювання є правовим. Міжплеменні норми представляли собою необхідні для взаємодії племен елементарні правила гри, які складалися в їх практиці. Ці норми не відповідали основним характеристикам права, яке створюється владою держави. Не випадково право не існувало і всередині племен. Відомо, що не тільки міжнародне, але і національне (тобто внутрішньодержавне) право не може існувати без держави. Право є продукт суверенної влади держави [6, с. 25].

Документи свідчать про моральну вседозволеність в міждержавних відносинах того часу. У давньоіндійських Законах Ману говорилося: ворог – це ваш сусід. У зборах політичної мудрості Стародавньої Індії – Артхашастра, що належить перу напівлегендарного Каутильї (IV-III ст. До н.е.), щодо мирних договорів сказано, що вони повинні укладатися з рівними або сильнішими королями, а на слабкого короля треба нападати. Що ж стосується права, то вона розглядалася як чинне лише всередині країни, в міжнародних відносинах йому не відводилося місця. Здається, що це не випадково. Адже рівень Законів Ману був на той час досить високий [7, с. 29].

Погляд, згідно з яким право внутрішньодержавне як і міжнародне право, виникає одночасно з державою, є прикладом того, яке ігнорування специфіки явища і його історії веде до помилкової аналогії. Правова система всередині держав сформувалася набагато раніше, ніж співтовариство держав. Потреби цієї системи і викликали до життя державу і право. Держави повинні були усвідомити таку необхідність і підкоритися нормам, які мають юридичну силу. Наразі цей процес триває й досі.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка» 2003. – 688 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф. Скакун. – К.: Правова єдність: Алерта, 2014. – 524 с.
3. Рудик П.А. Теорія держави: основні теорії, концепції, підходи до вивчення: навчальний посібник / П.А. Рудик – К.: Алерта, 2015. – 288с.
4. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник / О. В. Буткевич. – К.: Ліра-К, 2013. – 416 с.
5. Колосов Ю.М. Ответственность в международном праве / Ю.М. Колосов – М.: Юридическая литература, 1975. – С. 256

6. Лукашук И.И. Право международной ответственности / И.И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 405 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум / Н. М. Крестовська, О. Ф. Цвіркун. – Х.: Одісей, 2010. – 488 с.

ПОДАТКОВЕ ПРАВО: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Сарана С. В., к.ю.н., доц.

*кафедра цивільного, господарського, адміністративного права та
правоохоронної діяльності, Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»*

Наявність у держави фінансових ресурсів у фондах різноманітного спрямування забезпечують не лише належне функціонування державного механізму, а і дає змогу належним чином виконувати державою свої функції. При цьому основну частину надходжень фінансових ресурсів до державного та місцевих бюджетів складають саме надходження від податків, зборів, платежів, які справляються на території України.

Важливо відмітити, що оподаткування створює не лише позитивний, а і негативний вплив на суспільство, адже формування фінансових ресурсів дозволяє державі виконувати свої економічні і соціальні функції, з іншого боку податковий тиск на платників, в тому числі на суб'єктів підприємницької діяльності сповільнює економічний розвиток, через збільшення фіскального навантаження на них і відповідного зменшення їх вільних фінансових ресурсів.

Прийнятий 2010 року Податковий кодекс України [1] та подальші численні зміни внесені до нього не сприяли чіткому та однозначному розумінню його норм, а відповідно і їх виконанню платниками, а задекларовані кроки по зменшенню фіскального навантаження обернулися переважно зменшенням кількості платежів, проте не бази оподаткування та відповідних ставок.

Варто відмітити, що цілий ряд науковців сферою інтересів яких виступають податкові правовідносини висловлювали цілий ряд зауважень з приводу складних механізмів оподаткування та складної структури Податкового кодексу України [1], яка ускладнює його загальне розуміння всіма платниками податків та однозначне трактування його норм, як з боку платників, так і податкових органів.

Серед таких науковців варто виокремити Ю.І. Аністратенко [2], П.В. Коломійця [3], Л.І. Колеснік [4], Л.В. Махинич [5], Н.С. Пудрик [6], Ю.М. Рогачова [7], А.М. Луцик [8] та інших, які аргументовано доводять потребу у реформуванні існуючого податкового законодавства з огляду на введення до його складу податкових режимів, у тому числі розширення спеціальних податкових режимів, унормування податкового процесу у його неюрисдикційній складовій, де останнє дасть змогу значно удосконалити адміністрування податків, зборів, платежів. За результатами наукових досліджень було запропоновано і модель регулювання податкових правовідносин на основі податкових режимів як матеріального, так і процесуального характеру [9].

Окрім вказаного необхідно зазначити, що наявність значної кількості податкових платежів ускладнює не лише сам процес оподаткування, а і створює додатковий фіскальний та адміністративний тиск на платників податків, в обов'язок яких входить не лише сплати податку, а і подання звітності, контроль за своєчасністю та повнотою сплати кожного платежу. У контексті вказаного, явно позитивним виглядає досвід Грузії Податковий кодекс [10] якої вміщує лише податок на доходи, податок на дивіденди, податок на додану вартість, акцизи, податок на нерухомість, а також мито (Податковий та Митний кодекси у Грузії є об'єднаними). Подібну до окресленої систему варто перейняти і Україні звівши кількість податкових платежів до мінімуму та відповідно зменшивши фіскальне навантаження на платників вцілому та суб'єктів господарювання, зокрема.

Отже спираючись на все вищезазначене можна дійти висновку, що тенденції розвитку податкового права на сучасному етапі правового регулювання податкових правовідносин представлені такими складовими як удосконалення оподаткування через застосування податкових режимів, в тому числі в їх процесуальному аспекті та зменшення кількості податкових платежів з метою зменшення як податкового навантаження так і оптимізації затрат часу і фінансових та трудових ресурсів на їх сплату.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Аністратенко Ю.І. Правове регулювання оподаткування малого та середнього бізнесу дисертація ... доктора юридичних наук:

- 12.00.07 / Ю.І. Аністратенко. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2017. – 461 с.
3. Коломієць П.В. Правове регулювання спеціальних податкових режимів в Україні: автореферат дисертації ... кандидата юридичних наук: 12.00.07 / П.В. Коломієць; наук. кер. Л.М. Касьяненко; Нац. ун-т держ. подат. служби України. – Ірпінь, 2013. – 22 с.
  4. Колеснік Л.І. Процесуальні режими у податковому процесі: монографія / Л.І. Колеснік; за ред. С.В. Сарани. – Riga: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018. – 153 p.
  5. Махинич Л.В. Процесуальні норми податкового права: дисертація ... кандидата юридичних наук: 12.00.07 / Л.В. Махинич. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2017. – 234 с.
  6. Пудрик Н.С. Податкове провадження: дисертація ... кандидата юридичних наук: 12.00.07 / Н.С. Пудрик. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2017. – 209 с.
  7. Рогачов Ю.М. Публічне адміністрування у сфері справляння податків і зборів в Україні: автореферат дисертації ... кандидата юридичних наук: 12.00.07 / Ю.М. Рогачов. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 20 с.
  8. Луцик А.М. Адміністративні процедури у сфері оподаткування в Україні: дисертація ... кандидата юридичних наук: 12.00.07 / А.М. Луцик. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015. – 192 с.
  9. Сарана С.В. Податкові режими в Україні: Монографія / Сарана С.В.. – Полтава: Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», 2016. – 414 с.
  10. Налоговый кодекс Грузии [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://matsne.gov.ge/ka/document/download/1043717/87/ru/pdf>

ВИДИ ІНВЕСТИЦІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стрілець Б. В.,
кафедра правознавства, ПУЕТ

Після довготривалої ратифікації та періоду тимчасового застосування, 01 вересня 2017 року Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) набула чинності у повному обсязі. Угодою про Асоціацію передбачено нормативно-

правове наближення між Україною та Європейським Союзом, зокрема, у сфері фінансових послуг, тому, відповідно, потребує гармонізації законодавства України до законодавства ЄС у сфері інвестиційної діяльності. З огляду на це, виникає необхідність у дослідженні основоположних понять та класифікацій у цій сфері.

У Номенклатурі руху капіталу, передбаченій Додатком 1 до Директиви 88/361/ЄЕС від 24 червня 1988 року про імплементацію ст. 67 Договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства [1] можна знайти перелік інвестицій, здійснюваних на території ЄС. Так, прямі інвестиції – це інвестиції всіх видів, здійснені фізичними особами чи комерційними, промисловими або фінансовими суб'єктами підприємницької діяльності, і які слугують для заснування чи підтримання тривалих і прямих зв'язків між особою, що надає капітал, і підприємцем або суб'єктом підприємницької діяльності, яким капітал є доступний з метою здійснення економічної діяльності. Ця концепція відповідно повинна розумітися в її найширшому значенні. Прямі інвестиції включають:

1) Заснування та розширення структурних підрозділів або нових суб'єктів підприємницької діяльності, що належать виключно особі, яка надає капітал, і повне придбання існуючих суб'єктів підприємницької діяльності;

2) Участь в новому чи існуючому суб'єкті підприємницької діяльності з огляду на започаткування чи підтримання тривалих економічних зв'язків.

3) Довготривалі позики з огляду на заснування чи підтримання тривалих економічних зв'язків.

4) Повторне інвестування прибутків з огляду на підтримання тривалих економічних зв'язків.

За Пояснювальною запискою до вищевказаної Директиви щодо таких суб'єктів підприємницької діяльності, які мають статус акціонерних компаній з обмеженою відповідальністю, існує доля участі в прямих інвестиціях, якщо пакет акцій, якими володіє фізична особа іншого суб'єкта підприємницької діяльності, або будь-який інший власник дає можливість акціонеру, чи то відповідно до положень національного законодавства щодо компаній з обмеженою відповідальністю чи інших, брати активну участь в управлінні компанією чи контролю над нею.

Прямі інвестиції класифікуються в першу чергу за критерієм спрямованості – здійснення резидентами прямого інвестування за кордоном і здійснення нерезидентом інвестицій в економіку приймаючої держави. Так, за критерієм суб'єкта Директива розподіляє прямі інвестиції на: прямі інвестиції на національній території,

здійснювані нерезидентами і прямі зовнішні інвестиції, здійснювані резидентами.

Наступна категорія інвестицій за Директивою – це інвестиції у нерухомість, а саме: інвестиції у нерухомість на національній території, здійснювані нерезидентами і зовнішні інвестиції у нерухомість, здійснювані резидентами. За Пояснювальною запискою до Директиви інвестиції у нерухомість включають покупку будинків і землі та спорудження будинків приватними особами для отримання прибутків або особистого користування. Ця категорія також включає права узуфрукту, сервітуту та право на спорудження.

Операції з цінними паперами на ринку цінних паперів також належать до інвестицій. Директива виділяє наступні їх види: придбання нерезидентами внутрішніх цінних паперів, якими торгують на фондовій біржі; придбання резидентами іноземних цінних паперів, якими торгують на фондовій біржі; придбання нерезидентами внутрішніх цінних паперів, якими не торгують на фондовій біржі; придбання резидентами іноземних цінних паперів, якими не торгують на фондовій біржі.

Окремий різновид інвестиційної діяльності – спільне інвестування. Директива виділяє такі типи операцій з сертифікатами інститутів спільного інвестування: придбання нерезидентами сертифікатів національних суб'єктів підприємницької діяльності, якими торгують на фондовій біржі; придбання резидентами сертифікатів іноземних суб'єктів підприємницької діяльності, якими торгують на фондовій біржі; придбання нерезидентами сертифікатів національних суб'єктів підприємницької діяльності, якими не торгують на фондовій біржі; придбання резидентами сертифікатів іноземних суб'єктів підприємницької діяльності, якими не торгують на фондовій біржі.

Окремо слід зупинитися на розмежуванні прямих та портфельних інвестицій. Прямі інвестиції слід відрізнити від портфельних інвестицій, які являють собою рух приватного капіталу для особистої вигоди, в якому елемент істотного впливу є відсутнім. Це розмежування отримало широке визнання [2, р. 47]. Суд ЄС у справі *Test Claimants in the FII Group Litigation v Commissioners of Inland Revenue (C-446/04)* [3] визначив межі розповсюдження прямих інвестицій наступним чином: до прямих інвестицій відносяться інвестиції всіх видів, зроблені фізичними або юридичними особами, промисловими або фінансовими підприємствами, які виробляються з метою встановлення або підтримки довгострокових і прямих зв'язків між особою, вкладають капітал і підприємцем або підприємством, якому даний капітал переходить у розпорядження для підтримки економічної діяльності. Суд ЄС також ухвалив, що участь в

акціонерному капіталі компанії у розмірі 25% є прямим інвестуванням. Портфельні інвестиції – це вкладення коштів в акції, облігації та інші цінні папери, випущені на ринок різними інвесторами (державою, корпораціями та приватними компаніями).

Таким чином, законодавство ЄС вирізняє декілька видів інвестицій, такі як прямі інвестиції (заснування юридичних осіб та відокремлених підрозділів, участь у вже існуючих юридичних особах), портфельні інвестиції (капіталовкладення що не дають закордонному інвестору права на управління юридичною особою), інвестиції в нерухомість, інвестиції в цінні папери (облігації, акції тощо) та ін. Також у законодавстві ЄС та практиці Суду ЄС приділяється значна увага визначенню та розмежуванню прямого інвестування та портфельного.

Список використаних джерел:

1. Council directive of 24 June 1988 for the implementation of Article 67 of the Treaty (88/361/EEC) / Official Journal of the European Communities. L 178/5. 8.7.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31988L0361:EN:HTML>
2. Koutrakos, Panos. EU International Relations Law. Hart Publishing Ltd., 2006, 542 p. – 644 p.
3. Case C-446/04 Test Claimants in the FII Group Litigation v Commissioners of Inland Revenue [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62004J0446:EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62004J0446:EN:HTML)

НЕСАНКЦІОНОВАНИЙ ДОСТУП В ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Бовкун М. В.,

магістрант спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Високотехнологічний напрям розвитку України на сьогоднішній час дозволяє застосовувати глобальні мережі передачі даних та інформаційно-телекомунікаційні системи у всіх сферах життєдіяльності суспільства та держави в цілому. Проте інформація, що обробляється в системі та програмне забезпечення, яке призначено для обробки цієї інформації стає чудовим предметом для вчинення ряду злочинів у кіберпросторі.

Один із найпоширеніших кіберзлочинів світового рівня, який набув широкого прояву на території України є несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Такий несанкціонований доступ до комп'ютерів несе загрозу для економіки та інформаційної безпеки держави.

Методологічні аспекти розслідування особливого різновиду суспільно-небезпечної та протиправної діяльності висвітлено у працях таких вчених як: Д.С. Азарова, Ю.А. Бельського, М.В. Карчевського, С.О. Орлова, В.Д. Пчолкіна, О.О. Юхна та інших, зокрема способи протидії кіберзлочинності досліджували вчені: А.Б. Венгеров, А.І. Вінберг, М.В. Вехов, В.Д. Гавловський, О.А. Гаврилов, Р.А. Калюжний, В.В. Крилов, М.М. Коваленко, Л.П. Паламарчук та інші. Проте, злочин набирає нових обертів, тема дослідження нині стає більш актуальною, тому потребує детального розгляду та вивчення не лише науковцями, а й юристами та математиками-програмістами, які мають кібернетичні знання для реалізації їх на практиці.

З кожним роком кількість виявлених злочинів вчинених у кіберпросторі збільшується на 2,5 тисяч, інструменти проникнення у систему все більш удосконалюються, середній вік кіберзловмисників знижується та і для вчинення злочину нині не потрібно мати спеціальної освіти. Статистика кіберзлочинів зареєстрованих правоохоронними органами в Україні показує, що більшість втручань в роботу електронно-обчислювальних машин здійснюється у віці від 18 до 28 років, дедалі рідше у віці від 40 до 54 років [6].

До прикладу у квітні 2018 року спеціалісти з кіберполіції викрили сайт «kamun9ka.com» в архівах якого було виявлено близько 400 файлів з даними заражених комп'ютерів з різних куточків світу, у тому числі і українських користувачів. Як виявилось адміністратором цього сайту був 16-річний мешканець Тернопільської області, який шляхом розповсюдження шкідливого програмного забезпечення викрадав акаунти та паролі від електронних гаманців і продавав на тематичних форумах [2]. Тепер молодика вирішується питання щодо оголошення йому підозри за ч.1 ст. 361 КК України.

Погоною за грішми набирають обертів організовані міжнародні хакерські мережі, які завдають чималу шкоду не лише Україні.

Згадаємо яких збитків заподіяла міжнародна кібермережа «Avalanche», яка поширювала шкідливі програми та інфікувала близько півмільйона комп'ютерів у 180 країнах світу. Збитки від семирічного функціонування такої мережі склали до кілька сотень мільйонів євро по всьому світу.

Проблема постає у тім, що незаконне втручання в роботу ЕОМ та мереж електрозв'язку виходить за межі простого отримання злочинцями високого доходу, він набуває проявів гібридної війни, основна ціль якої – порушити штатне функціонування інформаційних систем, що може дестабілізувати ситуацію в країні. Одним із прояву є здійснення масованих кібератак на центральні та регіональні органи влади, об'єкти інфраструктури, банківську, енергетичну системи, проведення активної антиукраїнської кампанії в соцмережах.

Спробою дестабілізувати ситуацію в економіці України був вірус-вимагач, що має російське походження – Petya або NotPetya, який діяв шляхом ураження персонального комп'ютера, шифрування даних на жорсткому диску та вимагання викупу за дешифрування у розмірі 300 доларів в біткойнах.

Основний удар припав на банківську сферу, у десятках державних та приватних установ повністю лягли комп'ютерні системи, через інтернет вірус потрапив у систему Кабміну, кіберполіції, МВС, мережі заправок WOG, «Укрпошти», «Нової пошти», «Укренерго», «Укргазвидобування», «Укртелекому», «Укрзалізниці», аеропорту «Бориспіль», «Київстару», Vodafone, Lifecell, «Ощадбанку», інших банків та заблокував там всі файли. Вірус також вивів з ладу комп'ютери телеканалів та інших медіа.

Україна від масштабної кібератаки недоотримала близько 10 млрд. гривень, а економічні витрати для інших країн становили 800 мільйонів доларів.

Спираючись на тогорічний досвід Україна активно продовжує вживати рішучих заходів протидії кіберзагрозам та формування національної системи кібернетичної безпеки.

У 2016 році уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію кібербезпеки України». На виконання вимог Стратегії Верховною Радою України було розроблено закон «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який набрав чинності 5 жовтня 2017 року. Закон визначає основні об'єкти кіберзахисту, принципи забезпечення кібербезпеки та створення національної системи кібербезпеки [4]. Зокрема, у січні 2018 року на базі СБ України спільно з НАТО відкрито перший Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки, ключовими можливостями якого є запобігання кібератакам, встановлення їхнього походження та формування пропозицій із протидії їм. У лютому цього року Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації відкрито Центр реагування на кіберзагрози, який порівнюють із першою лінією оборони держави від кіберагресій [1]. Активно протидіє кіберзлочинності Департамент кіберполіції, який сприяє

підрозділам Національної поліції у попередженні, виявленні та припиненні кримінальних правопорушень.

Отже, з розвитком ІТ-технологій та використання глобальної мережі передачі даних спостерігаємо стрімкий розвиток особливого різновиду суспільно-небезпечної та протиправної діяльності. Незаконний доступ до електронно-обчислюваних машин, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку завдає чималих збитків та загрожує національній безпеці держави.

Для обговорення з українською молоддю проблемних питань кіберпростору регулярно запрошуються в Україну всесвітньо відомі політики, мислителі та громадські діячі [5]. З метою удосконалення системи національної кібербезпеки Україна переймає досвід та заручається міжнародною підтримкою США, Німеччини, Естонії, розробляє нові стратегії захисту кіберпростору. Проте кожен користувач комп'ютерної мережі чи мережі електрозв'язку аби уникнути загрози повинен дотримуватись простих правил захисту свого персонального комп'ютеру та даних розміщених у кіберпросторі.

Також варто звернути увагу на те, що кібератаки спрямовані більше на блокування програмного забезпечення державних та приватних установ, тому виникає потреба у переході з уразливих операційних систем на більш захищені, як для прикладу одним із таких програмних забезпечень системи є Linux, яка має високий ступінь захисту (де вносити зміну в систему можна тільки під паролем користувача) та стійкість до вірусів на відмінну від системи Windows. Крім того, бажано запровадити інформування штатних працівників державних та приватних установ про безпечне користування корпоративною мережею, шляхом проведення відповідних бесід, лекцій, конференцій.

Вивчення цієї теми має практичне значення у науці кримінології для дослідження проблеми розслідування несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку та дасть змогу вийти на пропозиції для удосконалення законодавства та міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://academy.ssu.gov.ua/upload/file/aktualn_problemi_upravln_nnya_nformac_ucnoyu_bezpekoju_derzhavi.pdf
2. Кіберполіція викрила 16-річного хлопця у продажі викрадених аккаунтів та паролів від електронних гаманців [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-vykryla--richnogo-xlopczya-u-prodazhi-vykradenyx-akkauntiv-ta-paroliv-vid-elektronnyx-gamancziv-8648/>

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran2493#n2493>
4. Президент затвердив основні засади забезпечення кібербезпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-osnovni-zasadi-zabezpechennya-kiberbezpe-44306>
5. Публічні лекції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pinchukfund.org/ua/projects/5184/>
6. Статистика кібеозлочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dostup.pravda.com.ua/request/statistika_kibierzlochinnosti_v_2

НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ВНЕСЕННЯ ДАНИХ ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ОБУМОВЛЕНА ВРЕГУЛЮВАННЯМ ПРОЦЕСУ ЗВІЛЬНЕННЯ КЕРІВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Грицай С. О.,

*кафедра цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності, Інститут права та суспільних відносин
Університету «Україна»*

При вивченні правової природи ситуації, коли керівник юридичної особи виявив бажання звільнитися, а учасники не сприяють такому волевиявленню, встановлено наявність конкуренції норм права. І вона полягає в тому, що відносини між підприємством і керівником регулюються нормами трудового законодавства України (КЗпПУ) [1], що зокрема підтверджується у п. 1 ст. 4 ГК України [2], але вони зазнають значного впливу з боку норм господарського та цивільного законодавства, а найголовніше те, що завершальний процес публічної легалізації звільнення керівника підприємства, нормується адміністративним правом – Закон України №755-IV. Для внесення відомостей до ЄДР про керівника підприємства, а точніше зміни керівника, поряд з іншими факультативними документами, одним з профільних документів, що подається реєстратору є рішення власника підприємства або уповноваженого ним органу, про що

зазначено у п. 2 ч. 4 ст. 17 Закону №755-IV [1]. При не належній поведінці учасників підприємства, загальні збори можуть не відбутися або не буде прийнято належного рішення, – у такому випадку державний реєстратор ЄДР без належно оформленого пакету документів, у складі визначеного ч. 4 ст. 17 Закону №755-IV [1], правомірно відмовить внести дані до ЄДР, про зміну керівника підприємства.

З огляду на вказане слід обґрунтувати дану позицію та запропонувати декілька важливих висновків для розроблення обґрунтованих пропозицій до внесення змін до Закону №755-IV:

1. Дана практична та теоретична оцінка застосування у ситуації, що є предметом дослідження, дефініції визначеної у п. 13 ч. 2 ст. 9 Закон №755, – «осіб, які можуть вчиняти дії від імені юридичної особи, у тому числі підписувати договори, подавати документи для державної реєстрації тощо». Встановлено, через аналіз правових норм, що такою особою може бути як працівник так і не працівник підприємства. Кількісний склад таких осіб не обмежений. Така особа наділена наступними правами як то: підписувати договори, подавати документи для державної реєстрації. Щодо повноважень які містяться в останній фразі «тощо» та «які можуть вчиняти дії від імені юридичної особи», то вони залишаються законодавчо не визначеними, та дають простір тільки при розгляді справ у суді. Так як правило подібне трактується у вітчизняній судовій практиці, як «не вичерпний перелік повноважень», що можливо у подальшому, через декілька судових рішень вищих судових інстанцій, може привести до при рівняння осіб що досліджуються до прав керівника підприємства, при наявності його наказу або наказу іншого компетентного органу, про призначення таких осіб на посаді заступника керівника або тимчасово виконуючого обов'язки керівника. Окрім прямо визначених прав на підписання договорів, подачі документів державному реєстраторі – дана особа не вирішує цілий ряд практичних та нагальних питань, як приклад, реєстрація податкових накладних у державному електронному реєстрі податкових накладних, як складової електронного документообігу; подача звітності в електронному вигляді до податкової, у тому разі і як обов'язкова така умова до платників податків на додану вартість, низку інших питань;
2. Слід констатувати, що через моделювання практичної ситуації, що досліджується, де-юре саме дана особа (у нашому випадку, особа-керівник яка практично звільнилася по нормам КЗпПУ) буде підлягати адміністративній і кримінальній відповідальності за правопорушення, допущені в рамках діяльності підприємства.

Найчастіше підставами для притягнення до відповідальності в подібних випадках є несвоєчасна подача звітності, ухилення від сплати страхових внесків у фонди соціального страхування, не сплата податків до бюджету, не виплата заробітної плати і т.п.

3. Встановлено, що наявність в ЄДР запису про стан колишнього директора, обмежує його право, як людини, на вільний вибір праці згідно з ст. 43 Конституції України. Конкретно, людина що опинилася у ситуації, яка є об'єктом досліджень, при працевлаштуванні на вакантні посади державної служби, або обрання її в якості народного депутата, або прийняття рішення стати нотаріусом, або бажанні пройти кваліфікацію на посаду судді, а також працевлаштуватися і в комерційні організації, при перевірці повноти й вірогідності інформації про нього, відповідні співробітники кадрової служби, атестаційної чи приймальної комісії або працівники служби внутрішньої безпеки, – виявлять відомості про те, що він є керівником юридичної особи. Цей факт точно стане причиною в неможливості займати посади державної служби, судді, нотаріусу, народного депутата, і навіть може стати, з великим ступенем імовірності, причиною для відмови в прийманні на роботу і в комерційну організацію. Також такій людині буде відмовлено у отриманні допомоги по безробіттю у державній службі зайнятості населення на підставі пп. 2 п. 7 Порядку №198 [4], а саме через «встановлення факту зайнятості особи, у тому числі отримання повідомлення роботодавця про працевлаштування особи»;

Підсумовуючи можна обґрунтовано стверджувати, що процес адміністративного регулювання зміни даних у ЄДР, при звільненні керівників за власним бажанням, є нагальним і повинен бути негайно врегульованим. Концепція даного врегулювання передбачає внесення змін у норми адміністративної процедури визначеної у Законі №755-IV, і вони повинні бути направлені на встановлення більш одностороннього порядку дій з боку директора, що має намір звільнитися, як і визначено у Кодексі законів про працю і Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
4. Про затвердження Порядку реєстрації, переєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу: Постанова Кабінету міністрів України від 20 березня 2013 р. № 198 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/198-2013-%D0%BF>

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Дем'янова П. В.,

учениця 9-Б класу Полтавської спеціалізованої школи I-III ступенів № 3; Полтавського територіального відділення МАН України

Питання інформаційної безпеки в умовах становлення інформаційного суспільства набуває особливого значення. Водночас тривалий час цьому питанню належна увага з боку держави не приділялася.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності відокремлення права на інформаційну безпеку особи як самостійного інформаційного права та визначення механізму його забезпечення в Україні.

Завданням є дослідження права на інформаційну безпеку та його складових як самостійного інформаційного права особи.

У процесі проведеного дослідження проаналізовано національне законодавство у галузі інформаційної безпеки та наявну наукову літературу з зазначеного питання, розкрито нормативно-правове та організаційно-правове забезпечення права на інформаційну безпеку.

Визначення поняття інформаційної безпеки, яке відповідає сучасним вимогам було запроваджено у 2007 році Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». Відповідно до цього Закону інформаційна безпека визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване

розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

До цього часу поняття інформаційної безпеки розглядалося переважно крізь призму необхідності захисту самої інформації як самоцілі. Пізніше прийшло усвідомлення того, що не лише інформація має бути об'єктом захисту для забезпечення безпеки (відсутності загроз), але, передусім, особа, суспільство і держава. Виникає поняття інформаційно-психологічної безпеки.

Грунтовне дослідження питання інформаційної безпеки неможливе без аналізу поняття «інформації» в усій його багатогранності, як у відповідності до законодавства України, так і відповідно до поглядів науковців. Слід відмітити, що законодавче визначення цього поняття еволюціонувало і було приведено у відповідність до вимог часу. У 2011 році Закону України «Про інформацію» було викладено у новій редакції. Саме тоді у законодавство було запроваджено сучасне легальне визначення інформації як будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. У попередньому визначенні наголошувалося на необхідності документованості або публічного оголошення відомостей для визнання їх інформацією. Згадка про можливість відображення інформації в електронному вигляді, безумовно, є даниною часу, але слід звернути увагу й на те, що загалом сучасне визначення інформації стало більш широким.

Одним із важливих аспектів забезпечення інформаційної безпеки особи є забезпечення реалізації права на інформацію. У процесі дослідження було проаналізовано його складові, до яких можна віднести право на збирання, обробку, зберігання, поширення інформації тощо.

На думку Б. А. Кормича проблема балансу між інформаційними свободами людини і необхідністю державного втручання в інформаційні відносини є ключовою для ефективного захисту інформаційної безпеки [3, с. 134].

Віднайти цей баланс доволі складно. Крім того, розділова смуга змінюється залежно від суспільно-історичних умов. Зокрема, як показує вітчизняна практика, в умовах загроз національній безпеці держава схильна обмежувати інформаційні права громадян на користь інформаційної безпеки держави і суспільства). Однак державне регулювання інформаційної сфери можливо лише через встановлення правових норм, що не суперечать змістові прав людини і забезпечують оптимальну взаємодію державних і недержавних інституцій. Таким чином, можна обґрунтовано стверджувати про

самостійність права на інформаційну безпеку у системі інформаційних прав.

Список використаних джерел:

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ у редакції ЗУ № N 2938-VI від 13.01.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 313
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 року № 537-V // Відомості Верховної Ради України – 2007. – № 12. – Ст. 102.
3. Кормич Б. А. Інформаційне право : підручник для студентів вузів / Б. А. Кормич. – Х. : Бурун і К, 2011. – 334 с.

ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Журавльова К. В.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Правова природа фінансово-правової відповідальності є одним із дискусійних питань у правовій науці України, що зумовлено її відносною новизною. Різні точки зору викликає як сам факт виокремлення такого виду юридичної відповідальності, так і сутність фінансових санкцій. Загалом у сучасній науці фінансового права можна виділити два основних підходи до визначення природи фінансово-правової відповідальності. Такі вчені, як Є. С. Белінський, А. П. Альохін Л. Ю. Кроліс, є прихильниками позиції про те, що фінансово-правова відповідальність виступає не особливим видом юридичної відповідальності, а є лише різновидом адміністративної. Натомість такі науковці, як, В. Р. Берник, Г. С. Гуревич, М. В. Карасьова виокремлюють фінансово-правову відповідальність у самостійний вид юридичної відповідальності, що не виключає, проте, наявності спільних ознак останньої із адміністративною відповідальністю [1, с. 207]. Окрім того, в рамках фінансово-правової відповідальності ряд вчених виділяють як її підвиди податкову та бюджетну відповідальність, співвідносячи їх як родові і видові поняття [4, с. 27].

Наявність численних доктринальних визначень фінансово-правової відповідальності, спричинене, зокрема, відсутністю єдиного законодавчо-закріпленого трактування, засвідчує трансформацію різних концепцій та наукових підходів до виділення її видових ознак.

Маючи загальні ознаки, притаманні будь-якому виду юридичної відповідальності, фінансово-правова відповідальність має риси, притаманні саме їй, що пов'язано зі специфікою предмета правового регулювання фінансово-правових норм, а саме: 1) публічно-майновий характер. Публічний характер полягає у заподіянні збитків публічним інтересам у сфері фінансової діяльності; майновий – у державно-правовому впливі на економічні інтереси суб'єктів, що скоїли фінансове правопорушення; 2) реалізація в рамках особливого охоронного правовідношення; 3) сукупність специфічних нормативної, фактичної та процесуальної підстави; 4) поєднання компенсаційної та каральної мети; 5) спрямованість на відшкодування державі і органам місцевого самоврядування заподіяних правопорушенням збитків; 6) переважно грошова форма відшкодування завданих правопорушенням збитків (застосування покарання до правопорушника відбувається теж переважно у грошовій формі); 7) наявність притаманних суто фінансово-правовій відповідальності санкцій – штрафу і пені [2, с. 321].

Найчастіше фінансова відповідальність пов'язана із податковими правопорушеннями. Не випадково саме у Податковому кодексі України вперше на нормативному рівні закріплено фінансову відповідальність.

Що стосується правової природи фінансово-правової відповідальності за порушення податкового законодавства (податкової відповідальності), то у науковій літературі розмежовують її розуміння у широкому та вузькому сенсі. Широке трактування передбачає бачення останньої як комплексного міжгалузевого інституту, що включає окремі субінститути, під якими розуміють сукупність правових норм, які регулюють фінансові, податкові та адміністративні деліктні відносини. У вузькому розумінні під податковою відповідальністю розуміють застосування суто фінансових санкцій, а її заходи регулюються фінансовим, адміністративним чи податковим правом з огляду на бачення науковцями галузевого поділу системи права [3, с. 150-151].

До видових ознак фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства можна віднести: 1) особливе поєднання приватного та публічного інтересу в межах відносин податкової відповідальності; 2) наявність власних нормативно закріплених фінансово-правових санкцій; 3) сукупність специфічних нормативної підстави (визначеність Податковим кодексом України), фактичної підстави (податкове правопорушення); процесуальної підстави (особливий порядок притягнення до податкової відповідальності).

Фінансова відповідальність застосовується у вигляді двох санкцій – штрафу та пені. Відповідно до п. п. 14.1.265 п. 14.1 ст. 14

Податкового кодексу України – штрафна санкція (фінансова санкція, штраф) – це плата у вигляді фіксованої суми та/або у вигляді відсотків, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, контроль за дотриманням яких покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності [5]. Використання законодавцем терміна «штрафна санкція» видається дещо обтяжливим, якщо брати до уваги те, що власне штраф за своєю природою і є санкцією [4, с. 27].

На жаль, у фінансовому законодавстві України не міститься поняття фінансової пені. У науковій літературі під фінансовою пенею розуміють грошову суму, яку учасник фінансових відносин повинен виплатити у випадку порушення термінів сплати певних грошових сум, установлених діючим законодавством у сфері податкових, бюджетних, банківських та інших фінансових відносин [6, с. 127].

Відповідно до ст. 111 ПК України фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені. Зі змісту цієї норми можна зробити висновок, що за одне правопорушення можливим видається застосування одночасно і штрафу, і пені. Це, на перший погляд, суперечить приписам ст. 61 Конституції України про те, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Але ніякого сумніву немає, адже в ознаках фінансової відповідальності ми згадували, що вона поєднує компенсаційну та каральну мету. Слід також враховувати, що пеня традиційно розглядається як спосіб забезпечення обов'язку. У разі вчинення платником податків двох або більше порушень законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, штрафні (фінансові) санкції (штрафи) застосовуються за кожне вчинене разове та триваюче порушення окремо.

Таким чином, характерною особливістю фінансово-правової відповідальності за порушення податкового законодавства є застосування, окрім штрафних, правовідновлювальних санкцій, які спрямовані на забезпечення виконання податкового обов'язку, а також на компенсацію шкоди, завданої публічним інтересам у сфері фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Карапейчик Я. І. Фінансова відповідальність як категорія фінансового права. Позитивний та негативний (ретроспективний) аспекти [Електронний ресурс] / Я. І. Карапейчик // Вісник

- Маріупольського державного університету. Сер. : Право. – 2013. – Вип. 5. – С. 207-210. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2013_5_39
2. Кучерявенко М. П. Фінансове право: підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. П. Кучерявенка. – Харків : Право, – 2013. – 400 с.
  3. Літвінцева А. Фінансова відповідальність за порушення податкового законодавства [Електронний ресурс] / А. Літвінцева // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 6. – С. 150-154. – Режим доступу: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/06/31.pdf>
  4. Онищук Н. Ю. Відповідальність за порушення податкового законодавства [Електронний ресурс] / Н. Ю. Онищук // Фінансове право. – 2012. – № 2. – С. 27-29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fp_2012_2_9
  5. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92 (10.12.2010). – Т. 1. – Ст. 3248.
  6. Туркіна Н. В. Поняття і специфіка фінансово-правових санкцій [Електронний ресурс] / Н. В. Туркіна // Право і Безпека. – 2002. – № 1. – С. 125-129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2002_1_30

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ НЕОБАНКІНГУ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЄС

Загребя І. О.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Наразі основною рушійною силою є технологічний прогрес, котрий приводить до змін у всіх сферах суспільного життя. Однією з таких сфер є фінанси, а одним із новітніх явищ у фінансовій сфері є «фінтех». Як вказує С. Паперник, у широкому значенні фінтех – це технології, які використовуються в секторі фінансових послуг, в основному самими фінансовими установами [4].

Необанки – це різновид фінтех-компаній. Також їх іменують «інтернет-банками», «цифровими банками», «мобільними банками», «віртуальними банками» тощо. Необанк – це компанія, яка забезпечує банківський і платіжний сервіс без традиційної інфраструктури банківських відділень [3]. У світі вже існує безліч необанків, що

отримали визнання і надають послуги протягом років (AtomBank, WeNank, Simple, N26, Tandem Bank та ін.).

Користувачів приваблюють декілька переваг небанків. По-перше, це легкість відкриття банківського рахунку. Небанки створюються на нових технологічних онлайн-платформах (наприклад, як мобільні додатки), тому кожен хто має доступ до мережі Інтернет, може відкрити рахунок і провадити банківські і платіжні операції. По-друге, це мобільність. З будь-якої країни особа може розраховуватись за допомогою класичної або віртуальної платіжної картки, робити грошові перекази. По-третє, це спрощення системи консультування. Якщо виникає питання щодо відкриття, користування, закриття рахунку, клієнт звичайного банку має відвідати одне з відділень для отримання консультації. В разі ж співпраці з небанком, все вирішується в онлайн-режимі.

Фактично в Україні існує декілька банків, які надають свої послуги онлайн, в тому числі через мобільні додатки. Але в розвинутих країнах послуги небанкінгу, такі як відкриття та обслуговування рахунків, випуск карток, можуть надаватися не лише банками, але й іншими фінансовими установами. В Україні – це виключно діяльність банків, що не дає розвиватися багатьом стартапам з огляду на складність і необхідність крупного капіталу для створення банку.

09 листопада 2017 р. на розгляд Верховній Раді України було подано Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів» (далі – Законопроект). Цей Законопроект покликаний врегулювати особливості умов та порядок обігу електронних грошей. Поняття небанкінгу Законопроект не містить, але з'являється такий термін, як платіжна установа. Так, платіжна установа – юридична особа, що не є банком, яка отримала ліцензію Національного банку України на відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів та переказ коштів або ліцензію Національного банку України на переказ коштів без відкриття рахунків [2]. Після внесення змін, відповідно до висновку Головного науково-експертного управління від 26.02.2018 р., Законопроект знову буде поданий на розгляд і за повної відповідності всім вимогам може бути прийнятий. Такий Закон відкриє нові можливості як для стартаперів, що зацікавлені у відкритті інтернет-банків, так і для майбутніх користувачів цих послуг. Одним із поштовхів для створення Законопроекту був наданий Payment services Directive 2 EU 2015/2366 (Директива про платіжні системи 2, далі – PSD2), що в новій редакції більш лояльно відноситься до небанків і надає для них широкий спектр можливостей.

Термін «платіжна установа» був запозичений із директиви, яка діяла у ЄС до набуття чинності PSD2 (PSD1) для визначення небанківських установ, що можуть офіційно надавати фінансові послуги відповідно до виду ліцензії, котру отримали (на відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів та переказ коштів / на переказ коштів без відкриття рахунків) [2].

PSD2 точно визначає перелік послуг, котрі можуть надавати платіжні установи, а Законопроект говорить, що «платіжні установи мають право провадити окремі банківські операції на підставі ліцензії на відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів та переказ коштів». (не знайшов у законопроекті) Вважаємо за необхідне уточнити, які саме банківські операції можуть провадити платіжні установи.

Багато осіб мають рахунки в двох і більше банках. Щоб спростити доступ до цих рахунків, вважаємо за доцільне запровадити Службу, котра називається за Директивою як «Служба надання інформації про рахунки» (Account Information Service Provider или AISP). З її допомогою інформацію з різних банків можна буде переглядати на одному інтернет-порталі. Звісно, необхідно буде встановити пруденційний режим задля збереження нерозголошення особистої інформації користувачів у встановленому законодавством порядку. Також, слід ввести обов'язкову реєстрацію банків та платіжних установ у системі Служби надання інформації про рахунки.

Також, наразі є тенденції до запровадження блокчейн-банкінгу. Іспанський банк BBVA став першим банком, що видав кредит за допомогою технології блокчейн [7]. Повідомляється, що видача кредиту у такий спосіб скоротила час переговорів з «днів на години». Blockchain – це децентралізована система зберігання даних або цифровий реєстр транзакцій, угод, контрактів. Вона складається з набору записів. Головна відмінність і незаперечна перевага – те, що цей реєстр не зберігається в одному місці. Він розподілений серед кількох сотень і навіть тисяч комп'ютерів у всьому світі. Будь-який користувач цієї мережі може мати вільний доступ до актуальної версії реєстру, що робить його прозорим абсолютно для всіх учасників [5, 6].

Використовуючи Директиву про платіжні системи, ми вважаємо за доцільне внести необхідні зміни до законодавства задля органічного функціонування державного апарату, нормативної бази та фінтех-новинок, щоб кожна з цих сфер була надійно упорядкованою відповідно до вимог сучасності та надавала можливості для розвитку стартапів у сфері необанкінгу.

Список використаних джерел:

1. Payment services (PSD 2) Directive (EU) 2015/2366. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/law/payment-services-psd-2-directive-eu-2015-2366_en
2. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання переказу коштів» № 5361 від 04.11.2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62847
3. Паперник С. Фінтех та Україна: Банк у кишені [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://evris.law/uk/bank-u-kisheni/>
4. Паперник С. Фінтех та Україна: Що таке фінтех [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://evris.law/uk/stattja-finteh-ta-ukraina-shho-take-finteh/>
5. Літошенко А. В. Технологія blockchain: переваги та неочевидні можливості використання у різних галузях [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2017/20.pdf
6. What is Blockchain Technology? A Step-by-Step Guide For Beginners [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://medium.com/@coingraphIO/what-is-blockchain-technology-a-step-by-step-guide-for-beginners-a7ddaa57e5e1>
7. Spanish BBVA Becomes First Global Bank To Issue Loan Using Blockchain [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cointelegraph.com/news/spanish-bbva-becomes-first-global-bank-to-issue-loan-using-blockchain>

ФОРМИ ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ

Котюк Є. О.,

студент спеціальності 081 Право, ПУЕТ

На даному етапі незалежності Україна перебуває в досить нестабільній економічній і соціальній ситуації. Низький економічний і соціальний рівні, породжують таке негативне явище, як корупція. Так, на 2016 рік, відповідно до даних міжнародної неурядової організації Transparency International Україна посідає 144 місце серед 177 держав.

Україна стабільно залишається в групі «підвищеного ризику», при цьому, в Україні діє 11 органів компетенцією яких є запобігання та протидія корупції; діють електронні реєстри майна публічних службовців; створений відповідно до Закону України «Про

запобігання корупції» Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення.

Корупція з кожним днем дужче пронизує різні сфери життя, що перешкоджає нормальному розвитку суспільства, відлякує іноземні інвестиції, розтрачують кошти Державного бюджету, сприяє розвитку тійової економіки, наслідком якої є ненадходження до бюджету податків.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупція – це використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Велику роль, також відіграє сприйняття корупції населенням, як зазначає К. Ю. Хусанова: «сьогодні, можна констатувати зміцнення в суспільстві стереотипів терпимого ставлення до корупції, що послаблює здатність громадян до активної участі в антикорупційних діях».

На даний час, один з найбільших рівнів корупції, який завдає значної шкоди національним інтересам – це заволодіння коштами при проведенні публічних закупівель. Процес здійснення публічних закупівель можна поділити на такі етапи: 1) підготовка замовлення; 2) оголошення замовлення; 3) конкурентний відбір; 4) виконання контрактів. На кожному з етапів, існують ризики щодо дій пов'язаних зі зловживанням службовим становищем.

Найпоширенішою формою корупційних зловживань у сфері публічних закупівель, є закупівля товару у задалегідь визначеного виробника, як правило посадовою особою державного підприємства (замовника) і підприємства-виробника є одна особа, або наближені особи. Далі, підприємство-виробник поставляє продукцію з значно заниженими показниками якості, чим усуває значні витрати і далі, кошти діляться між посадовою особою державного підприємства і підприємства-виробника.

Слід зазначити, що вагомим кроком до подолання корупції у цій сфері стало прийняття Закону України «Про публічні закупівлі», це зробило тендери більш прозорими, проте, нажаль значний рівень корупції просліджується і надалі.

Так, зловживання службовим становищем, починається уже з моменту розміщення інформації про проведення публічних торгів. В даному випадку, це проявляється у встановленні досить чітких вимог

до виробника, яким відповідає, лише один виробник. Також, О. П. Тараненко сюди відносить розробку технічних умов або технічних завдань з метою сприяння продажу певного продукту чи послуги або недопущення до участі в торгах потенційних учасників. Під час формування предмету закупівлі і вимог до виробника існують ризики, що виробник певної продукції пропонує неправомірну винагороду представникам замовника, відповідальним за формування замовлень на закупівлю, за включення у замовлення на закупівлю продукції саме його виробництва.

Отже, на нашу думку, вчинення корупційних правопорушень у сфері публічних закупівель можна класифікувати за етапом публічної закупівлі: 1) етап підготовки і оголошення. Ці етапи характеризуються заздалегідь визначеним виробником. Як ми зазначали вище, таким виробником можуть бути наближені до керівника державного підприємства особи або він сам може бути власником підприємства – виробника. При оголошенні інформації, наявність факту вчинення правопорушення або його підготовки, свідчить встановлення чітких конкурентних вимог, яким відповідає лише один виробник або розробка таких технічних умов, з метою усунення конкуренції. Таким чином, на даному етапі, можливе вчинення таких правопорушень, як зловживання службовим становищем з метою одержання неправомірної вигоди (ст. 364 КК України), коли особа розробляє такі вимоги, яким буде відповідати лише одне підприємство, власником якого є ця особа. Також, під час підготовки можливе одержання службовою особою неправомірної вигоди, коли посадова особа юридичної особи приватного права надає неправомірну вигоду посадовій особі юридичної особи публічного права для того, щоб останній включив в умови такі вимоги, яким відповідатиме його продукція. 2) Етап конкурентного відбору. На цьому етапі проявляється неправомірне визначення переможця, необґрунтоване відхилення учасників. На даному етапі також можливе вчинення кримінальних правопорушень передбачених ст. ст. 364, 368 КК України. Зокрема, неправомірне визначення переможця та необґрунтоване відхилення учасників може свідчити про вчинення правопорушень ще на попередніх стадіях, а данні дії на стадії відбору є лише завершальною стадією злочину. 3) Етап виконання контрактів. Цей етап характеризується наявністю товарів, які не відповідають встановленим вимогам, зокрема це товари низької якості і досить висока ціна за такі товари.

На нашу думку етап виконання контракту є лише наслідком вчинення кримінального правопорушення і його проявом, оскільки найбільші корупційні ризики виникають з моменту підготовки і оголошення, коли є загроза отримання неправомірної вигоди

розпорядником коштів для того, щоб останній включив вимоги, яким найбільше відповідав виробник. Так, при підготовці замовлення представник виробника надає неправомірну вигоду розпоряднику публічних коштів, останній конкретно описує вимоги і предмет закупівлі, яким відповідає лише один виробник, далі його визначає переможцем і останній виконує контракт (поставляє продукцію, яка за якістю не відповідає ціні).

Таким чином, в даній роботі, ми розглянули такі об'єктивні прояви корупції під час публічних закупівель, як зловживання службовим становищем з метою одержання неправомірної вигоди службовою особою і одержання службовою особою неправомірної вигоди.

Проте, також слід додати, що під час публічних закупівель, правопорушення вчиняються не лише з боку розпорядника коштів, але й з боку посадових осіб юридичних осіб приватного права. Зокрема, це такі правопорушення, як: 1) обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України); 2) підкуп службової особи юридичної особи приватного права. Найбільш поширеним з них є змова між учасниками закупівельних процедур з метою отримання переваги одним із них. Сутність таких змов полягає в тому, що конкуренти ще до проведення торгів домовляються про те, хто саме представить «найкращу» пропозицію для отримання контракту. Іноді потенційні учасники взагалі утримуються від надання тендерних пропозицій, але частіше вони надають пропозиції із свідомо завищеними цінами або заниженими якісними показниками.

УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Курило В. В.,

студент спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Питання аналізу впливу основних світових тенденцій на розвиток ефективної системи банківського регулювання і нагляду в Україні на сьогодні є вкрай актуальним і привертає до себе значну увагу науковців. Це зумовлює необхідність більш детального дослідження основних тенденцій удосконалення системи банківського нагляду в Україні.

Нерозв'язаними в теоретичному і практичному плані залишаються проблеми формулювання нових правил і підходів до здійснення банківського нагляду в Україні, відсутня чітка стратегія розвитку банківського нагляду в напрямі адаптації до вимог міжнародної банківської практики.

Значний внесок у розвиток питання щодо вдосконалення банківського нагляду привнесли вітчизняні науковці, такі як: З. Васильченко, О. Вовчак, І. Дьяконова, А. Кузнєцова, І. Лютий, О. Любунь, В. Міщенко, А. Мороз, С. Науменкова, П. Нікіфоров, Л. Примостка, К. Раєвський, і зарубіжних – Д. Даймонда, П. Роуз, С. Фроста, Р. Чаркхема та ін.

Метою дослідження є поглиблення теоретичних і методичних засад щодо удосконалення ефективної системи банківського нагляду та аналіз впливу світових тенденцій на розвиток банківського нагляду в Україні, а саме їх практичне впровадження в законодавство України.

Банківський нагляд на сучасному етапі – це моніторинг усіх видів ризиків, притаманних банківській діяльності, з метою зведення до мінімуму насамперед системного ризику, тобто запобігання ланцюговій реакції, за якої крах одного або кількох банків може спричинити кризу всієї банківської системи [4, с.279].

Ефективність вітчизняного банківського нагляду залежить від відповідності його Основним принципам ефективного банківського нагляду, які були розроблені Базельським комітетом у 2010-2011 рр. з метою зміцнення фінансової стабільності в усьому світі. Встановлено, що сьогодні в Україні повної відповідності досягнуто по 11 принципам, зокрема: контроль істотної участі у власності банку; встановлення критеріїв інвестиційної діяльності банків; вимоги щодо достатності капіталу; контроль кредитування банками пов'язаних осіб; організація внутрішнього контролю та аудиту; повноваження щодо застосування заходів впливу; глобальний сукупний нагляд за міжнародною діяльністю тощо [4].

Розвиток банківської системи України навряд чи можна вважати еволюційним процесом. Величезний прорив у галузі техніки та технологій банківської справи відбувався на тлі дуже інтенсивної інтеграції до світової фінансової системи. Можна констатувати факт, що для сучасного українського банку є актуальними ті самі проблеми банківського нагляду, що й для будь-якої європейської фінансової установи. Проблем цих чимало.

Міжнародна практика здійснення банківського нагляду не є статичною – вона постійно розвивається, доповнюється новими методами і підходами, оновлюється її інструментарій. Звичайно, Національний банк надає значну увагу цим процесам з метою вивчення можливостей запровадження новітніх підходів і подальшого вдосконалення системи банківського нагляду в Україні [3, с.101].

З метою попередження криз і підвищення рівня фінансової стабільності в липні 2010 р. Конгрес США ухвалив закон про реформування фінансового сектору, відомий як закон Додда–Френка (Dodd–Frank Act), дія якого поширюється на банки, інвестиційні

компанії та рейтингові агентства [1, с.67]. Закон суттєво обмежує інвестування банками, учасниками системи страхування вкладів, у хедж-фонди і фонди прямих інвестицій, здійснення банками операцій на ринку деривативів. Основні положення закону стосуються посилення моніторингу системних ризиків і створення механізмів їхнього подолання, підвищення захисту прав споживачів фінансових послуг, встановлення жорстких вимог до капіталу та ліквідності банків, перенесення потенційних втрат від криз з платників податків на учасників ринку, розширення повноважень Федеральної резервної системи (ФРС) і підвищення її відповідальності, централізації нагляду та уніфікації фінансового регулювання [2, с.19].

Закон регулює процес управління системними ризиками на основі централізації нагляду, чіткого розмежування повноважень і підвищення ролі й відповідальності ФРС. Введення подібного закону в дію цього є важливим кроком для стабілізації фінансових систем не тільки для США, а й для України.

Таким чином, необхідність створення ефективної системи банківського нагляду визначається ключовою роллю банків у грошово-кредитній системі України та специфікою їх діяльності як комерційних структур. Стратегічними напрямками наглядової політики на найближчу перспективу повинно бути:

1. Поступове впровадження нагляду на основі оцінки ризиків. Це головний напрям стратегії банківського нагляду, який передбачає акцентування нагляду на оцінці всіх істотних ризиків банку та якості управління ними.

2. Підвищення рівня корпоративного управління в банках та відповідності його міжнародним стандартам.

3. Підвищення вимог до прозорості банків, включаючи прозорість структури, власності та розкриття інформації про діяльність банку, та його ризики.

4. Впровадження принципів консолідованого нагляду, що передбачає необхідність розуміння ризиків у широкому аспекті – в масштабах усієї банківської групи, до якої належить банк.

5. Започаткування роботи щодо підготовки до запровадження вимог Базеля.

6. Прийняття відповідного нормативно-правового акту з урахуванням особливостей банківського нагляду в Україні.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук А. В. Історія виникнення та науково-теоретичний аналіз банківського нагляду [Електронний ресурс] / А. В. Андрійчук // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2013. – № 1. – С. 64-69. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2013_1_15

2. Балянт Г. Особливості організації системи банківського нагляду, регулювання та контролю у Сполучених Штатах Америки [Електронний ресурс] / Г. Балянт // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2013. – Вип. 18. – С. 17-24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2013_18_5
3. Новікова Т. В. Основні тенденції вдосконалення системи банківського регулювання і нагляду в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Новікова, Т. С. Кузнецова // Вісник Університету банківської справи. – 2015. – № 2. – С. 98–102. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2015_2_18
4. Романик О. Р. Вдосконалення банківського нагляду і регулювання діяльності вітчизняних банків відповідно до міжнародних стандартів [Електронний ресурс] / О. Р. Романик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.17. – С. 278-285. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Мантій І. О.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Одним із завдань бюджетного процесу є забезпечення керованого і передбачуваного впливу на зміст бюджету, в результаті якого співвідношення бюджетних доходів і видатків відповідає фінансовій політиці держави. Організація бюджетного процесу потребує вибору раціональних схем взаємодії його учасників, удосконалення методів складання та виконання бюджету і здійснення бюджетного контролю. Саме тому питання удосконалення бюджетної системи та є надзвичайно важливим. Бюджетна система України на сучасному етапі свого існування функціонує в умовах нестабільної світової й національної економіки, незадовільної протягом останніх років соціально-економічної ситуації в країні та за її межами. Незважаючи на постійне вдосконалення бюджетного законодавства, нині існує чимало дискусійних і суперечливих норм, які потребують науково-правової оцінки. Дану тему досліджували багато науковців, такі як К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва, О. М. Бандурки та О. П. Гетманець; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик, Роль В. Ф., Сергієнко В. В., Попова С. М., Пасічник Ю.В.

Метою дослідження є виявлення проблем правового регулювання бюджетної системи України.

Україна як член Ради Європи приєдналась і ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування, що накладає на державу зобов'язання уніфікувати національну систему бюджетного регулювання відповідно до європейської практики та принципів. Як свідчить загальносвітовий досвід, раціональна організація фінансів на місцевому рівні є дуже непростю справою. Так, згідно з висновками експертів Ради Європи, більшість країн, що ратифікували хартію, мають серйозні труднощі з впровадженням її вимог, а тому не завжди дотримуються її основних принципів.

Бюджетну систему держави визначають як сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами і формуються на єдиних принципах під впливом державного устрою й адміністративно-територіального поділу країни. Отже, згідно з Бюджетним кодексом України, бюджетна система – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права. Залежно від адміністративно-територіального устрою (унітарного чи федеративного) розрізняють рівні бюджетних систем. Бюджетні системи різних країн відрізняються структурою та кількістю окремих видів бюджетів[18, с.147].

Як відомо, в Україні бюджетну систему побудовано с урахуванням закріпленого Конституцією України адміністративно-територіального устрою країни, та вона складається з державного бюджету України та місцевих бюджетів, які, у свою чергу, поділяються на: бюджет Автономної Республіки Крим; обласні бюджети; районні бюджети; бюджети місцевого самоврядування (територіальних громад).

У зарубіжних країнах з унітарним державним устроєм бюджетна система є сукупністю бюджетів усіх територіально-адміністративних одиниць і складається з двох ланок: державного бюджету і бюджетів місцевих органів самоврядування. Наприклад, бюджетна система Японії складається з державного бюджету, бюджетів 47 префектур і 3255 муніципалітетів; у Франції бюджетна система складається з центрального бюджету і бюджетів 95 департаментів та близько 38 тис. комун.

Слід відзначити, що впродовж декількох останніх десятиліть у світовій практиці поширюється тенденція до посилення децентралізації та автономії органів місцевого самоврядування, а відтак, – і локалізації в них бюджетних коштів. Наміри децентралізації цілком обґрунтовані. Проте у найбільш розвинутих країнах і в країнах з перехідною економікою така тенденція піддається сумніву, а

зменшення частки прийняття рішень центральним урядом на користь місцевого самоврядування вважається недоцільним.

Посилення децентралізації бюджету і передання повноважень місцевим органам влади зумовлюється двома причинами:

- зростанням потреби в розвитку демократії на місцевому рівні;
- розосередженням фінансово-бюджетних функцій з метою наближення їх від центру до органів влади на місцях.

Ступінь децентралізації бюджетної системи зумовлюється такими обставинами:

а) рівнем, до якого центральний уряд надає повноваження місцевим органам влади у сфері розподілу видатків;

б) спроможністю місцевих органів влади мобілізувати додаткові надходження коштів до бюджету[5, с. 64].

Слід зазначити, що успішний досвід реформування бюджетної системи має Республіка Польща, яка свого часу розпочала державні перетворення саме з адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування. До речі, сучасний адміністративний устрій Польщі є схожим, навіть аналогічним до того, що пропонується в Україні (прототипами регіонів фактично є воєводства, районів – повіти, громад – гміни). Подібну до адміністративного устрою структуру має бюджетна система цієї країни: державний бюджет, бюджети воєводств, бюджети повітів та бюджети гмін.

Модель польської бюджетної системи цілком може бути втіленою в Україні, оскільки вона перебувала приблизно з такої ж моделі бюджетної системи, яка нині існує в Україні (величезної кількості місцевих бюджетів). Наприклад, до 01.01.1999 року в Республіці Польща існувало 49 регіонів, після реформи територіальної організації влади їх (воєводств) стало 16. Тобто лише на рівні регіонів (воєводств) бюджетів стало на 23 менше[5, с. 65].

У разі внесення відповідних змін до Конституції України з огляду на розуміння бюджетного устрою (як врегульованої правовими нормами права побудови бюджетної системи держави, внутрішня структура якої зумовлюється адміністративно-територіальним устроєм) виникає необхідність внесення відповідних змін до БК України, які мають оптимізувати (конкретизувати) структуру бюджетної системи з метою уникнення тих проблем, про які йшлося вище (велика кількість малозабезпечених фінансовими ресурсами бюджетів, високий рівень дотаційності бюджетів тощо).

Відповідно, у структурі бюджетної системи з'являються бюджети громад, прототипами яких є бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), які функціонують у структурі сучасної бюджетної системи. Надзвичайно важливим у контексті викладеного є

встановлення нормативно–правового критерію формування громадою свого бюджету[18, с. 148].

Як висновок, можна сказати що Стаття 95 Конституції України встановлює, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Бюджетний кодекс України (ст. 7) встановлює принципи, на яких будується сучасна бюджетна система [24, с. 199].

А вивчення досвіду зарубіжних країн дає можливість виділити бюджетні системи, що є найбільш дієвими. Однак запозичення навіть найкращих рис побудови управлінських систем не гарантує позитивних змін в українському суспільстві. Тому зміна підходів до формування бюджетної системи має бути поміркованою та узгодженою з історичним досвідом, сучасним станом та цілями розвитку зазначеної системи. Європейський досвід засвідчує, що децентралізація та автономія органів місцевого самоврядування, а відтак, і локації в них бюджетних коштів є перспективним напрямом реформування бюджетної системи, що, у свою чергу, веде до рівномірного забезпечення фінансовими ресурсами різних сфер суспільного життя та задоволення інтересів суспільства в цілому[18, с. 147].

Список використаних джерел:

1. Білінський Д. О. Щодо вдосконалення бюджетної системи України як основної ланки фінансової системи: порівняльно–правовий аспект [Електронний ресурс] / Д. О. Білінський // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2013. – № 2. – С. 64–67. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2013_2_14.
2. Глушенко А. С. Принципи бюджетної системи України як підгрунтя реалізації міжбюджетних відносин [Електронний ресурс] / А. С. Глушенко // Науково–інформаційний вісник Івано–Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право. – 2016. – № 1. – С. 110–118. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2016_13_18
3. Перошук З. І. Правові питання вдосконалення бюджетної системи України [Електронний ресурс] / З. І. Перошук // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 4(1). – С. 145–153. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2014_4\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2014_4(1)_21)
4. Фінансове право: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та інші. – Х.: Екограф, 2015 – 496 с.

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ПРАВА ТА МІСЦЕ В НІЙ ІНСТИТУТУ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Музиченко Д. М.,

студент спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Актуальність даної теми полягає в тому, що в науковій доктрині термін «фінансове право» тлумачать з різних позицій. З одного боку, це самостійна галузь права із визначеним предметом та методами правового регулювання, з іншого – це галузь законодавства, що є сукупністю законів та інших нормативно-правових актів, у яких фінансово-правові норми мають своє зовнішнє вираження і становлять джерело фінансового права. Фінансове право також являє собою навчальну дисципліну, що становить системний виклад теоретичного і прикладного матеріалу з метою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних аналізувати складні процеси у сфері фінансової діяльності держави [2, с.87].

Метою даного дослідження є система фінансового права та місце в ній інституту фінансового контролю.

Фінансове право складається з великої кількості фінансово-правових норм, які об'єднані у певну систему. Таким чином, можна сказати що, система фінансового права – це сукупність фінансово-правових норм, що обумовлюють внутрішню побудову фінансового права, зміст і особливості розташування його інститутів [4, с.15]. Його умовно поділяють на Загальну та Особливу частини. Загальна частина складається з норм фінансового права і правових інститутів, що регламентують:

- 1) поняття фінансів і фінансової системи;
- 2) поняття публічної фінансової діяльності, її методи, принципи та правові форми;
- 3) правовий статус уповноважених у сфері публічної фінансової діяльності державних і муніципальних органів;
- 4) предмет та методи фінансово-правового регулювання;
- 5) характеристику фінансових правовідносин і фінансово-правових норм.

Особлива частина складається із фінансово-правових інститутів, які являють собою систему фінансово-правових норм, що регулюють групу однорідних фінансових відносин. Щодо місця фінансового контролю в системі фінансового права, то в науковій доктрині існують різні погляди на це.

Одна група науковців, серед яких О. М. Александров, В. П. Дьяченко, Н. О. Ковальова, А. І. Худяков, Р. Й. Халфіна,

Ю. А. Ровинський, відносить інститут фінансового контролю до Загальної частини. Інші ж вважають, що оскільки фінансовий контроль реально здійснюється в конкретних напрямках фінансової діяльності, слід говорити лише про його специфічні види. О. Ю. Грачова вважає, що фінансовий контроль є навіть не інститутом фінансового права, а його підгалуззю, особливість якої полягає в тому, що вона має складну структуру, оскільки складається з фінансово-правових норм, які включені як в загальну, так і в особливу його частину [1, с. 495]. А на думку Л. А. Савченко, інститут фінансового контролю складається з відокремленої, стійкої групи норм, що регулюють єдиний комплекс правовідносин, які називаються фінансово-контрольними. Таким чином, враховуючи те, що норми цього інституту є загальними для всіх фінансово-правових інститутів, що містяться в особливій частині фінансового права як галузі права, можемо наголошувати на вагомому значенні питання фінансового контролю, його види й методи, тобто такі норми й інститути, які є спільними для решти фінансово-правових інститутів і становлять базу для регулювання правовідносин у сфері фінансової діяльності держави як інституту Загальної частині фінансового права [2, с.107]. Фінансовий контроль, будучи обов'язковою умовою функціонування фінансової системи, виступає однією з форм управлінського процесу, однією з форм зворотних зв'язків, коли управляючий суб'єкт, одержуючи інформацію про стан фінансової системи, оцінює її та вносить рішення про необхідні заходи [3, с 83].

В науці фінансово права фінансовий контроль як елемент управління розглядають через призму декількох аспектів:

- це контроль за фінансовою та господарською діяльністю господарюючих суб'єктів;
- це регламентована нормами права діяльність господарюючих суб'єктів, контролюючих суб'єктів, пов'язана з рухом централізованих і децентралізованих фондів;
- це засіб забезпечення законності у фінансовій діяльності.

Таким чином, фінансовий контроль як інститут Загальної частини фінансового права складається з фінансово-правових норм, які визначають поняття фінансового контролю, його мету і завдання, цілі та принципи організації і здійснення, а також суб'єкти, об'єкти, предмет, види, форми і методи, процес фінансового контролю, тобто регулюють організацію і порядок проведення фінансового контролю. У той же час не викликає сумніву й те, що фінансовий контроль притаманний всім етапам фінансової діяльності всіх фінансово-правових підгалузей і інститутів Особливої частини фінансового права. На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що фінансовий контроль є, мабуть, єдиним структурним підрозділом

фінансового права, правові норми якого містяться як у Загальній, так і в Особливій частині, тобто структура фінансового контролю має досить складний характер.

Список використаних джерел:

1. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю: навч. посіб. / Л.А.Савченко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 504 с. – Бібліогр.: с. 494-500. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.istu.edu.ua/index.php?p=23&id=918&par=305>
2. Фінансове право. Академічний курс [Текст]: підручник / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://diplomvkarmane.org.ua/library/yuridicheskaya-biblioteka/167-2010-05-10-10-39-05/1083--2010-808-/>
3. Фінансове право: підручник / М. П. Кучерявенко, Д. О. Білінський, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. П. Кучерявенка. – Х.; Право, 2013. – 400 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uristinfo.net/finansovoe-pravo/271-finansove-pravo-za-red-mp-kucherjavenka.html>
4. Фінансове право України: Навч. посіб. / Костенко Ю. О. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 240 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://flightcollege.com.ua/library/6%20ОБЩЕСТВЕННЫЕ%20НАУКИ/67%20ЮРИДИЧЕСКИЕ%20НАУКИ/67%20.9%20ГАЛУЗІ%20ПРАВА/%5BKostenko_YU.O.%5D_Finansove_pravo_Ukraїni._Navcha\(BookSee.org\).pdf](http://flightcollege.com.ua/library/6%20ОБЩЕСТВЕННЫЕ%20НАУКИ/67%20ЮРИДИЧЕСКИЕ%20НАУКИ/67%20.9%20ГАЛУЗІ%20ПРАВА/%5BKostenko_YU.O.%5D_Finansove_pravo_Ukraїni._Navcha(BookSee.org).pdf)

АДАПТАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Рибалко С. В.,

магістрант спеціальності 081 Право, ПУЕТ

У сучасних умовах розвитку України важливим напрямком державної політики є процес входження до провідної європейської організації – Європейського Союзу. Напрямок європейської інтеграції проявляється в усіх сферах суспільного та державного життя і трудове законодавство не є виключенням. Саме тому забезпечення ефективного механізму адаптації трудового законодавства України до права Європейського Союзу на сьогодні має вкрай важливе значення.

Питанням адаптації трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу у тій чи іншій мірі приділяли увагу такі вчені,

як П. Д. Пилипенко, В. Ф. Пузирний, О. М. Ярошенко, Н. М. Хуторян, Н. М. Мужикова, В. І. Муравйов, О. Л. Омельченко та інші.

Поняття «адаптація» (з латинської «adaptatio») тлумачиться як пристосування і загалом, з юридичної точки зору, визначається як процес пристосування системи та / чи державних правових норм до нових міжнародних зобов'язань держави [3, с. 204]. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу є діяльністю компетентних державних органів з дослідження нормативної бази Європейського Союзу у сфері правового регулювання трудової діяльності, національного трудового законодавства, а також проведення порівняльно-правового аналізу відповідності рівня правової регламентації відносин у сфері праці; формування висновків і пропозицій щодо етапів прийняття необхідних положень шляхом нормотворчої діяльності і впровадження її результатів у правозастосовну практику [5, с. 11].

Становлення нормативно-правової бази адаптації трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу пройшло ряд етапів. Так, 14.06.1994 р. між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами було підписано Угоду про партнерство та співробітництво, яка була ратифікована Законом України від 10.11.1994 р. № 237/94-ВР та якою було закладено правове підґрунтя для початку адаптаційного процесу щодо приведення національного законодавства до норм Європейського Союзу. Будучи рамковою за своїм характером, вона послугувала підставою прийняття цілого ряду нормативно-правових актів, з-поміж яких вагоме місце займає Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», яким визначено послідовність процесу адаптації, його інституційний механізм [1].

Закон став основою для прийняття у подальшому понад ста підзаконних нормативно-правових актів щодо приведення національного законодавства у відповідність з *acquis communautaire* [6]. Одним із них стала прийнята на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106, якою затверджено План заходів з виконання Угоди про асоціацію. Питанням адаптації трудового законодавства до норм Європейського Союзу в зазначеному документі присвячені положення пунктів 1314–1387 окремого блоку «Соціальна політика та трудові відносини» [2].

Незважаючи на наявність широкої нормативної бази, сучасний стан правового забезпечення адаптації трудового законодавства

України до вимог Європейського Союзу потребує покращення. Як слушно зазначає А. Моца, нагальною є необхідність внесення змін до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу шляхом доповнення даного законодавчого акту механізмом систематичного перегляду *acquis* Європейського Союзу як предмета адаптації законодавства України, а також удосконалення процедури експертизи проектів нормативно-правових актів шляхом розширення повноважень Міністерства юстиції України щодо обов'язкового узгодження відомчої юридичної експертизи підзаконних нормативно-правових актів та їх поширення на всі стадії розгляду відповідних проектів та проектів законів. Окрім цього, вкрай необхідним є запровадження в Україні загальнодержавної інформаційної мережі з питань Європейського права та визначення процедури офіційного оприлюднення *acquis* Європейського Союзу [4, с. 173].

Зрозуміло, що українське трудове право, яке своїм корінням сягає у радянську тоталітарну систему і лише намагається адекватно реагувати на реалії ринку праці з огляду на економічну ситуацію, не може швидко адаптуватися до нових вимог та стандартів Європейського Союзу і потребує системного підходу не тільки до тлумачення, але й до застосування норм, закріплених у міжнародних документах. Тому формулювання конкретних пропозицій з приводу приведення трудового законодавства України до європейських вимог має проходити детальний порівняльний аналіз норм Європейського Союзу та базових норм Кодексу законів про працю України, інших спеціальних законів з метою акумуляції європейських соціальних стандартів у проекті Трудового кодексу України [3, с. 205].

Отже, удосконалення сучасного стану адаптації трудового законодавства України до права Європейського Союзу має здійснюватися шляхом покращення змісту нормативно – правового забезпечення існуючих адаптаційних процесів, узгодження норм національного трудового законодавства із європейськими правовими стандартами в сфері трудових відносин, широкого залучення громадськості, а також фахівців та експертів Європейського Союзу до даного процесу.

Список використаних джерел

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [Електронний ресурс] : Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1629-IV / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

2. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]: Постанова від 25 жовт. 2017 р. № 1106 / Україна. Кабінет Міністрів. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF>.
3. Андрушко Ю. А. Проблеми адаптації законодавства про працю України до трудових норм Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Ю. А. Андрушко // Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти: матеріали II Всеукраїнської науково – практичної конференції (м. Полтава, 23 лист. 2017 р.): у 2 ч. – Полтава : Россава, 2017. – Ч. 2. – С. 204–205. – Режим доступу : http://jmce.ukma.edu.ua/sites/default/files/Zbirnyk%20Poltava_vol%202.pdf.
4. Моца А. Щодо окремих питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС [Електронний ресурс] / А. Моца // Геополітика України : історія і сучасність: збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 1(16). – С. 166 –176. – Режим доступу : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10003/1/14.pdf>.
5. Омельченко О. Л. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Омельченко Олена Леонідівна; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2010. – 19 с.
6. Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми теорії і практики [Електронний ресурс] / І. В. Яковюк. – Режим доступу : <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2191/1/YAKOVIUK.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Рибась В. В.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

З'ясування сутності бюджетних правовідносин є принципово важливим оскільки від їх розуміння залежить визначення обставин, які зумовлюють розвиток цих правовідносин. Над питанням бюджетних правовідносин працює чимало науковців, серед них окремих аспектів даного питання торкалися такі вчені як Л.К. Воронова, О.А. Музика-Стефанчук, Н.П. Любич, О.П. Гетманець, З.І. Перещук. Саме у працях цих науковців закладені теоретичні підвалини

для подальших наукових досліджень правової природи розвитку бюджетних правовідносин.

Метою дослідження є висвітлення питання бюджетних правовідносин в умовах модернізації економіки суспільства.

Сферою виникнення і розвитку бюджетних правовідносин є бюджетна діяльність держави та її адміністративно-територіальних одиниць. Бюджетні правовідносини є наслідком правового регулювання державою суспільних (економічних) відносин, що виявляється у наданні цим відносинам юридичної форми. Слід зазначити, що саме в бюджетній діяльності будь-який її акт (розподіл коштів між окремими ланками бюджетної системи, використання бюджетних асигнувань) може здійснюватись виключно на основі правового акта [2, с.108].

Бюджетні правовідносини – це врегульовані нормами бюджетного законодавства суспільні відносини, учасники яких реалізують надані їм правомочності щодо формування доходів і здійснення видатків консолідованого бюджету, бюджетів державних позабюджетних фондів, здійснення державних і муніципальних запозичень, регулювання державного та муніципального боргу, складання і розгляду проектів бюджетів усіх рівнів бюджетної системи держави, їх затвердженню і виконанню, розгляду та затвердження звітів про виконання бюджетів та бюджетів державних позабюджетних фондів, а також у процесі здійснення фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу [3, с. 694].

До особливих рис, що характеризують бюджетні відносини, слід віднести також звужене, порівняно з фінансовим, коло суб'єктів таких відносин. Зокрема, учасниками бюджетних відносин не можуть виступати фізичні особи, оскільки вони, згідно з чинним законодавством, не можуть безпосередньо отримувати кошти з бюджетів будь-якого рівня на власне фінансування. Кожний учасник бюджетних правовідносин бере участь у формуванні, розподілі або використанні коштів, зібраних до бюджету відповідного рівня, на одній чи всіх стадіях бюджетного процесу.

Зрозуміло, що провідне місце в бюджетних правовідносинах посідають представницькі органи, які своїми рішеннями затверджують акти про бюджет, а також органи виконавчої влади (центральної або на місцевому рівні), які є основними виконавцями бюджетів.

Відповідно до ст.1 Бюджетного кодексу України визначається коло суспільних відносин, які є предметом регулювання цього кодексу. До них належать відносини щодо складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, контролю дотримання бюджетного законодавства та відповідальності

за його порушення. Особливе місце серед бюджетних правовідносин займає держава, це зумовлене тим, що вона організовує, й управляє рухом власних бюджетних коштів (чи коштів органу місцевого самоврядування).

Бюджетні правовідносин, що опосередковують періодичний процес мобілізації, розподілу й використання державних грошових фондів, є різновидом фінансових правовідносин, а отже їм притаманний і владно-майновий характер. Владно-майновий характер правовідносин проявляється у примусовому відчуженні частини майна (грошових коштів), накопичення їх через бюджетні доходи для потреб публічної влади. Владно-майновий характер бюджетних правовідносин передбачає й об'єктивні підстави для розмежування компетенції між носіями публічної влади [2, с. 108].

Характерними ознаками фінансових (зокрема, бюджетних) правовідносин є такі: 1) це суспільний, двосторонній (і більше) зв'язок, який виникає на підставі фінансово-правових норм, відповідно, відносини завжди виникають, змінюються та припиняються лише на підставі нормативно-правового акта; 2) цей зв'язок виявляється через суб'єктивні права й обов'язки сторін; 3) це вольові відносини, оскільки одна сторона (владний орган) завжди наділена владними повноваженнями; 4) ці відносини завжди пов'язані з публічними коштами; 5) існує постійна охорона цих відносин з боку держави; 6) вони завжди виникають з публічної фінансової діяльності та мають грошовий характер; 7) усім фінансовим (бюджетним) правовідносинам властивий владно-майновий характер (або державно-владний майновий (грошовий) характер); 8) ці відносини мають розподільчий характер, що закладено вже у функціях фінансів, передусім, у функції створення грошових фондів і спрямування цих фондів (їх коштів) на задоволення потреб суспільства; 9) їм властива плановість, пов'язана з дією закону планомірного розвитку економіки [3, с. 695].

Щоб повністю розкрити питання особливості бюджетних правовідносин, потрібно досить чітко проаналізувати суб'єктивний склад цих відносин. В бюджетних правовідносинах бере участь більш вузьке коло суб'єктів, ніж в інших видах фінансових відносин. Суб'єктами бюджетного права є юридичні особи, що беруть участь у розподілі доходів і витрат між різними видами бюджетів, або одержують з Державного або місцевого бюджетів грошові кошти в різних формах (фінансування, дотацію, субвенцію та ін.), або які беруть участь у стадіях (одній стадії) бюджетного процесу. Таким чином, не бувають суб'єктами бюджетних правовідносин юридичні особи – підприємства й організації недержавної і немуніципальної форми власності. Їх взаємостосунки з бюджетом здійснюються через

податкові або кредитні відносини. Не можуть бути суб'єктами бюджетних правовідносин і окремі громадяни, їх взаємостосунки з бюджетом також здійснюються через податкові, трудові та інші види правовідносин. [4, с. 120]. Не можуть бути суб'єктами бюджетних правовідносин окремі комерційні підприємства, суспільні організації, окремі громадяни. За певних умов вони стають суб'єктами податкових, кредитних правовідносин, але не бюджетних. Вони не беруть участі в утворенні бюджетної системи, розподілі доходів і витрат між ланками бюджетної системи, складанні, розгляді та виконанні бюджетів. Бюджетні правовідносини, як вид фінансових, виникають виключно на підставі нормативно-правового акту – акту про бюджет – Закону про Державний бюджет, рішення органу місцевого самоврядування про місцевий бюджет, які відповідно до чинного законодавства всіх країн приймаються на один рік [1, с. 316].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що бюджетні правовідносини – це врегульовані нормами бюджетного права суспільні відносини, що виникають у процесі підготовки, розгляду, прийняття закону про бюджет чи рішення про місцевий бюджет, зарахування. Розподілу та перерахування бюджетних коштів, надання бюджетної звітності, складання розгляду та затвердження звітів про виконання закону чи рішення, бюджетного контролю а також відповідальності за порушення бюджетного законодавства. Враховуючи особливості бюджетних правовідносин, до суб'єктів цих правовідносин можна віднести державу, представницькі органи, фінансові, кредитні установи та інших суб'єктів. Але до суб'єктів бюджетних правовідносин не входять фізичні особи, комерційні підприємства, суспільні організації.

Список використаних джерел:

1. Гетманець О. П. Принципи побудови сучасних бюджетно-правових відносин в Україні / О. П. Гетманець // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2001. – Вип. 16. – С. 315-319. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_16_64
2. Любич Н. П. Сучасний стан бюджетних правовідносин в Україні / Н. П. Любич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 7. – С. 108-111. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_7_28
3. Музика-Стефанчук О. А. Бюджетні правовідносини у сучасній науці фінансового права / О. А. Музика-Стефанчук // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 694-699. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_112

4. Перощук З. І. Ознаки правовідносин у сфері бюджетної системи України [Електронний ресурс] / З. І. Перощук // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 119-123. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2014_2_29.pdf

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

Усенко Д. В.,

магістрант спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Досліджуючи проблеми насильницької злочинності, що виникають у процесі розслідування злочинів цієї категорії, неможливо створити повне уявлення про детермінанти, профілактику чи інші ознаки насильницької злочинності без аналізу самої конкретної особи насильницького злочинця.

Феномен особистості злочинця завжди буде у фокусі кримінологічних досліджень і наукових дебатів. Прагнення науковців відповісти на одвічне питання – чому, в силу яких причин окремі люди вчиняють злочини підштовхнуло кримінологів до пошуку відмінностей, характерних рис, які відрізняють злочинців від решти населення. Позиції більшості наукових шкіл можна звести до кількох підходів: особистість злочинців відрізняється складним комплексом специфічних рис, якостей і станів, сукупністю відносно стійких соціальних і психологічних характеристик, що у сполученні з об'єктивними обставинами конкретної життєвої ситуації обумовлюють або полегшують вибір протиправного варіанту поведінки. Відтак, інтегративною властивістю усіх злочинців є суспільна небезпечність [5, с. 30].

Суспільна небезпечність, згідно з теорією кримінального права, є матеріальною ознакою злочину. І особа, вчиняючи його, набуває тієї ж властивості – властивості суспільної небезпечності. Отже, початковий момент появи «особи злочинця» збігається з фактом вчинення злочину. Особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [1, с. 37].

Другий підхід полягає у запереченні існування специфічної «особистості злочинця», наділеної комплексом якихось особливих рис, притаманних виключно злочинцям. Серед аргументів такої позиції називалися прагнення науковців і практиків під тиском громадськості сконструювати певний образ злочинної людини, яку б за низькою ознак можна було легко виділити із загальної маси людей. Потрібно було персоніфікувати потенційно небезпечних людей, а при наявності законних підстав – ізольовати їх від суспільства. Але на думку представників першого підходу, ще нікому не вдалося виявити жодної специфічної риси притаманної лише злочинцям [5, с. 31].

Під особистістю насильницького злочинця необхідно розуміти сукупність специфічних соціально-демографічних, моральних та біопсихологічних характеристик і станів, що проявилися у вчиненні насильницького злочину [2, с. 352].

На думку В. В. Голіна, особистість злочинця – це сукупність природжених і соціально надбаних рис, якостей, властивостей, пороків, що тією чи іншою мірою типово притаманні людям, які вчинили злочини і в яких ці властивості, якості, риси чи пороки виявилися [4, с.210].

Індивідуальний розвиток особистості, формування неповторного духовного образу, відбувається за участю як біологічних, так і соціальних програм.

Спірним залишається питання про співвідношення соціального і біологічного в особистості злочинця. Професор І.С. Ной свого часу доводив, що кожна особистість індивідуально самостійна, що дозволяє їй по-різному відноситися до однакового впливу зовнішнього середовища. Індивідуальність особистості полягає в особливостях вищої нервової діяльності, почуттів і здібностей, вольових якостей і моральних задатків. При цьому, відомий кримінолог посилався на видатного фізіолога І. П. Павлова, який зазначав, що не можна ігнорувати природжені властивості нервової системи, котрі поряд з вихованням мають певний вплив у формуванні образу поведінки особистості. Кримінолог Л. В. Сердюк відмічає: «Багато чого в рисах характерів людей передається по генах, що проявляється у схильності людини до певної поведінки чи певної діяльності». Значно далі пішов Р. В. Лок, який зазначив: «Для вчинення вбивства необхідна генетична або інша фізіологічна прихильність». Показово, що такий категоричний висновок автор робить поспілкувавшись з двома злочинцями, які відбувають покарання за вчинення вбивства на замовлення [6, с. 34].

Безперечно особливості нервової системи, здібності, емоційно-вольова сфера, психічні патології приймають участь в регуляції поведінки, однак, будь-який живий організм взаємодіє з оточуючим середовищем.

Людина, як жива біологічна істота, стає особистістю в процесі засвоєння соціальних програм зовнішнього середовища, в якому вона існує і розвивається. Подібний процес називається соціалізацією. Він протікає у кожного по-різному, залежно від неповторних індивідуальних особливостей особистості, що мають біосоціальну природу [6, с. 38].

З точки зору прикладних завдань дослідження, найбільш зваженою виглядає позиція, згідно якої якості, які складають кримінологічну характеристику особи злочинця, можуть бути зведені в три відносно самостійні характеристики: соціально-демографічну, кримінально-правову, морально-психологічну [9, с. 228]. Соціально-демографічні ознаки містять відомості про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання та інші дані про соціальний статус осіб. Щодо соціально-психологічних якостей, то будь-яка соціальна реакція людини, весь лад її життя залежать від тих особливостей особи, які сформувалися. Особа злочинця на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; від спрямованості її особистості, мотиваційної сфери, від потреб, установок та інтересів, тобто від системи її ставлення до дійсності. Усі перелічені соціально-психологічні компоненти людини щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, мають свої особливості. Спрямованість їх особистості – антисоціальна; мотивація їх поведінки – анархічна, егоїстична, цинічна, корисливо-здобувна. Її потреби – соціально невинуваті, відрізняються «бідністю», способи їх задоволення – такі, що засуджуються громадськістю [1, с. 39].

Вчинення умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень – прерогатива чоловіків: кваліфіковані вбивства – 88,0%, умисні вбивства – 86,5%, тяжкі тілесні ушкодження – 90,8 %, що є характерною ознакою цих злочинців у всьому світі [7, с.608]. На долю жінок, які вчинили відмічені вище види злочинів припадає, відповідно: 12,0%, 13,5%, 9,2% випадків. Але в останні роки проявляється негативна тенденція різкого зростання числа жінок, які притягаються до кримінальної відповідальності за тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я, за корисливо-насильницькі та за злочини пов'язані з наркотиками.

Важливим елементом соціально-демографічної характеристики особи злочинця виступає її вік. Дослідження Б. М. Головкина показало, що найбільш висока кримінальна активність відмічається у злочинців віком 30 – 40 років (29,3%, 29,7%, 37,5%, відповідно) і 25 – 29 років (26,7%, 19,3%, 24,1% випадків). Найбільш криміногенний вік для осіб, які вчинили згвалтування, є 18-29 років (55 і 50%). Серед осіб, які вчинили згвалтування, також на 10% зменшилася частка осіб молодше 17 років і на 6,4% зросла частка чоловіків старше 30 років.

Низький освітній рівень багато в чому буває, пов'язаний з невисоким інтелектом людини, а труднощі соціальної адаптації – з низьким рівнем його емоційної стійкості, підвищеною імпульсивністю, агресивністю. Таким чином, аналіз соціально – демографічних ознак допомагає краще зрозуміти процес соціалізації, формування у людей під впливом соціальних умов різних психологічних особливостей, на які потрібно звертати увагу в ході розслідування злочинів. Дослідження Ю. М. Антоняна показують такі кримінологічні ознаки особи насильницького злочинця: імпульсивність, тенденція поводити себе по першому спонуканню під впливом емоцій, підозрлість, пригнічення, прагнення до дотримання дистанції між собою і навколишнім світом. Ці риси найбільш характерні особам, що можуть завдати тяжкої шкоди здоров'ю і вчиняти грабежі, розбійні напади, вбивства і зґвалтування [8, с.87].

Відбувається збільшення частки злочинців, які мають патологічні відхилення в психіці, що не виключають осудності (дебільність, органічні захворювання центральної нервової системи, психопатії, сексуальні відхилення). Це значною мірою пов'язано з процесами погіршення психічного здоров'я та морального способу життя громадян. Однією з причин є алкоголізація, тісно пов'язана з нею люмпенізація значних груп населення. За оцінками експертів Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна входить в шістку (з 50) країн, де зростання вживання алкоголю вже не є суто медичною або моральною проблемою окремих осіб, оскільки це стосується здоров'я, благополуччя і безпеки всього населення [9, с.198-199]. За результатами досліджень В. В. Голіна у 34,7% злочинців, відповідно, судово-психіатричними та судово-психологічними експертами виявлені різного роду психопатології в межах осудності. Неосудними визнано 4,0% винних. Структура виявлених аномалій наступна; хронічний алкоголізм серед зловживаючих спиртними напоями осіб, які вчинили кваліфіковані вбивства – 18,7%, умисні вбивства – 14,9%, тяжкі тілесні ушкодження – 15,1%; психопатія – 5,3%, 8,0%, 6,0%; залишки черепно-мозкових травм – 2,7%, 2,6%, 2,0%; наркоманія – 2,6%, 1,8%, 0,9%; олігофренія (у ступені дебільності) – 2,7%, 2,6%, 2,0%; епілепсія, шизофренія – 2,7%, 1,3%, 1,0%. Як бачимо, найбільш розповсюдженими аномаліями у насильницьких злочинців є хронічний алкоголізм, психопатія і олігофренія.

У цілому ж морально-психологічна характеристика насильницьких злочинців показує, що це люди, які не мають стійких переконань. Їх поведінка часто залежить від випадково сформованих ситуацій. Вони прагнуть задовольнити свої бажання негайно, не рахуючись з оточуючими і з прийнятими в суспільстві нормами поведінки.

Список використаних джерел:

1. Даньшин І. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с.
2. Даньшин І. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник/ За ред. проф. І.М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.
3. Дереча Л. Роль алкоголю в етнології злочинів (деякі питання судової медико-біологічної експертизи) // Вісн. Акад. прав, наук України, № 1 (24), 2001, С. 198-208.
4. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально- правові проблеми боротьби з бандитизмом. Соціально-правове та кримінологічне дослідження / В. В. Голіна. – Х.: Регіон-інформ, 2004. – 210 с.
5. Головкин Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері: Монографія.-Х.: ППВ «Нове слово», 2004.-252с.
6. Ковалкин А. А. Личность преступника и некоторые способы ее криминологического анализа // Проблемы изучения личности правонарушителя: Сб. науч. Трудов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1984. – С. 38- 48.
7. Криминология: Учеб, для юрид. вузов / Под. Ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова, С.В. Степашина. – СПб.: С.-Петербург, ун-т МВД России, 1999, – 608 с.
8. Топчій В.В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця / В.В. Топчій. – Х. : Європейські перспективи № 5, 2015. – 87 с.
9. Щербакова А.К. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє бандитизм / А.К. Щербакова.– Х. : Вісник Кримінологічної асоціації України, 2014. № 6. – 228 с.

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Коваленко В. Ф.,

*кафедра правознавства, Полтавський інститут економіки і права
Університету «Україна»*

Кримінально-процесуальне доказування як дослідження – це поєднання практичних дій і мислення учасників кримінально-процесуальної діяльності. Його елементами є збирання, перевірка та оцінка доказів і їх джерел. На практиці ці елементи взаємопов'язані,

тісно та нерозривно переплітаються. Їх виділяють з єдиного процесу доказування в наукових, нормотворчих та практичних цілях.

Особливістю встановлення істини у кримінальній справі є те, що злочин для суб'єкта доказування – подія минулого, і тому доказування являє собою відновлення обставин його вчинення за інформацією, що залишилась у свідомості людей та на матеріальних об'єктах [4, с.107].

Отже доказування в кримінальному процесі полягає у збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та отриманні обґрунтованих висновків по цій справі.

Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України має чималу кількість прогалин. Зокрема у ньому не міститься самого визначення поняття доказування, через що у науковців існують різні точки зору щодо цього. Немає визначення джерел доказів, що призвело до того, що в кримінально-процесуальній літературі немає взагалі згоди з приводу того, що вважати доказом, а що його джерелом і чи є взагалі різниця між цими двома поняттями.

На сьогодні не існує нормативно закріпленого поняття доказування, тому різні науковці трактують його по-різному. Зокрема, на думку Л.М. Лобойко кримінально-процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично значущих обставин кримінальної справи, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні на досудовому слідстві достовірного висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу [3, с.115].

Є.Г. Коваленко визначає процес доказування як формування, перевірка та оцінка доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на її основі правильного, законного і справедливого рішення.[2, с.114]

За своєю гносеологічною сутністю кримінально-процесуальне доказування є різновидом пізнання людиною дійсності. Тому в ньому застосовуються з урахуванням специфіки всі закони і категорії сучасної гносеології.

Кримінально-процесуальне доказування має багато спільного з науковим пізнанням, передусім з історичним, бо досліджуються події минулого [4, с.116].

Збирання доказів і їх процесуальних джерел – це врегульована КПК діяльність особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді і суду із виявлення і фіксації в процесуальних документах і додатках до них матеріальних та ідеальних слідів злочину або іншої

події як доказової інформації. Збираються докази, як правило, в стадії досудового розслідування, але і суд може, за власною ініціативою або за клопотанням учасників процесу доповнювати матеріали досудового слідства або дізнання, викликаючи нових свідків, призначаючи експертизу тощо.

Способами збирання доказів та їх процесуальних джерел є проведення слідчих дій; призначення ревізій, перевірок, досліджень; витребування необхідних даних та документів; прийняття предметів та документів; фіксація фактичних даних у ході проведення оперативно-розшукових заходів.

Закріплення доказів, виявлених слідчим, прокурором та судом проводиться лише тими способами і в тих формах, що встановлені КПК. Правильне закріплення доказів і суворе додержання норм, встановлених КПК, забезпечують як зберігання доказів, так і можливість їх перевірки і відповідної оцінки.

Найважливішим елементом процесу доказування є оцінка доказів. Оцінити докази – означає визначити їх силу, переконливість, придатність. Отже, оцінка доказів – це розумова діяльність, що здійснюється в логічних формах зі встановлення достовірності чи недостовірності доказів, зібраних по справі, визначення їх значення для вирішення певної справи.

Отримання остаточних висновків по суті справи є кінцевим моментом доказування у кожній конкретній справі.

Критеріями присутнього на всіх стадіях кримінального процесу елемента доказування як оцінка доказів є достовірність, достатність, допустимість і належність.

Різні науковці виділяють різні етапи, серед яких побудова (висування) і динамічний розвиток версій у кримінальній справі, закріплення доказів, отримання остаточних висновків по суті справи, обґрунтування висновків у справі, яких дійшли суб'єкти доказування, безпосереднє залучення доказів для підтвердження чи спростування певного факту.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI// Голос України від 19.05.2012 р. № 90-91.
2. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
3. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навчальний посібник. – К.: Істина, 2005. – 456 с.
4. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України. Загальна частина: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 152 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Борисенко М. О.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Кримінально-процесуальне доказування як дослідження – це поєднання практичних дій і мислення учасників кримінально-процесуальної діяльності. Його елементами є збирання, перевірка та оцінка доказів і їх джерел. На практиці ці елементи взаємопов'язані, тісно та нерозривно переплітаються. Їх виділяють з єдиного процесу доказування в наукових, нормотворчих та практичних цілях.

Особливістю встановлення істини у кримінальній справі є те, що злочин для суб'єкта доказування – подія минулого, і тому доказування являє собою відновлення обставин його вчинення за інформацією, що залишилась у свідомості людей та на матеріальних об'єктах [4, с.107].

Отже доказування в кримінальному процесі полягає у збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та отриманні обґрунтованих висновків по цій справі.

Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України має чималу кількість прогалин. Зокрема у ньому не міститься самого визначення поняття доказування, через що у науковців існують різні точки зору щодо цього. Немає визначення джерел доказів, що призвело до того, що в кримінально-процесуальній літературі немає взагалі згоди з приводу того, що вважати доказом, а що його джерелом і чи є взагалі різниця між цими двома поняттями.

На сьогодні не існує нормативно закріпленого поняття доказування, тому різні науковці трактують його по-різному. Зокрема, на думку Л.М. Лобойко кримінально-процесуальне доказування – це здійснювана в правових і логічних формах частина кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, що полягає у висуванні можливих версій щодо системи юридично значущих обставин кримінальної справи, у збиранні, перевірці та оцінці доказів за цими версіями, а також в обґрунтуванні на досудовому слідстві достовірного висновку про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу [3, с.115].

Є.Г. Коваленко визначає процес доказування як формування, перевірка та оцінка доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на її основі правильного, законного і справедливого рішення.[2, с.114]

За своєю гносеологічною сутністю кримінально-процесуальне доказування є різновидом пізнання людиною дійсності. Тому в ньому застосовуються з урахуванням специфіки всі закони і категорії сучасної гносеології.

Кримінально-процесуальне доказування має багато спільного з науковим пізнанням, передусім з історичним, бо досліджуються події минулого [4, с.116].

Збирання доказів і їх процесуальних джерел – це врегульована КПК діяльність особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді і суду із виявлення і фіксації в процесуальних документах і додатках до них матеріальних та ідеальних слідів злочину або іншої події як доказової інформації. Збираються докази, як правило, в стадії досудового розслідування, але і суд може, за власною ініціативою або за клопотанням учасників процесу доповнювати матеріали досудового слідства або дізнання, викликаючи нових свідків, призначаючи експертизу тощо.

Способами збирання доказів та їх процесуальних джерел є проведення слідчих дій; призначення ревізій, перевірок, досліджень; витребування необхідних даних та документів; прийняття предметів та документів; фіксація фактичних даних у ході проведення оперативно-розшукових заходів.

Закріплення доказів, виявлених слідчим, прокурором та судом проводиться лише тими способами і в тих формах, що встановлені КПК. Правильне закріплення доказів і суворе додержання норм, встановлених КПК, забезпечують як зберігання доказів, так і можливість їх перевірки і відповідної оцінки.

Найважливішим елементом процесу доказування є оцінка доказів. Оцінити докази – означає визначити їх силу, переконливість, придатність. Отже, оцінка доказів – це розумова діяльність, що здійснюється в логічних формах зі встановлення достовірності чи недостовірності доказів, зібраних по справі, визначення їх значення для вирішення певної справи.

Отримання остаточних висновків по суті справи є кінцевим моментом доказування у кожній конкретній справі.

Критеріями присутнього на всіх стадіях кримінального процесу елемента доказування як оцінка доказів є достовірність, достатність, допустимість і належність.

Різні науковці виділяють різні етапи, серед яких побудова (висування) і динамічний розвиток версій у кримінальній справі, закріплення доказів, отримання остаточних висновків по суті справи, обґрунтування висновків у справі, яких дійшли суб'єкти доказування, безпосереднє залучення доказів для підтвердження чи спростування певного факту.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI// Голос України від 19.05.2012 р. № 90-91.
2. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
3. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навчальний посібник. – К.: Істина, 2005. – 456 с.
4. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України. Загальна частина: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 152 с.

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Процедімова А. М.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Основними цілями бюджетної політики держави є забезпечення прозорого і сучасного складання проектів бюджетів; розгляд та прийняття закону «Про Державний бюджет України», рішень про місцеві бюджети; виконання бюджетів різних рівнів; підготовка та розгляд звітів, а також удосконалення нормативних актів відповідно до сучасних тенденцій розвитку.

Проблемою критеріїв удосконалення бюджетного процесу у своїх працях займалися такі науковці: Бугай Т.В., Ганущак Ю. І., Клець Л.Є., Кулай, А. В., Лободіна З., Лучковська С.І., Роль В. Ф., Степанова В.О., Фролов С. М та ін.

Мета дослідження – визначити сучасний стан та перспективи вдосконалення бюджетних правовідносин в Україні

Бюджетний процес в Україні пройшов складний еволюційний шлях, але і зараз існує ціла низка питань, які потребують негайного вирішення на різних стадіях.

Однією з найскладніших проблем, що завжди супроводжувала бюджетний процес в Україні, є його прийняття, а точніше несвоєчасність і неузгодженість дій органів державної влади при ухваленні головного фінансового документа держави [3, с. 8].

Надзвичайна проблематичність прийняття державного бюджету обумовлюється дією низки чинників, серед яких найбільш актуальними в Україні слід вважати такі: політична нестабільність, відсутність політичного консенсусу між впливовими партіями, спроби лобювання інтересів промислово-фінансовими групами, відстоювання приватних інтересів представниками державної влади

тощо. Внаслідок зазначених вище факторів типовою є ситуація, коли країна вступає в новий рік без бюджету.

Недоліки у плануванні бюджетних показників також створюють перешкоди у формуванні якісного фінансового плану України. Йдеться про те, що в нашій країні бюджет складається за умовами поточної діяльності, тобто кожного року він є абсолютно новим документом. При цьому не враховується стратегія розвитку держави, але вирішальний вплив на бюджетний процес чинять різні політичні сили, які відстоюють власні інтереси.

Планування основних напрямів бюджетної політики на наступний рік має важливе значення у підготовці проектів державного та місцевих бюджетів. Де-факто в Україні намагаються впливати на процес розробки бюджету за допомогою положень Бюджетної резолюції, проте на практиці цей документ, зазвичай, не відповідає проекту бюджету

На думку Ю.Ганущака і Є.Жовтяка така практика формування бюджетів в Україні підтверджує неузгодженість бюджетного законодавства з іншими законами. Навіть податкове законодавство погано узгоджується з бюджетним. Хоч і визначено у Бюджетному Кодексі, що всі закони, які впливають на доходну чи видаткову частину, мають бути прийняті до середини серпня, однак ні уряд, ні депутати психологічно не готові до таких правил і тому в Законі України «Про Державний Бюджет України» традиційно з'являються статті, що призупиняють дію ряду законів, чим парламент порушує чинне законодавство, яке регулює конституційні права громадян. [2, с. 14].

Низька якість бюджетного процесу в Україні також пояснюється встановленим порядком планування бюджету. В Україні процедура планування бюджету реалізується за схемою «згори-донизу», тобто спочатку затверджується державний бюджет, у якому визначаються основні доходні джерела місцевих бюджетів, а потім плануються місцеві бюджети. Така процедура є не зовсім доречною на сьогоднішній день, оскільки в умовах достатнього рівня автономності місцевих бюджетів затвердження бюджету державного рівня та затвердження місцевих бюджетів по суті є складовими двох самостійних бюджетних процесів.

Важливим недоліком бюджетного процесу в Україні, що виникає на стадії прийняття, є його недостатня прозорість. Влада надає широкому загалу тільки деяку основну інформацію про бюджет і фінансову діяльність центрального уряду впродовж бюджетного року. Окрім цього, потрібно наголосити, зазвичай, на відсутності публічних слухань і обговорень. Щодо проведення круглих столів із питань бюджетної політики та залучення до бюджетного процесу незалежних експертів та аналітиків в галузі економіки та соціального розвитку

держави, то такі заходи є досить формалізованими і більшою мірою мають декларативний характер. [6, с. 36]

Проекту бюджету бракує інформації про результати та наслідки державної політики, позабюджетні фонди, податкові пільги, непередбачувані та майбутні зобов'язання, а також про фінансові та інші активи. Деталізовані показники за окремими статтями бюджетів також не є публічними, що не дає можливості провести якісний аналіз результатів й ходу виконання бюджетного процесу.

Усі проаналізовані недоліки призводять до дисбалансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, що в Україні приймає форму бюджетного дефіциту. Економічно необґрунтоване встановлення дефіциту бюджету породжує проблему його фінансування, що стає головним завданням на стадії виконання бюджету.

Як показує практика, у нашій країні використання дефіцитного бюджетного фінансування не можна розцінювати як виважене. Це пов'язано, в першу чергу, з недостатнім державним фінансуванням розвитку національної економіки, проведенням структурної перебудови, формуванням ринкової інфраструктури та реформуванням інших сфер господарського комплексу [5, с. 161].

Проблема хронічного дефіциту бюджету викликає інші проблеми, зокрема проблему державного боргу та необхідність пошуку джерел його фінансування. Постійне зростання державного боргу призводить до підвищення видатків Державного бюджету України на його обслуговування.

Однією з гострих проблем бюджетного процесу в Україні залишається незбалансованість міжбюджетних відносин у системі «держава-регіони», тобто існує дисбаланс у фінансуванні та самостійності місцевих бюджетів. Згідно з аналізом, проведеним З. Лободіною, до комплексу проблем фінансування та розвитку місцевих бюджетів можна віднести такі:

- низький рівень самостійності органів місцевого самоврядування;
- нечітке розмежування функцій між державною владою та місцевим самоврядуванням;
- нерозвиненість місцевого оподаткування;
- незабезпеченість достатнім обсягом бюджетних коштів делегованих державою повноважень органам місцевого самоврядування;
- неефективне використання коштів місцевих бюджетів тощо [4, с.123].

Також до перелічених проблем хотілося б додати незацікавленість органів місцевого самоврядування у розширенні власної доходної бази.

Ключовою проблемою організації та реалізації бюджетного процесу в Україні є контроль і відповідальність за виконанням бюджету. Зокрема, проблема відповідальності криється в розумінні

того, що нині фінансується з бюджету зазвичай не результат, а сама функція. Отже, у процесі розподілу фінансових ресурсів розпорядники бюджетних коштів повинні їх «освоїти» у відведені терміни, а не ефективно інвестувати.

Контроль за виконанням бюджету в Україні здійснюється Рахунковою палатою, яка не має права накладати фінансові санкції, адміністративні стягнення до порушників бюджетного законодавства, а, отже, в цьому випадку функція контролю не має результативного впливового значення. Діяльність Рахункової Палати лише обмежується обов'язком інформувати органи влади з питань дотримання бюджетного законодавства та витрачання бюджетних коштів.

Нині можна стверджувати, що без реформи бюджетного процесу неможливе подолання кризових явищ у соціально-економічному житті України. Отже, бюджетна реформа є об'єктивною потребою сьогодення. Доречно було б виділити таку перебудову у трьох ланковій площині: реформа інституційно-правового, інституційно-організаційного та інституційно-кадрового забезпечення.

Реалізація бюджетної реформи передбачає здійснення низки заходів, в тому числі – утворення специфічних організаційно-управлінських інституцій, метою діяльності яких є нормативно-правове та організаційно-кадрове забезпечення, а також координація дій законодавчої та виконавчої гілок влади в питаннях складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету та звітування про його виконання в Україні.

Водночас, проведення структурних змін неможливе, якщо в країні не буде відповідальної влади, яка не буде змінювати стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку держави на протилежні та яка буде неупереджено оцінювати дії попередників і реально оцінювати свої сили. Така влада можлива лише за наявності висококваліфікованих кадрів.

Враховуючи сучасну соціально-економічну ситуацію та процес, спрямований на консолідацію всіх гілок влади з метою проведення першочергових реформ, доцільним є утворення системи інституцій, здатної не лише забезпечити узгодження політичних позицій щодо бюджетної реформи, а й здійснювати функції моніторингу, поточного контролю, інформаційно-методологічного забезпечення всього комплексу заходів, спрямованих на модернізацію сучасної системи бюджетування в Україні.

На думку Т. В. Бугай основними векторами, здатними забезпечити ефективну реалізацію бюджетного процесу в Україні є:

– забезпечення детальної та однозначної законодавчої регламентації всіх аспектів бюджетних правовідносин на кожній зі стадій бюджетного процесу;

– забезпечення визначення остаточного переліку прав, обов’язків і відповідальності органів і посадових осіб, що наділені бюджетними повноваженнями; – посилення впливу інститутів громадянського суспільства на формування та реалізацію бюджетної політики держави;

– створення механізму забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування на кожній зі стадій бюджетного процесу;

– забезпечення якісної та ефективної професійної підготовки персоналу, зокрема підбору кадрів, які повинні мати не лише фахову спеціальність, а й галузевий фах відповідно до специфіки роботи;

– дотримання принципу системності та наукового супроводження при здійсненні заходів щодо реформування бюджетного процесу.[1, с. 48].

Отже, зазначені проблемні аспекти організації бюджетного процесу в Україні вимагають негайного вирішення на кожній його стадії, що в перспективі дозволить забезпечити ефективне управління державними фінансовими ресурсами, підвищити результативність, ефективність і прозорість використання бюджетних коштів, уникнути зриву бюджетного процесу через політичні події, підвищити якість головного фінансового документа держави та стане міцним підґрунтям для забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Бугай Т.В. Принципи організації бюджетного процесу / Т.В. Бугай // Фінансове право у ХХІ сторіччі: здобутки та перспективи: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 4–7 жовтня 2011 року. Ч1.../НДІ фінансового права. – К.: АЛЕРТА, 2011. – 296 с. – С. 74–77.
2. Ганушак, Ю. Інженерія бюджетного процесу / Ю.Ганушак, Є.Жовтяк // Дзеркало тижня. – 2004. – №6. – С.14-16
3. Кулай, А. В. Основні проблеми бюджетного процесу в Україні / Кулай А. В. // Економічні науки. – випуск 7 (25) – ч. 4. – 2010. – С. 2-9.
4. Лободіна З. Фінансування видатків місцевих бюджетів: стан і проблеми здійснення / З. Лободіна // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (31). – С. 123–130.
5. Степанова В.О. Основні шляхи та методи покриття дефіциту державного бюджету України в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи / В.О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 3 (15). – С. 158–161.
6. Фролов, С. М. Дослідження проблем організації бюджетного процесу в Україні / С. М. Фролов // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №3, Т. 2 – С. 32-40.

СЕКЦІЯ 4. ВИВЧЕННЯ (ВИКЛАДАННЯ) ПРИВАТНОГО ПРАВА У ВНЗ УКРАЇНИ

ЩОДО ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Коваль І. Ф., д.ю.н., доц.

*завідувач кафедри цивільного права і процесу, Донецький
національний університет ім. Василя Стуса*

В умовах глобалізації, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій значення інтелектуальної власності зростає в усіх сферах суспільного життя, а в науково-освітній сфері воно стає особливо важливим. З одного боку, високий рівень дотримання і захисту прав інтелектуальної власності, їх ефективна комерціалізація є необхідною складовою забезпечення якості національної системи вищої освіти; з іншого – інноваційні перетворення в економічній системі України мають спиратися на потужний інтелектуальний капітал, значна частка якого створюється саме учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах.

За оцінками фахівців, глобальна індустрія освіти, включаючи витрати на національні освітні системи, становить сьогодні другий за обсягом світовий ринок після охорони здоров'я. Глобальний обсяг доданої вартості, створеної знаннево- та технологічномісткими індустріями становить близько 30% світового ВВП, в найбільш розвинених країнах експортна частка комерційної знанневомісткої продукції перевищує третину, а світові обсяги інформації подвоюються щодня [1, с. 5].

В Україні все ще спостерігається недооцінка ролі інтелектуальної власності в освітньому процесі, зокрема стосовно змісту, обсягу і методик викладання цієї галузі знань, належної ідентифікації, охорони і захисту прав інтелектуальної власності, які належать учасникам освітніх правовідносин.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схваленої Указом Президента України від 25 червня 2013 р., основною метою визначено підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя. До стратегічних напрямів

Стратегії належать, зокрема, розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі.

У цьому зв'язку слід зазначити, що роль інтелектуальної власності в освітньому процесі має багатомірний вияв.

Насамперед, вищі навчальні заклади виступають генераторами нових інноваційних ідей, мають створювати належні умови для розвитку у студентів мотивації і здатності до наукової діяльності, і, що не менш важливо, формувати знання і вміння, пов'язані з охороною, здійсненням і захистом прав на результати інтелектуальної діяльності.

Під час здійснення освітнього процесу відбувається створення і використання широкого кола різноманітних результатів інтелектуальної діяльності (курсів роботи, наукові проекти, презентації, випускові роботи, тези доповіді, наукові статті, науково-технічні розробки і т.д.). При цьому інтелектуальні результати, які створюються студентами в процесі навчання, не відносяться до службових об'єктів інтелектуальної власності, оскільки між студентом і навчальним закладом не виникають трудові відносини. Це означає, що і особисті немайнові і майнові права на такі результати інтелектуальної діяльності визнаються за студентами в повному обсязі. У разі ж спільної творчої праці студента і викладача виникатиме співавторство. Можливою є і більш ускладнена ситуація, якщо частина спільного твору студента і викладача буде належати до службових творів викладача, що накладатиме свій відбиток на умови здійснення спільних майнових авторських прав на такий твір. Така ситуація може виникнути і у разі створення спільних результатів інтелектуальної діяльності аспірантами і викладачами.

У Законі України «Про вищу освіту» закріплено поняття «академічний плагіат» – оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (ч. 6). Відповідно до ч. 6 ст. 6 вказаного Закону, виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. При цьому наслідків виявлення фактів плагіату в курсових і магістерських роботах вказаний Закон не визначає. Врегулювання зазначених питань може здійснюватися в Положенні про запобігання і виявлення плагіату у вищому навчальному закладі, затвердженому Вченою радою відповідного закладу. У такому документі мають бути регламентовані дії викладача, завідувача кафедри у разі виявлення плагіату в курсових,

магістерських роботах; порядок застосування заходів впливу до студента, в роботі якого виявлено факт плагіату; порядок оскарження цих дій студентом.

Зазначене свідчить про наявність специфіки охорони результатів творчої діяльності у сфері вищої освіти, яка пов'язана із особливостями створення наукових творів, тісним переплетенням правових і морально-етичних основ наукової творчості, що має враховуватися усіма учасниками освітнього процесу задля попередження порушень прав інтелектуальної власності і їх ефективного захисту.

Щодо викладання дисциплін, пов'язаних з інтелектуальною власністю, слід зазначити, що у зв'язку з набуттям чинності Закону України від 01 липня 2014 року «Про вищу освіту» втратив чинність Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 жовтня 2004 р. № 811 «Про запровадження у вищих навчальних закладах навчальної дисципліни «Інтелектуальна власність», а спеціальність «Інтелектуальна власність» виключено з переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (Постанова КМ України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»). Очевидно, що такий підхід не здатен забезпечити якісні зміни в підготовці фахівців інноваційного типу, здатних професійно реалізовувати і захищати права на інтелектуальні продукти.

Відповідно до освітньої реформи заклади вищої освіти отримали право самостійно розробляти та реалізовувати освітні програми в межах ліцензованої спеціальності (п. 1 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про вищу освіту»). Тому питання щодо переліку навчальних дисциплін, які стосуються сфери інтелектуальної власності, обсягу їх викладання вирішується наразі вузами індивідуально.

У цьому контексті слід зауважити, що інтелектуальна власність як галузь знань об'єднує знання з права, економіки, психології, техніки, інформатики тощо. Тому цикл дисциплін, пов'язаних з інтелектуальною власністю, має викладатись окремо. При цьому слід погодитись з О.Л. Зайцевим, що курс «Право інтелектуальної власності» має викладатись після вивчення курсів «Цивільне право», «Адміністративне право», «Цивільний процес» та інших курсів, які закладають основу вивчення права інтелектуальної власності [2, с. 102].

Вища освіта, в тому числі правнича, має забезпечувати підготовку фахівців, які здатні на високому професійному рівні застосовувати на практиці знання і вміння, необхідні для розбудови інноваційної моделі

розвитку сучасної економіки, дієвого здійснення і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. З цією метою вбачається доцільним запровадження в освітні програми, насамперед, за спеціальністю «Право» СО «Бакалавр» навчальної дисципліни «Право інтелектуальної власності», а СО «Магістр» – «Комерціалізація прав інтелектуальної власності» [3]. Вивчення питань комерціалізації прав інтелектуальної власності має на меті формування компетентностей, пов'язаних із розумінням і поглибленням теоретичних знань про правове регулювання здійснення і захисту прав інтелектуальної власності, способи і правові форми введення прав інтелектуальної власності до економічного обороту, здобуття практичних навичок та вмій щодо особливостей здійснення прав на об'єкти інтелектуальної власності, механізму захисту цих прав.

Для формування вказаних компетентностей, окрім традиційних методів і засобів навчання, важливе значення слід надавати виконанню студентами практико орієнтованого завдання у формі підготовки «Стратегії комерціалізації і охорони прав на об'єкт інтелектуальної власності». Така робота має виконуватися на основі аналізу законодавства з питань здійснення, охорони і захисту прав інтелектуальної власності, інноваційної діяльності, наукових робіт, матеріалів правозастосовчої практики. При підготовці цієї Стратегії студент має обрати конкретний об'єкт інтелектуальної власності (інноваційну ідею) і запропонувати конкретні способи і форми комерціалізації і правової охорони прав на цей об'єкт.

Стратегія може складатися з таких структурних частин: описова частина, яка включає характеристику правовідносин і перелік законодавчих актів, які регулюють дані відносини; послідовність юридичних, економічних, організаційних, технічних дій щодо комерціалізації об'єкта інтелектуальної власності; характер взаємовідносин між суб'єктами, які приймають участь у цих процесах; ризики, які можуть нести ці суб'єкти, і способи їх уникнення. Обов'язковим елементом Стратегії є документи (заявка на отримання патенту, договори, акти оцінки прав, положення тощо), які забезпечують різні етапи комерціалізації.

Отже, в сучасних умовах доцільним вбачається не лише виокремлення навчального матеріалу з питань інтелектуальної власності в самостійні курси і його обов'язкове викладання для студентів всіх спеціальностей, а й подальше поглиблення і спеціалізація навчання в цій галузі знань у напрямках комерціалізації і захисту прав інтелектуальної власності. Надання питанням охорони і комерціалізації інтелектуальної власності пріоритетного значення у досягненні місії вищих навчальних закладів і їх глибока інтеграція в

освітні програми, а також інші види діяльності університету має забезпечити набуття закладами вищої освіти ознак світового рівня.

Список використаних джерел:

1. Ільницький Д.О. Глобальна конкуренція в науково-освітньому просторі: інтелектуально-ресурсний вимір: дис. ... докт. екон. наук за спец. 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К., 2016. – 512 с.
2. Зайцев О.Л. Дисципліна «Право інтелектуальної власності» в системі підготовки кадрів для національної поліції України / Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 96-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова (Харків, 14 лютого 2018 р.). – Харків. – Право, 2018. – С. 100-103.
3. Коваль І. Ф. Комерціалізація прав інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. – 272 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР ПРИ ВИКЛАДАННІ МЕТОДИКО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

Дудка Л. О., к.і.н., доц.

кафедра політології, права та філософії, НДУ ім. М. Гоголя

Головною умовою модернізації освітньої системи в Україні відповідно до європейських стандартів є формування інноваційного освітнього середовища. Інноваційне навчання передбачає зміну освітньої парадигми, перехід від «парадигми викладання», що в першу чергу передбачає трансляцію знань від викладача до студента, до «парадигми навчання», в якій основним завданням вищого навчального закладу є створення потужного навчального середовища. Завдання реформування системи вищої освіти на інноваційних засадах диктується також і тими вимогами, які сьогодні ставить перед суспільством нагальна потреба модернізації шкільної освіти, що в першу чергу фокусується на вчителів як творчій, соціально активній, професійно компетентній особистості.

Належне викладання правознавчих навчальних курсів потребує підготовки фахівців, яким притаманний не лише високий рівень компетентності в галузі права, але які також мають знання й уміння, необхідні для формування в учнівської молоді системи

загальнолюдських, національних та особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій, виховання духовності та громадянських якостей [1, с. 3].

Для успішного проведення практичних та лабораторних занять з курсу «Теорія та методика навчання правознавства в школі» у вищих навчальних закладах мають використовуватися такі форми педагогічного інструментарію, які з одного боку, створювали б дидактичні й психологічні умови для спонукання до самостійної творчої й розумової діяльності, а з іншого боку – моделювали б предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності. Саме таким вимогам найкраще відповідає ділова гра як інтерактивна технологія, відмінна риса якої полягає в можливості імітації та моделювання процесу майбутньої професійної діяльності студентів з метою набуття ними професійних умінь і навичок уже в процесі аудиторної навчальної діяльності.

Сучасна психолого-педагогічна наука ділову гру визначає як тип рольової гри. Зокрема, Л.М. Карамушка, класифікуючи рольові ігри за критерієм використовуваних завдань та ролей виділяє навчально-рольові та ділові ігри. Основне призначення *рольових ігор* полягає в тому, щоб забезпечити всебічний та глибокий аналіз тієї чи іншої проблеми, використовуючи так звані навчальні ролі. *Ділова гра* спрямована на те, щоб, імітуючи реальні ділові (професійні, побутові тощо) ситуації, виконуючи справжні, а не навчальні ролі, студенти набували умінь та навичок, необхідних для виконання різних видів практичної діяльності [3, с. 788].

П.М. Щербань пропонує класифікацію навчально-педагогічних ігор у вигляді піраміди, в основі якої знаходяться рольові ігри, мозкова атака та ігрове проектування, які звужуються до імітаційних та ситуаційних ігор, на вершині піраміди знаходяться організаційно-ділові ігри. Організаційною одиницею рольової гри є ситуація, що «розігрується». Вона розгортається в процесі заняття як окремий сюжет, в основі якого може бути навчальна або реальна життєва проблема, встановлюється необхідний і достатній набір ролей (учасників ситуації), які розподіляються між учасниками [3].

Лабораторне заняття з використанням ділової гри відбувається у кілька етапів. *Перший етап* (підготовчий) передбачає визначення теми та мети заняття, підготовку сценарію (це може бути план-конспект уроку, виховний захід, методична розробка), з'ясується суть проблемного завдання чи ситуації, створюються рольові групи (вчитель, учні, представники адміністрації школи, батьки тощо). *Другий етап* – власне сама гра, «програвання» реальної ситуації (імітація уроку/одного з етапів уроку, класного чи позакласного

заходу). *Третій етап* (рефлексія) – учасники повинні самі оцінити підсумки гри, власні дії, дії інших учасників, визначити ті проблеми й труднощі, яких вони зазнавали під час гри. Варто особливо звернути увагу студентів на методичні засади «програвання» ролі вчителя: постановка питань, підбір та використання методів та засобів навчання, наочності, які він використовував під час уроку-гри, прийоми мотивації та активності роботи учнів, організація самостійної роботи, наскільки в цілому була досягнута мета.

За допомогою ділової гри студенти мають змогу: набути досвіду використання певних навичок в ігровій ситуації; проаналізувати альтернативні способи дій, запропоновані для виконання завдання; відпрацювати на практиці певні види поведінки в безпечному середовищі, виявити відхилення; випробувати та освоїти діалектику спілкування між учасниками гри; виявити та подолати труднощі, що можуть виникнути при імітації професійної поведінки; закріпити засвоєний матеріал шляхом забезпечення зворотного зв'язку.

Отже, ділова гра має важливе значення у процесі формування професійних компетентностей майбутнього вчителя правознавства. Задля своєї максимальної ефективності та позитивного впливу на процес навчання вона має бути добре продумана та організована, враховуючи такі фактори як тема й мета заняття, рівень підготовленості студентів, специфіка навчального курсу, а також сучасні вимоги до вчительської професії.

Список використаних джерел:

1. Бакка Т. В. Підготовка студентів до викладання суспільствознавчих дисциплін у середніх загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т.В. Бакка. – К., 2008 – С. 3.
2. Бойко. Ю. Рольова гра як метод навчання професійній іноземній мові [Електронний ресурс] / Ю. Бойко. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2168>
3. Карамушка Л.М. Рольова гра / Л.М. Карамушка // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч.-метод. пос. для студ. пед. навч. закл. / П.М. Щербань. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.

УПОВНОВАЖЕНИЙ З ПРАВ СТУДЕНТІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Боберська К. Г.,

кафедра правознавства, ПУЕТ;

Олійник А. О.,

студентка спеціальності 081 Право, ПУЕТ

Незважаючи на те, що реформування освітнього процесу в Україні відбувається шляхом демократичних перетворень, залишається невирішеною низка важливих проблем, зокрема питання захисту прав людини. Сучасне поняття механізму забезпечення прав людини має ґрунтуватися на визнанні різноманітних спеціальних інститутів захисту прав людини. Ось чому важливе місце в ньому повинні займати не тільки судові та правоохоронні органи, а й такі спеціалізовані органи, як уповноважений з прав студентів, діяльність якого сконцентрована на вирішенні проблеми забезпечення прав і свобод лише однієї соціальної групи населення. Сьогодні вищі можна справедливо вважати не тільки організаціями, де молоді люди здобувають вищу освіту, а й центрами громадського і творчого життя. Не дивно, що в процесі навчання нерідко виникають спірні, проблемні, іноді конфліктні ситуації між студентами й адміністрацією ЗВО або певними викладачам, які може вирішувати студентський омбудсмен. Для нашої країни впровадження вищезазначеного інституту є кардинально новим явищем, тому виникає нагальна потреба в додатковому аналізі закордонних зразків організації їх діяльності.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства і праць вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених дослідженню правового статусу уповноваженого з прав людини, розкрити правову природу цього інституту, розробити на цій основі пропозиції організаційно-правового характеру і практичні рекомендації для оптимізації становлення уповноваженого з прав студентів.

Нині відповідно до ст. 40 Закону України «Про вищу освіту» саме студентське самоврядування забезпечує захист прав та інтересів студентів (курсантів) та їх участь в управлінні закладом вищої освіти. Студентське самоврядування здійснюється студентами (курсантами) безпосередньо і через органи студентського самоврядування, які обираються шляхом прямого таємного голосування студентів (курсантів) [4]. На сьогодні ціла низка науковців наголошує на тому,

що студенти є одними з основних бенефіціарів вищої освіти, що повинні мати право і можливість впливу на зміст навчання та результати освітньої діяльності. Ці принципи визнаються в Україні, але тривалий час не отримували реальної інституціональної підтримки: організаційної, методичної, моральної та матеріальної. Такий стан речей пояснювався інертністю громадської думки в цьому напрямку, недостатньою обізнаністю та активністю студентських організацій і спільнот і неусвідомленням потреби в цьому з боку менеджменту ЗВО та органів державного управління освітою. Жодна студентська самоврядна організація, залишаючись у межах своєї компетенції, не зможе забезпечити всі перелічені вище умови, оскільки останні пов'язуються безпосередньо з необхідністю діяльності відповідної інституції на професійній основі, як це передбачено для омбудсмена по захисту прав студентів [3].

Зауважимо, що посада омбудсмена впроваджена лише у двох вітчизняних вишах – у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана та ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки та торгівлі». Для забезпечення ефективної реалізації обов'язків із захисту прав студентів вони мають послуговуватися досвідом зарубіжних колег.

Повчальним прикладом і об'єктом для порівняння у нашому дослідженні слугує діяльність офісів уповноважених із прав студентів Болонського та Гарвардського університетів. Виокремимо схожі та відмінні риси вітчизняної та зарубіжної моделей інституту уповноваженого з прав студентів.

По-перше, здебільшого ця посада діє в межах діяльності певного закладу вищої освіти та закріплюється в його установчих документах. Так, у Болонському університеті роль студентського омбудсмена, передбачена в ст. 15 Університетського статуту, полягає в отриманні звітів про дисфункції та обмеження, які впливають на права студентів, а його основні функції вказуються у Правилах для уповноваженого з прав студентів [1].

Що ж стосується вітчизняних вишів, то інститут уповноваженого з прав студентів тут існує лише завдяки грантовій підтримці Європейського Союзу. З 2015 року ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (далі – ПУЕТ) та Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (далі – КНЕУ) є учасниками проекту Еразмус+ «Здійснення захисту інтересів студентів шляхом введення посади омбудсмена» (561640-EPP-1-2015-1-AZ-EPPKA2-SVNE-JP), що фінансується Європейським Союзом. Мета проекту полягає у створенні, впровадженні та розвитку інституту омбудсмена в університетах України, Грузії та

Азербайджану з метою захисту прав студентів та усунення перешкод для освітнього процесу.

Другою спільною рисою є процедура призначення уповноваженого, в якій так чи інакше бере участь керівник вишу. В Україні відповідно до Закону України «Про вищу освіту» керівник закладу вищої освіти забезпечує належні умови для діяльності органів студентського самоврядування (надає приміщення, меблі, оргтехніку, забезпечує телефонним зв'язком, постійним доступом до Інтернету, відводить місця для встановлення інформаційних стендів тощо), про що укладається відповідна угода [4]. Хоча цей факт не заважає уповноваженому виконувати свої обов'язки незалежно та неупереджено. Це особливо підкреслюється у статуті Болонського університету. Управління Уповноваженого з прав студентів Гарвардського університету було створене в лютому 2003 року, щоб допомогти підтримати атмосферу поваги, підзвітності та чесності, як описано в Універсальній книзі цінностей 2002 року. Управління надає неофіційну, неупереджену, конфіденційну та незалежну допомогу членам громади у вирішенні питань, що впливають на їхню роботу, та науковців [2].

Також спільною рисою є констатація права доступу до всіх документів несекретного характеру, можливість проводити бесіди з представниками адміністрації університету, членами колективу студентів, викладачів і співробітників. Ніхто не має права перешкоджати діяльності студентського омбудсмена. По завершенні розгляду звернення омбудсмен приймає рішення рекомендаційного характеру. Якщо воно не виконується, він доповідає про це в усній або письмовій формі вищим органам університету. Уповноважений з прав студентів Університету веде роз'яснювальну роботу в університеті щодо норм і правил, відповідно до яких вирішуються конфлікти.

Серед відмінних рис діяльності омбудсмена можна назвати кілька. Зокрема, в зарубіжних країнах на цю посаду обирають юристів-практиків та осіб із досвідом роботи у виші. Наприклад, уповноважений з прав студентів Болонського університету – це колишній суддя і президент судів Аретцо та Болонї, який був призначений Академічним Сенатом за рекомендацією ректора. Студентський омбудсмен здійснює моніторинг викладання, досліджень та послуг у Болонському університеті, що впливає на права та інтереси студентів університету, щоб забезпечити їх виконання відповідно до цінностей та правил, встановлених Університетським кодексом етики, принципів та права, зазначені у Статуті університету. На основі отриманих доповідей або діючи самостійно, омбудсмен робить усе необхідне для вивчення фактів, щоб визначити можливі рішення, беручи до уваги функції органів,

структур та адміністративних установ, а також характеристики відповідних справ [2]. Також цю практику частково реалізували в КНЕУ, де уповноважений з прав студентів є партнером юридичної фірми Ernst & Young, провідної міжнародної організації з аудиту, оподаткування, супроводу угод і консультування.

Показовою рисою зарубіжної моделі інституту уповноваженого з прав студентів є відповідальне ставлення до етичних та моральних норм. Так, студенти Болонського університету можуть звернутися до омбудсмена з проханням повідомити про будь-які форми або види зловживань, дисфункцій, недоліків, затримок, порушень законодавства або принципів належного управління, недотримання цінностей та правил, установлених Етичним кодексом університету, або принципам та права, визначені Статутом університету, викладачами чи іншими працівниками університету або віднесеними до органів університету або загальної чи периферійної адміністрації при здійсненні адміністративної діяльності, за дії чи бездіяльність або поведінку, призначену виключно для залякування [1].

В офісі уповноваженого з прав студентів Гарвардського університету працюють професійні омбудсмени, які практикують відповідно до положень прийнятої Хартії та Кодексу етики та стандартів практики Міжнародного об'єднання омбудсменів [5], що є професійним об'єднанням, очолюваним членами, покликаними підтримувати організаційних омбудсменів по всьому світу. Ця організація працює над сприянням безперервному розвитку професії омбудсмена з організації через свій Кодекс етики та стандартів практики та його стратегічні партнерства і спілкування з професіоналами, які мають подібні функції, та з державними установами й іншими організаціями [3].

Окрім того, Гарвардський університет надає правозахисні послуги не лише студентам, а й викладачам, співробітникам та навіть пенсіонерам, тобто всім, хто пов'язаний з даною освітньою організацією.

Слід погодитись із думкою вітчизняних дослідників про те, що на цю посаду може бути призначена особа з числа професорсько-викладацького складу університету, що має стаж роботи в цьому вищі не менше 5 років, має авторитет серед студентів, викладачів і співробітників. Основними навичками, компетенціями та спеціальними знаннями, які безпосередньо пов'язані із діяльністю студентського омбудсмена університету є соціальний і правовий захист студентства в різних сферах суспільного життя [3].

Таким чином, позитивний досвід ефективного функціонування інституту спеціалізованого омбудсмена у зарубіжних країнах переконує в доцільності подальшого його запровадження в Україні.

Для цього необхідно внести зміни до національного законодавства і передусім до Конституції України. Також слід пам'ятати, що звернення (скарга) не повинна стати джерелом напруги в колективі, зняттям, за допомогою якого можна зводити рахунки або паплюжити репутацію людей. Омбудсмен у виші не має бути прихильником інтриг, інакше це «підірве» весь колектив. Також, на нашу думку, уповноваженому з прав студентів необхідно мати юридичну освіту та практичний досвід роботи у сфері захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Student Ombudsman. The University of Bologna [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unibo.it/en/university/organisation/university-governing-bodies/student-ombudsman>
2. Harvard University. University Ombudsman Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ombudsman.harvard.edu/pages/office-charter>
3. Оболенська Т. Є. Омбудсмен по правам студентів у механізмі забезпечення якості вищої освіти / Т. Є. Оболенська, Ю. М. Рижук, О. А. Чабанюк // Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю, (Київ, 2–3 берез. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: А. М. Колот, Т. В. Гуть. – Київ : КНЕУ, 2016. – С. 34–39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/https://kneu.edu.ua/ua/student_life/ozps](https://kneu.edu.ua/ua/student_life/ozps)
4. Закон України «Про вищу освіту» від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.
5. IOA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.ombudsassociation.org/Join-IOA/Welcome-to-IOA.aspx>

ВАСИЛЬ МИЛораДОВИЧ – ЮРИСТ, ЕТНОГРАФ, ФОЛЬКЛОРИСТ, ГРОМАДЯНИН

Сарапин В. В., к.філол.н., доц.

кафедра педагогіки та суспільних наук, ПУЕТ

Значне місце у розвитку українознавчих студій зламу XIX – XX століть належить Василеві Петровичу Милорадовичу. Свого часу ім'я активного збирача, дослідника й популяризатора «лубенської

старовини», котрий «був лише аматором науки, однак у галузі української етнографії та фольклористики кінця ХІХ початку ХХ ст. <...> зробив не менше деяких професіональних учених» [3, с.84], було знаковим, а його праці публікувалися в найавторитетніших альманахах і журналах, зокрема «Київська старовина», «Збірник Харківського історико-філологічного товариства», «Літературно-науковий вісник», у газетах «Полтавські губернські відомості», «Одеські новини» тощо. Милорадовичеві розвідки дивували й захоплювали визнаних, навчених на історико-філологічних факультетах фахівців, зокрема М.Сумцова. Активна збирацька діяльність, якою він займався лише останні двадцять років свого життя, була пошанована Російським географічним товариством. На початку 1899 р. В.Милорадовича нагородили срібною медаллю за збірку 246 казок та оповідок, записаних на Лубенщині, яка, однак, побачила світ лише в 1912 р. Тоді ж фундаментальну й унікальну за фактологічним масштабом працю «Життя-буття лубенського селянина» академічна спільнота номінувала на премію імені М.Гоголя (на жаль, уже помертв). Якоюсь мірою пенсіонерське хобі Василя Петровича прославило його більше, ніж основне професійне заняття. Хоча люди, поруч із якими довелося доживати віку В.Милорадовичу, цінували його передусім за чесну й віддану службу, «за справедливое, доброе, истинно человеколюбивое отношение к тяжущимся» [Цит. за: 6, с.609], бо краще знали як мирового суддю Лубенського повіту. Утім народознавчі студії правника обумовлювалися практичною потребою: посада вимагала глибокого розуміння звичаїв, особливостей побуту, світогляду, ціннісної системи людей, котрі опинялися у сфері судочинства.

Прикметно, що він – не єдиний фольклорист і етнограф серед українських юристів. Згадаймо кандидата права Павла Чубинського з його дисертацією «Нариси народних юридичних звичаїв і понять цивільного права Малоросії», статтями «Значення могорича у договорі, господарські товариства, найм робітників», «Декілька слів про значення казок, прислів'їв та пісень для криміналіста», а також «Програмою для вивчення народних юридичних звичаїв у Малоросії» та сімома томами «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в западнорусский край». Щоравда, на відміну від автора вірша «Ще не вмерла Україна...» – Гімну незалежної України, його колега не розглядав усну народну творчість і звичаєвість своїх земляків у правовому аспекті: В.Милорадович зібрав, проаналізував та опублікував цілісний фольклорно-етнографічний опис Лубенського повіту.

Сьогодні постать цього колись знаного юриста і невтомного збирача усної народної творчості мало відома поза межами фахового

товариства етнографів і фольклористів. Тож слід систематизувати фактаж про його життя, професійний шлях і дослідницький доробок.

Василь Петрович Милорадович народився 13 січня 1846 р. у с. Токарі (нині Лохвицького району Полтавської області) в маєтку діда по матері поміщика І. Карпинського-Кривцова. Його дитинство минуло на хуторі Пручай біля с.Сокиринці Прилуцького повіту Полтавської губернії. У 1869 р., закінчивши юридичний факультет Харківського університету, юнак здобув ступінь кандидата юридичних наук і розпочав фахову кар'єру. Він працював помічником присяжного повіреного в Полтавському окружному суді, а через якийсь час був обраний головою з'їзду мирових суддів губернії.

Зауважимо, що професійна діяльність В.Милорадовича припала на період судової реформи в Російській імперії. Молодим фахівцем він не випадково опинився в «гуші народу». Судові статuti 1864 року, крім загальних судових установ, запроваджували й мирові – розташовані в безпосередній близькості до позовників, призначені швидко вирішити на місці дрібні цивільні (з ціною позову до 500 рублів) та кримінальні (з передбаченими за них покараннями у вигляді догани, зауваження, стягнення в сумі не більше 300 рублів, арешту до трьох місяців чи ув'язнення до року) справи. На такі суди також покладался обов'язок примирити сторони – звідси й назва.

Специфіку діяльності мирового суду описав Ясон Блонський у «Короткому викладі із устava 20 ноября 1864 года объ уголовнімъ суді для южно-руськихъ крестьянъ» (1866), адаптувавши складний документ до розуміння простолюду: «За такі уголовни діла, де чоловік зробив дуже велику обиду другому чоловіку, або обществу, за котору законъ назнача або каторгу, або Сибирь, або арестантські роти, такъ приміромъ, або убивъ, або ограбивъ, або підпаливъ и друге, будуть судити въ *окружнімъ суді*. А за такі де вінъ зробивъ меньшу обиду, за яку ему тільки слідує або арештъ, або въ острогъ, приміромъ, кого нібудь не дуже побивъ, або укравъ не дорогу худобу або вирубавъ чужого лісу, суде *мировий суддія*» [2]

Робота мирового судді була переважно рутинною, часто складною і з правничої, і з морально-етичної точки зору, але, цілком імовірно, відповідала натурі правника Милорадовича. Та й сам він відповідав вимогам, які висувалися главою II розділу Першого Заснування судових установ: 25 повних років, вища юридична освіта («щобъ бувъ учений не въ простіхъ школахъ, а въ университеті, або въ гимназіи» [2]), не менше трьох років практичної роботи в судах («щобъ прежде прослуживъ ... въ такімъ місті, де можна навчитця, рішати діла» [2]), відповідний майновий ценз і платоспроможність («мати за собою, або за родителями, чи за жінкою, землі не меньше *пятьсотъ* десятинь, а въ иншіхъ губерніяхъ въ України не

менше *чотириста* десят. або якъ землі не ма, то щобъ була яка нібудь хубоба, або хата, або заводъ достаткомъ въ уїзди не меньше *пятнаццати* тисячъ, а въ городи не меньше *трехъ* тисячъ» [2]), відсутність судимості і боргів. Важко з'ясувати, настільки був багатий В.Милорадович, проте земське зібрання могло «вибрати мировимъ суддією і не багатаго чоловіка, да щобъ вінъ бувъ и розумний и щобъ громада поважала и почитала его за его заслуги и чесний трудъ» [2]). Мировий суддя отримував платню із земського бюджету – «скільки ему назначе земство, не меньше пивтори тисячи» [2], а почесні мирові судді виконували судово-мирову діяльність на безоплатній основі. Як і всі його колеги, Василь Петрович носив мундир і мав знак розрізнення з написом «мировий суддя» та датою «24 листопада 1864».

В.Милорадович чесно і відповідально працював, за що здобув пошану серед співгромадян. У 1890 р. лубенський мировий суддя вийшов у відставку і відтоді цілком присвятив себе улюбленій справі – збиранню, вивченню й популяризації культури рідної землі. Давні козацькі Литвяки стали й місцем його проживання, і батьківщиною душі, й об'єктом ретельних досліджень. В.Милорадович уподобав Лубенський повіт ще замолоду, коли бував тут у службових справах, а в зрілі роки працював мировим суддею і виконував обов'язки санітарного попечителя в містечку Лукім'я. Цей край, як жоден інший, видався йому найбільш репрезентативним, бо тут на кінець XIX ст. ще збереглися питомі риси традиційного селянського життя, звучало народне слово. Тож перша розвідка вченого – «Весільні пісні в Лубенському повіті Полтавської губернії», опублікована в «Київській старовині», ґрунтувалася на місцевому матеріалі. Вона містила 269 пісень із докладною паспортизацією та чітким послідовним описом весільного обряду, з ретельною фіксацією мовних особливостей місцевої говірки. Наступні публікації В.Милорадовича знайомили читача з унікальним робітничим (зокрема, «строківськими», «табашними» піснями) і рекрутським фольклором («Робітничі пісні в Лубенському повіті Полтавської губернії» (1895)).

Матеріальна й духовна культура регіону Полтавщини постала в його ґрунтовних працях «Снітинська старовина» (1897), «Лісова Лубенщина» (1902), «Середня Лубенщина» (1903), «Степова Лубенщина» (1904), «Життя-буття лубенського селянина», (1904), «Казки й оповідання, записані на Лубенщині» (1913) та ін. Слід зауважити, що поруч із традиційною методикою дослідження (опис фольклорного твору в широкому етнографічному контексті) В.Милорадович залучав широкий порівняльний матеріал («Народна медицина в Лубенському повіті «Полтавської губернії» (1900), вдало

виходячи за межі провінційності. Як слушно зауважує А.Пономарьов, «свої спостереження та міркування він намагався зіставляти із відповідними висновками Г.Спенсера, Е.Тейлора» [6, с.611], апелював до праць авторитетних учених О.Веселовського, М.Костомарова, П.Куліша, І.Срезневського, Ф.Вовка, Б.Грінченка, В.Даля, М.Сумцова, П.Чубинського, тобто використовував компаративну методологію наукової рефлексії фольклорних текстів і розглядав український фольклор як органічну й невід’ємну частину світової культурної спадщини. Аналізуючи фольклорно-етнографічну й етологічну основу повістей М.Гоголя «Вій» і «Зачароване місце», лубенський дослідник осмислював проблеми літературних зв’язків (ідеться передусім про розвідку «До питання про джерела «Вія»).

Оригінальною, цілком новаторською сторінкою фольклорно-етнографічних студій В.Милорадовича була народна демонологія. Забобони, молитви й охоронні дії, тлумачення сновидінь, сюжети різних жанрів народної творчості (пісень, казок, оповідок), ритуали на весіллях, народинах, похоронах, словесні описи дій у календарних обрядах учений описав у спеціальних працях: «Замітки про малоруську демонологію», «Українська відьма», «Малоруські народні повір’я й оповідання про п’ятницю», «Українські таємні знання і чари». Він схарактеризував основні персонажі народних вірувань та оповідок, зберігши у записах не тільки світоглядну систему, але й мову та естетичне чуття наших предків. Так, у «Замітках про малоруську демонологію» дослідник піддав скрупульозному аналізу образи мерців, русалок й чортів, в «Українській відьмі» деталізував інформацію про них, а також додав ґрунтовний опис, не без дотепу й іронії, образ жінки-відьми. Записані й прокоментовані В.Милорадовичем місцеві демонологічні оповіди та казки донині яскраво і повно характеризують уявлення людини традиційної культури про взаємодію живого з неживим, власне, світу й антисвіту. У когорті збирачів та інтерпретаторів демонології зламу ХІХ – ХХ ст. він стоїть поруч із В.Гнатюком, П.Єфименком, П.Івановим, Г.Булашевим.

Золотий фонд української фольклористики становлять зібрані й прокоментовані В.Милорадовичем у формально-контекстному ключі твори магічно-сакрального призначення – молитви, замовляння, шептання, примовки, віншування. Власне, це те, що він уперше у вітчизняній науці назвав «народними молитвами», розуміючи під поняттям і короткі імпровізаційні молитовки-замовляння на всяку господарську чи особисту потребу, і календарно-обрядові (різдвяні, новорічні) чи родинні (хрестильні, весільні) віршові побажання, й синкретичні поетичні тексти на кшталт «Сну Пресвятої Богородиці», які поєднують у собі архаїчні й християнські мотиви та образи.

Слід наголосити, що В.Милорадович першим у слов'янській фольклористиці вжив назву «народна онейромантика» для означення снотлумачного фольклору і був упорядником та коментатором першого українського сонника («Обряди й пісні Лубенського повіту, Полтавської губернії. Записані 1888–1895 р.»).

«Ретельна фіксація етнографічного матеріалу та дбайливе, майже дослівне його викладення наклались на глибоке знання доступної для дослідника фахової літератури» [6, с.610], – зауважував А.Пономарьов. Це в умовах невеликого повітового містечка видавалося справжнім подвигом.

Помер В.Милорадович 1911 р. і був похований у с. Литвяках. Як зауважує Н.Баклай, могила видатного вченого не збереглася: кам'яний надгробок із «панського» цвинтаря в Литвяках зруйнували після жовтневого перевороту 1917 р. його земляки, ті, кого він захищав як юрист і кого духовно вивищував як народознавець. Спочатку важкі коштовні плити, серед яких могла бути й Милорадовичева, знадобилися мандрівним циркачам як вантаж для демонстрації сили. «Голодомор 1933 довершив чорну справу й «панський» цвинтар зник. Голодні селяни в пошуках золота чи інших цінностей розкопували могили, нищили місця поховань. Нині від них не залишилося й сліду...» [1], – констатує лубенська журналістка.

У Василя Петровича було двоє дітей – син (служив у денікінській армії) та позашлюбна дочка Софія, якій батько надав добру освіту. Відомо, що Софія Василівна до початку Другої світової війни вчителювала в Литвяківській школі, викладаючи французьку мову. Н. Баклай наводить свідчення литвяківців, «що в радянський час в село приїздила з Мурманська онука Милорадовича (по лінії сина), яка досліджувала творчу спадщину свого славного діда, вивчала родинне коріння» [1]. У Литвяках живуть нащадки роду Милорадовичів на прізвище Таран. Зберігся будинок Василя Петровича, де нині мешкає подружжя Мельникових.

Нині лубенці мало знають про свого земляка. Натомість у селі Токарі на Лохвиччині, де народився майбутній фольклорист та етнограф, у 2016 році на стіні місцевого будинку культури встановлено пам'ятку дошку.

Зрозуміло, що В.Милорадович почав вивчати фольклор та етнографію Лубенщини через життєві обставини. Однак більш благодатного для такої діяльності краю важко було і знайти, оскільки тут зберігалися основні риси традиційної народної культури завдяки віддаленості від великих промислових центрів, «життю-буттю» людей у малих селах, слободах, на хуторах, що сприяло консервації побуту, звичаїв, ціннісної системи лубенців. Цю «законсервовану» матеріальну й духовну культуру мешканців найменшого у

Полтавській губернії повітів В.Милорадович систематизував у своїй головній розвідці «Життя-буття лубенського селянина».

У полі зору дослідника опинилася картина буття лубенського селянина у побуті, звичаях, етології, моралі, естетиці, словесній творчості, де матеріальне й духовне, реальне й містичне синкретично злиті, невід'ємні. Наприклад, у першій частині «Житло» етнографічний опис житла (розташування, особливості архітектурного плану, технології зведення, інтер'єр тощо) співіснує з характеристикою обрядів закладин, накладання стелі, переповіданням прикмет на новосілля та цілого комплексу хатніх прикмет, які дозволяють або забороняють певні дії заради добробуту й щастя мешканців дому, примовок, пісень, які співаються на будівництві толокою чи входиnah у нову оселю. У розділі «Одяг» етнографічні записи про однострій мешканців Литвяків чи Вовчика невіддільні у Милорадовичевій розвідці від романтизованих описів зовнішності лубенських жінок та чоловіків і оцінки їхніх естетичних почуттів, статевої й вікової диференціації одягу (за фасоном, кольором, кроєм, комплексом прикрас тощо). Уважний погляд науковця у розділі «Довкола житла» перестає бути сухим при описі квітника, саду, пасіки, городу, сінокоосу, поля: поруч із описом розташування, особливостей обробки ґрунту чи виконання робіт тут багато народних прикмет, замовлянь, пісень. Чимало таких фольклорних зразків збережено у розділі «Худоба». Тут узагальнено уявлення лубенських селян про «зовнішні і внутрішні якості» коня чи корови, про особливості утримання домашніх тварин, подано цілий комплекс лікувальних молитов і замовлянь (магічно-сакрального фольклору). Останній розділ розвідки називається «Сім'я», де констатовано родинні ролі, обов'язки, взаємини між представниками різних поколінь (батьки і діти, чоловік і дружина, свекруха і невістка, зять і теща, дід і баба та внуки), а також наведено зразки родинно-побутового фольклору («сімейні пісні»). Власне, така структура й особливості авторської методології аналізованих фольклорно-етнографічних студій характеризують не тільки регіональну специфіку побуту і звичаїв, але й розкривають глибокий задум Василя Милорадовича: записавши величезний за обсягом емпіричний матеріал «з перших уст» (М.Сумцов), він намагався засвідчити невіддільність матеріального й духовного в житті носіїв традиційної культури цілого краю.

Життепис юриста, краєзнавця, етнографа і фольклориста розпорошений по періодичних виданнях, досі немає повного зібрання доробку В.Милорадовича та ґрунтовної дослідницької праці з його осмислення. За винятком «Української відьми», твори вченого не перекладені українською мовою з російської. Багаторічна сумлінна

праця видатного земляка, цілісність, оригінальність відомостей про матеріальну й духовну культуру Полтавщини, насиченість фольклорними матеріалами, точність записів і скрупульозна передача мовних особливостей краю – все це надає фольклорно-етнографічній спадщині В. Милорадовича непересічної цінності.

Список використаних джерел:

1. Баклай Н. Трудився задля України / Н.Баклай // Персонал: Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик.–№5 (462). – 8-14 лютого 2012 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/462/8879.html>
2. Блонський Я. Короткий викладъ изъ устава 20 ноября 1864 года объ уголовнімъ суді для южно-руськихъ крестьянь [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://uk.wikisource.org/wiki/Короткий_викладъ_изъ_устава_20_ноября_1864_года_объ_уголовнімъ_суді_для_южно-руськихъ_крестьянь
3. Горленко В. В. П.Милорадович (До 120-річчя з дня народження) / В.Горленко // Народна творчість та етнографія. – 1966. – № 2. – С. 83-85.
4. Милорадович В. П. Житье-бытье лубенского крестьянина / В.П.Милорадович // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. – С.170–341.
5. Милорадович В. П. Українська відьма: Нариси з української демонології / В.П.Милорадович. – К.: Веселка, 1993.–75с.
6. Пономарьов А. П. В. П. Милорадович / А. П. Пономарьов // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: Либідь, 1991. – С.609–612.

Наукове видання

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ОСВІТНІЙ ВИМІР

**Матеріали VII Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

(м. Полтава, 7 червня 2018 року)

Головний редактор *М. П. Гречук*

Оригінал-макет надано кафедрою правознавства Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

*Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 12,9.
Тираж 150 пр. Зам. № 063/562.*

*Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
к. 115, вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014; ☎ (0532) 50-24-81*

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.*